

תהליך הדה-קולוניזציה בצרפת - הפרידה מאלג'יריה ומוייטנאם

עבודה בהיקף של 5 יחידות לימוד היסטוריה

מגיש: נבו כספי

שם המנחה: אריאלה שקד.

תודות

לאחר סיום עבודה זו, הגיע הזמן להסתכל רגע לאחור ולהודות לכל הגורמים שעזרו לי במהלך הדרך.

ברצוני להודות לאריאלה שקד, מורתי להיסטוריה ומחנכתי, שהנחתה אותי בעבודה זו. מראשית הדרך ועד סופה, אריאלה תמכה, יעצה, סייעה והנחתה בכל שלב ובכל רגע. תודה על ההשקעה, על התמיכה, על הסבלנות ועל מתן הביטחון.

עוד ארצה להודות למשפחתי, תודה על התמיכה הבלתי נפסקת, על האמונה ביכולותיי, על ההקשבה, על מתן המוטיבציה ועל כך שאמרתם את הדבר הנכון, גם כאשר לא רציתי לשמוע זאת.

ארצה להודות גם ללימור שיאון, רכזת עבודות הגמר של בית ספרי, שדרבנה, תמכה, עודדה והייתה שם לכל שאלה או תהייה.

ובנוסף ארצה להודות גם לחברי עודד קפלן, שעזר לי רבות באיסוף החומר ולא היסס לפנות לי מזמנו על אף לוח זמניו העמוס.

תודה.

תוכן עניינים

2	עמוד	- תודות ותוכן עניינים
5	עמוד	- רקע
5	עמוד	- קולוניאליזם
7	עמוד	- דה-קולוניזציה
8	עמוד	- האימפריה הצרפתית הקולוניאלית
11	עמוד	- פרק 1 - תהליך ההשתלטות
11	עמוד	- ווייטנאם
17	עמוד	- אלג'יריה
23	עמוד	- פרק 2 - השלטון הצרפתי בקולוניות
23	עמוד	- ווייטנאם
31	עמוד	- אלג'יריה
39	עמוד	- פרק 3 - העזיבה
39	עמוד	- ווייטנאם
43	עמוד	- אלג'יריה
49	עמוד	- המבט המשווה - דיון, מסקנות וסיכום
56	עמוד	- ביבליוגרפיה

מבוא

כאשר אנו שומעים את השם ווייטנאם מצטיירת לנו בראש תמונה של חיילים אמריקאים בג'ונגלים במעין סצנה הלקוחה מ"פלאטון" או מ"לשרוד עד החופש"¹, וכשהשם אלג'יריה עולה בשיחה המחשבה מוסטת לצרפת, למהגרים ולמלחמה הקשה. אם נעלה את שמות שתי המדינות יחד, תעלה התהייה מה בכלל יכול לקשר בין שתי מדינות אלה? הרי האחת, ווייטנאם, היא מדינה אסייתית השוכנת במזרח הרחוק, בה מתקיים שלטון קומוניסטי ומדורגת במקום השישי בעולם מבחינת צנזורה². השנייה, אלג'יריה, היא מדינה צפון-אפריקאית השוכנת במזרח התיכון, ולה קשרים צמודים לצרפת אשר שלטה בה בעבר, וצלקות שלא חולפות ממלחמת העצמאות כנגדה.

ובכן קיים קשר בין שתי המדינות, אפילו ניתן להגיד קשר חזק, שכן שתיהן היו נתינות קולוניאליות של צרפת. ואף יתרה מכך, השלטון הצרפתי במדינות התקיים בערך באותה התקופה, מהמאה ה-19 ועד תחילת היובל השני של המאה ה-20. לוייטנאם ולאלג'יריה הייתה לכאורה היסטוריה דומה מאוד, כאשר מדברים על כך ששתיהן סבלו מכיבוש צרפתי ונלחמו בשביל לסיימו. אך על אף המשותף, שתי עזיבות אלה מצרפת הסתיימו בצורה שונה לחלוטין, כך שווייטנאם ניתקה כל קשר ותלות לצרפת והפכה לחזית חשובה של המלחמה הקרה, בעוד שאלג'יריה מקיימת עד היום שיתוף פעולה נרחב עם צרפת ומתמודדת עם הגירה המונית ממנה לצרפת.

בעבודה אנסה להבין מדוע שני מקרים אלו, שעל פני השטח נראים דומים למדי, הסתיימו בצורה כה שונה. ארצה להגיע לשורש ההבנה ממה נגרם הפער בכאב העזיבה בשני מקרים אלו. ובנוסף, אשתמש במקרים אלו כדי להציג מאפיינים כלליים של הקולוניאליזם ושל הדה-קולוניזציה. שאלת החקר של עבודתי, אשר מרכזת מטרות אלו, היא: כיצד ניתן להסביר את השוני בין עזיבת צרפת מאלג'יריה לבין עזיבתה מווייטנאם?

בשביל למצוא את כל המאפיינים שגרמו לשוני, אסקור את ההיסטוריות של אלג'יריה ושל ווייטנאם מראשית ההשתלטות הצרפתית ועד העזיבה המוחלטת של היישות הצרפתית במדינות. אעסוק במקביל בשני הצדדים של כל מטבע, גם בצד של המדינה הנתינה שעוברת שינויים רבים בעקבות מעמד זה, וגם בצד של המדינה השולטת אשר בהחלטות רגועות קובעת ציר זמן חדש עבור המדינה הנתינה. אנסה לייצר השוואה מתמשכת בין המקרים, בעזרתה אוכל לבודד את כל ההבדלים וגם להסיק מסקנות, מעבר למקרים הספציפיים הללו, על תהליכי הקולוניאליזם והדה-קולוניזציה.

בעקבות התעניינותי בנושא הקולוניאליזם, רציתי להבין איך הגענו למצב שמעצמות אירופאיות שלטו ברוב שטחי העולם, ובנוסף להבין כיצד מצב זה הסתיים. חשבתי שבשל היותה של ווייטנאם מדינה באסיה, ושל אלג'יריה מדינה באפריקה, אוכל בעזרת המקרים הספציפיים הללו להבין את מה שאירע בכל העולם באותה התקופה. כמו כן, בחרתי במקרים של צרפת, של אלג'יריה ושל ווייטנאם מכיוון שאלו מקרים שנחשבים יחסית "קיצוניים". זאת בגלל המשימה לתרבות שהציבה לעצמה צרפת, המשבר שהתרחש באלג'יריה מאז השלטון הצרפתי והעירוב של מעצמות העל בסוגיה של ווייטנאם.

העבודה תתחיל ברקע על הקולוניאליזם, הדה-קולוניזציה והאימפריה הצרפתית הקולוניאלית. הרקע הזה נועד כדי להציב את תופעות הבסיס עבור הנושאים הללו, בשביל שנוכל להבחין בייחודיות של

¹ הסרטים "פלאטון" ו"לשרוד עד החופש" הם סרטים אמריקאים העוסקים במלחמת ווייטנאם.

² לפי המדד של "Press Freedom Index" לשנת 2017. נלקח מ-<https://rsf.org/en/ranking/2017>.

המקרים בהם אעסוק בגוף העבודה. לאחר מכן עיקר העבודה יתחלק לשלושה פרקים: תהליך ההשתלטות, השלטון הצרפתי בקולוניות והעזיבה, כך שבכל פרק אנתח תקופה זו עבור ווייטנאם ועבור אלג'יריה. בחרתי בחלוקה זו לפרקים, ולא בחלוקה לפרקים נפרדים לווייטנאם ולא אלג'יריה, בשביל לשמר על מבט משווה לכל אורך העבודה. בעזרת ההסתכלות המקבילה הזאת אוכל בבירור לראות את ההבדלים בין המקרים, ולבודד את ההשפעות השונות. לסיום, אסכם עבודה זו עם דגש על הדמיון והשוני בין המקרים ואנסה להבין מהם מוקדי השוני העיקריים שגרמו להבדל הכה גדול, ולענות באופן סופי על שאלת החקר.

כל פרק בגוף העבודה יפתח בווייטנאם ויסתיים באלג'יריה. התלבטתי רבות לפני החלטה זו, אשר יכולה להיראות תמוהה מכיוון שההשתלטות על אלג'יריה התרחשה לפני ההשתלטות על ווייטנאם. אך אף על פי כך, בחרתי זאת בשביל לייצג את כך שהעזיבה הצרפתית מווייטנאם התרחשה לפני העזיבה הצרפתית מאלג'יריה, ואף השפיעה עליה. בנוסף, סדר זה אפשר לי לייצג את כך שמרבית תהליכי הדה-קולוניזציה באסיה הסתיימו לפני תהליכי הדה-קולוניזציה באפריקה.

רקע - קולוניאליזם

"קולוניאליזם הוא יחסי שליטה בין רוב מקומי (או רוב שהובא לאזור מסוים בכוח) ובין מיעוט של פולשים זרים. ההחלטות היסודיות שמשיפעות על חיי העמים הנשלטים נקבעות ומיושמות על-ידי השליטים הקולוניאליים כדי להשיג אינטרסים שנקבעים לרוב במטרופולין רחוק. בעודם דוחים פשרות תרבותיות עם האוכלוסיות הנשלטות, השליטים הקולוניאליים משוכנעים בעליונותם ובזכותם לשלוט."³

זוהי הגדרה שהציע יורגן אוסטרמהל לשאלה "מהו קולוניאליזם?" בספרו *Colonialism*. הגדרה זו מסכמת ומביאה ענפים שונים של התופעה, רחבת ההיקף, שהחלה בסוף המאה ה-15. ההגדרה מכילה גם את ההיבט הטכני של השליטה הפוליטית על ארץ אחרת והניצול המוחלט שנכלל בכך, אך גם את ההיבט הפילוסופי של ראיית העליונות של השליטים הקולוניאליים על נתיניהם.

שורשיה של תופעה זו הם בגילויים של מגלי הארצות האירופים במהלך המאה ה-15. גילויים גאוגרפים אלו הובילו להתרחבות של ספרד ופורטוגל באמריקה ובמידה מצומצמת גם באפריקה. ההתרחבות של המדינות האירופיות הללו נעשתה דרך התיישבות ודרך כיבושים של האדמות.⁴

תופעה זו המשיכה והרחיבה את אופקיה במהלך המאה ה-17, כאשר הצטרפו למירוץ הקולוניאלי גם צרפת ובריטניה, שהחלו לבסס את האימפריות שלהן בצפון אמריקה והשיגו דריסות רגל גם בחופי אפריקה ובמזרח אסיה. בנוסף, מדינה נוספת שהצטרפה למירוץ זה היא הולנד, אשר נעשתה למעצמה ימית והתחרתה עם המעצמות הקולוניאליות על שטחים ברחבי היבשת אסיה.

מושג נוסף שנהוג לראותו כחופף למושג ה"קולוניאליזם" הוא ה"אימפריאליזם", אך מושג זה אף רחב יותר בהיקפו ומכיל בתוכו תופעות שונות שהקולוניאליזם היא אחת מהן. על-פי מילון אוקספורד, האימפריאליזם הוא "מדיניות של הרחבת השפעתה וכוחה של מדינה באמצעות קולוניזציה, שימוש בכוח צבאי או באמצעי אחר." מהגדרה זו ניתן להבין שהאימפריאליזם מתייחס להרחבה לא רק במובן הפיזי של הקולוניאליזם, אלא גם במובן של ההשפעה שמשרות מעצמות על מדינות אחרות. למעשה, הקולוניאליזם הוא רק אחת השיטות להשרות השפעה זו.

מושגים אלו מתקשרים באופן הדוק למושג ה"אימפריה". המושג מתאר מבנה פוליטי שכולל התפשטות טריטוריאלית על מגוון רב של עמים, בעלי שפות, תרבויות ודרגות פיתוח שונות. מבנה שלטוני זה התקיים מאז העת העתיקה והתקיים בצורות רבות ושונות, כאשר אחת מהן היא צורת האימפריה הקולוניאלית. אחד מהמאפיינים המשותפים לרוב האימפריות הוא התלות של מרכז האימפריה באנשי ביניים מקרב החברות הנשלטות בשל הצורך בידע, בכישורים ובסמכות של הנשלטים. בנוסף, באימפריות רבות בהיסטוריה שימשו רעיונות דתיים כבסיס מוסרי לשליטה מצידן של האימפריות, אך עוררו התנגדות בקרב הנתינים. בסיס זה הורחב בעת המאוחרת של האימפריות הקולוניאליות, כאשר הן החליפו את מטרת הפצת הדת בהפצת התרבות, והצדיקו את שליטתן בטענתן לחובה שמוטלת עליהן לקדם את העמים הנשלטים לרמה שיוכלו לשלוט על עצמם.

³ Jürgen Osterhammel, *Colonialism: A Theoretical Review*, Princeton: Markus Wiener Publishers, 1997. pp. 16-17.

⁴ רות ג'ניאן, *הקולוניאליזם האירופי: אידאולוגיה, מדיניות, התנגדות*, האוניברסיטה הפתוחה, 2012, רעננה. עמוד 10.

מאפיינים דומים אלו יכולים להוביל למחשבה שהקולוניאליזם היה רק ההמשך של האימפריות שהתקיימו מאז העת העתיקה, אך לאימפריות הקולוניאליות היו הבדלים משמעותיים משאר האימפריות אשר סותרים המשכיות זו. מאפיין אחד בולט של הקולוניאליזם האירופי המאוחר הוא הסתירה בין האידאולוגיה של הדמוקרטיה, החירות והשוויון שקודמה בעקבות רעיונות הלאומיות במעצמות הקולוניאליות, בעיקר בבריטניה ובצרפת, לבין יחסן של המעצמות לנתינים הקולוניאליים שכלל אלימות, דיכוי וגזענות. סתירה זו אף הובילה לביקורת הרבה כנגד הקולוניאליזם מצד החברות השולטות וגם מצד החברות הנשלטות.

ואף מאפיין נוסף שהוביל לביקורת כנגד הקולוניאליזם הוא ההשפעה של השליטה הקולוניאלית. שליטה זו לא הייתה שליטה רגילה בין מדינה שולטת לבין מדינה נשלטת אלא כללה הסטה של חברה שלמה מקו ההתפחות שלה, שהגורמים שמשפיעים לאן תוסט החברה הם רק האינטרסים של המדינה השולטת בלי נכונות להבאת קידמה והבטחת הרווחה של הנתינים הקולוניאליים. והסטה זו כללה גם התקפה ברוטלית כנגד תרבויות אחרות משל המעצמות וחוסר-התפשרות בנוגע לויתורים תרבותיים בחברות הנשלטות, שהתבססה על ראיית המעצמות כבעלות התרבויות הנעלות שמטרתן היא לקדם תרבויות אלו בכל מחיר.

נהוג לחלק את סוגי הקולוניות, שהן גופי השלטון באזורים הנשלטים, לשלושה סוגים השונים זה מזה:⁵

1. קולוניות שמשמשות כבסיס מסחרי או כבסיס צבאי. קולוניות מסוג זה נועדו לשרת את הצרכים הכלכליים והצבאיים של המעצמה, בעזרת שליטה על המסחר שעובר באזור ולהציב נוכחות צבאית במקום. ככלל, האינטרסים הכלכליים והאינטרסים הצבאיים של מדינה שזורים זה בזה.
2. קולוניות למטרות התיישבות. קולוניות מסוג זה נועדו להרחיב את השטח הפיזי של מדינה וליישב שטחים חדשים. התיישבות זו גם סייעה לשימוש בחקלאות ובמשאבים המקומיים. אולם סוג קולוניות זה אינו התקיים אך ורק במצבים שבהם השטח היה בלתי מיושב, ולעתים כלל גם הזזה של אזרחים מקומיים.
3. קולוניות למטרות שליטה. קולוניות מסוג זה אינן מייצגות הרחבה של מדינה קיימת בעזרת התיישבות או ייצוג מקומי של מדינה בעזרת בסיסים אלא שליטה מלאה במדינה קיימת מבלי להפוכה לחלק מהמדינה השולטת. קולוניות אלו הסתמכו על משתפי פעולה באוכלוסיות הנשלטות בביסוס שלטוןן אשר קיבלו את האוטונומיה לממש את דרך חיים משלהם ללא הפרעה מצד הקולוניאליסט.

רקע - דה-קולוניזציה

דה-קולוניזציה הוא המושג המתאר את תהליכי התפרקותן של המעצמות הקולוניאליות והקמתן של מדינות ריבוניות במקומן. תהליכים אלו התרחשו בעיקר בין סיום מלחמת העולם השנייה (1945) לראשית שנות השישים של המאה העשרים.⁶

⁵ Wolfgang Reinhard, **A short history of colonialism**, Manchester University Press, 2011. pp. 3-4.

⁶ הקולוניאליזם האירופי, עמוד 185.

בנוסף, ניתן לייחס לדה-קולוניזציה את התהליך הבלתי הפיך של הדה-לגיטימציה לכל סוג של שלטון פוליטי המובנה ממערכת יחסים של שעבוד למעצמה הנתפסת באוכלוסייה כ"דיירים זרים".⁷

הקולוניאליזם הסתיים ממגוון סיבות. אחת מהסיבות החשובות לסיומו הייתה איבוד זכות הקיום שלו בעיני מספר גדל של אנשים גם בקרב הנתינים בקולוניות, אך גם בקרב התושבים במעצמות.⁸ שינוי זה בגישת הכלל קיבל ביסוס משפטי כאשר העצרת הכללית של האומות המאוחדות הכריזה בהחלטה 1514: "לכל העמים יש זכות להגדרה עצמית; מכוח זכות זו הם קובעים בחופשיות את מעמדם הפוליטי ושוקדים בחופשיות על התפתחותם הכלכלית, החברתית והתרבותית".

את השינוי בלגיטימציה של הקולוניאליזם האירופאי באסיה ניתן לייחס לפעולותיה של יפן האימפריאליסטית.⁹ ההתרחבות של יפן החלה בסיפוח של טאיוואן ב-1895¹⁰ והמשיכה עד לכניעתה בסיום מלחמת העולם השנייה בספטמבר 1945.¹¹ לתבוסות שספגו הבריטים והצרפתים מידי עם שאינו אירופי, במהלך מלחמת העולם השנייה, הייתה השפעה מכרעת על הדרך שבה נתפסו מעצמות אלו בעיני נתיניהן.¹²

גם באפריקה השפיעה מלחמת העולם השנייה על איבוד מעמדן של המעצמות הקולוניאליות. בעיקר סבלה מכך צרפת בשל התבוסה שספגה במלחמה מידי גרמניה. ההקמה של משטר וישי, המשתף פעולה עם הגרמנים, במקביל לפעילות משטר צרפת החופשית מלונדון גרמו למצב אבסורדי. מצב זה התבטא בכך שהתקיימו שתי ישויות שטענו להיותן צרפת האמיתית וביקשו במקביל את נאמנותם של הנתינים בקולוניות. ניסיונות ההשמצה ההדדיים של גורמים אלו תרמו רבות לירידת מעמדה של צרפת בעיני נתיניה ולחשיפת חולשותיה.

גורם נוסף לדה-קולוניזציה היה המשבר הכלכלי שהתרחש באירופה לאחר המלחמה. מלחמת העולם השנייה החלישה מאוד את בריטניה וצרפת מבחינה כלכלית ושיקום כלכלותיהן היה תלוי במידה רבה ברצונה הטוב של ארצות הברית, שהתנגדה בתוקף רב למפעל הקולוניאלי. לאחר המלחמה ארצות הברית וברית המועצות עלו במעמדן הבין-לאומי, ומכיוון שהתנגדו שתיהן לקולוניאליזם האירופי, הוביל הדבר להפעלת לחץ רב על המעצמות הקולוניאליות לבצע רפורמות שיובילו להפסקת שליטתן במושבותיהן.

גורם חשוב להאצה של תופעת הדה-קולוניזציה לאחר מלחמת העולם השנייה הוא תופעת הגלובליזציה, שהייתה תהליך שחיבר אזורים שונים בעולם על בסיס המסחר החופשי בין גורמים פרטיים. בתקופה שלפני מלחמת העולם הייתה מגמה עולמית של דה-גלובליזציה, וזאת אפשרה למעצמות להשפיע על החברות בהן שלטו ולשלוט על נתיבי המסחר באזורים הנשלטים. אך מצב זה השתנה לאחר המלחמה, והמעצמות איבדו שליטה על הזרימה של האנשים, ההון והסחורות

⁷ Jan C. Jansen; Jürgen Osterhammel, **Decolonization a short history**, Princeton University Press, 2013. pp.1-2.

⁸ שם, עמודים 12-13.

⁹ הקולוניאליזם האירופי, עמודים 193-194.

¹⁰ Decolonization a short history, pp.65-66.

¹¹ A short history of colonialism, pp. 243.

¹² הקולוניאליזם האירופי, שם.

באזורים הנשלטים. בעקבות כך, הקולוניות פחות השתלמו למעצמות והמעצמות איבדו מכוחן להילחם בנטיית האנטי-קולוניאליות.¹³

אם נסתכל על התהליך בכללותו נוכל להבחין במספר נקודות חשובות. האחת היא שרוב תהליכי הדה-קולוניזציה הסתיימו באסיה לפני שהסתיימו באפריקה, הבדל זה נטוע בגורמים לדה-קולוניזציה שבהם התפקיד של יפן בדה-קולוניזציה ובהשתלמות של הקולוניות. נקודה נוספת היא שהדה-קולוניזציה היה תהליך פוליטי אלים, שכרך אלימות במהותו גם כאשר אמצעי העזיבה לא כללו אלימות. ונקודה חשובה היא הפער הגדול בין העזיבות מצרפת לבין העזיבות מבריטניה, אשר נגרם מההבנה של הבריטים שהסיום של הקולוניאליזם הוא בלתי נמנע.¹⁴

רקע - האימפריה הצרפתית הקולוניאלית

בראשית המאה השש עשרה הצטרפה גם צרפת למסעות המחקר והתגליות של בני אירופה בעולם החדש של אמריקה. במאה הזו פעלו מגלי ארצות וספנים צרפתיים בחופי אמריקה הצפונית והדרומית, אך רק במאה השבע עשרה החל יישובה של קנדה הצרפתית.¹⁵

בתקופה זו השלטון בצרפת היה מלוכני תחת המלכים מבית ואלואה. השלטון בזמנים אלו היה עסוק בעניינים פנימיים בצרפת שכללו את המסע להריסת כוח הבארונים הפאודלים וריכוז הכוח בצרפת, ובעניינים פוליטיים ביבשת אירופה שכללו מלחמות באיטליה כנגד ההאבסבורגים ומלחמות הדת שהתרחשו בצרפת בין פלגי הנצרות. בעקבות כך הקולוניזציה לא הייתה בראש סדר העדיפויות בצרפת, ועבר זמן רב עד שהתחילו הצרפתים ליישב את העולם החדש. מצב זה השתנה בסוף המאה השש-עשרה כשהסתיימו מלחמות בצרפת ועלה לשלטון המלך הנרי הרביעי, הראשון מבית בורבון, שהפך את צרפת לממלכה פורחת ועודד את החקר והיישוב של קנדה.

המניעים לקולוניאליזם הצרפתי בראשיתו היו מציאת נתיב ימי מהיר לארצות התבלינים שבדרום-מזרח אסיה, ומציאת אוצרות זהב וכסף כפי שמצאה ספרד במושבותיה באמריקה. ממניעים אלו ניתן להבין את בחירת המקומות ליישוב הצרפתי שבאמריקה, לדוגמה המושבות באזור של קוויבק על נהר סנט לורנס הוקמו כי בימים אלו סברו שנהר זה מהווה נתיב ימי קצר למזרח אסיה, ובנוסף חשבו שזהו מקום שממנו יוכלו לשלוט על ממלכת סאגוני (Saguenay), ממלכה בדיונית ואגדית אשר האמונה אמרה שעשירה ממלכה זו באוצרות זהב וכסף.

במקביל הצרפתים שלחו מיסיונרים לשטחי הילידים המקומיים בקנדה, להם קראו "הפראיים" או "אדומי-העור" במטרה להפיץ את הבשורה הנוצרית, ולגרום לשלטונות בצרפת לתת יותר חשיבות למושבות באמריקה.

¹³ Martin Thomas & Andrew Thompson, **Empire and Globalisation: from 'High Imperialism' to Decolonisation**, at : **The International History Review** Volume 36, 2014, Issue 1, Routledge, USA, 2014.

¹⁴ הקולוניאליזם האירופי, עמודים 189-196.

¹⁵ אביהו זכאי, **אירופה והעולם החדש**, בית ההוצאה של הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית בירושלים, 1993. עמודים 427, 413.

בתקופה שלאחר תחילת הקולוניאליזם הצרפתי באמריקה, התרכזו הצרפתים בהרחבת שטחם באמריקה, אך הקולוניה של צרפת החדשה עצמה, הייתה חלשה ולא יכולה הייתה לעמוד בפני מתקפות מצד הבריטים או מצד שבטי האירוקוואי.¹⁶ במאה השמונה-עשרה החלה להשתלם הקולוניה של צרפת-החדשה, בשל המסחר החזק בפרווה ובדגים, אך מצב זה לא נמשך זמן רב בשל התחרות עם היריבה הקרובה והחזקה, אמריקה הבריטית.

אמצע המאה השמונה-עשרה כללה קונפליקט בין צרפת לבריטניה שכרך בהדרגה את מפלת הקולוניה צרפת החדשה. ב-1759 איבדו הצרפתים את קוויבק, לאחר מכן ב-1760 איבדו גם את מונטריאול. קונפליקט זה הסתיים ב-1763 בחוזה פריז, כאשר צרפת נאלצה לאבד את כל הקולוניה של צרפת החדשה, בחלוקה של קנדה לבריטניה ולואיזיאנה הצרפתית לספרד.

עידן חדש של קולוניזציה התחיל בצרפת בשנת 1830, עם כיבוש אלג'יריה. בזמן זה, בצרפת התקיימה מונרכיה שבראשה המלך צ'ארלס העשירי מבית בורבון שחודשה לאחר המהפכה הצרפתית. בראשית יולי 1830 כבשו הצרפתים את אלג'יר, ובהדרגתיות את כל אלג'יריה. הצרפתים ראו באלג'יריה כצעד משמעותי להחזרת צרפת למעמד מעצמה קולוניאלית.¹⁷

הגישה הקולוניאלית באלג'יריה הייתה חדשנית, בכך שמטרת הקולוניה של אלג'יריה הייתה להוות הרחבה של צרפת. הצרפתים ראו באלג'יריה כחלק בלתי נפרד כמו כל מחוז אחר במדינה. האמצעים שבהם השתמשו הצרפתים לביטוי גישה זו הם הבאת מתיישבים רבים לאלג'יריה, והפצת התרבות הצרפתית במדינה.

בתקופה זו צרפת חוותה מהפכות רבות שכללו שינויים רבים ותכופים בשלטון. מהפכות אלו ראו חילופי שלטון בין מונרכיה לרפובליקה ובין סוגים שונים של מונרכיות המתבטאים בבתים שונים במלוכה (בית בורבון, בית אורליאן ובית בונפרטה). ואף על פי כן, הגישה הקולוניאלית האימפריאליסטית המשיכה בין שלטון לשלטון.

צרפת החלה לשלוח מיסיונרים ברחבי אפריקה ואסיה במטרה להרחיב את השפעתה באזורים אלו, ובכך ביססה את עצמה באזורים המרוחקים. התנגדות למיסיונרים אלו היוותה עבור צרפת עילה למלחמה ולכיבוש שבאו לידי ביטוי בכיבוש קוצ'ין הסינית (החלק הדרומי ביותר של ווייטנאם) ב-1862 ובכיבושים שבאו באזור לאחר מכן ובביסוס הקולוניה של הודו-סין.

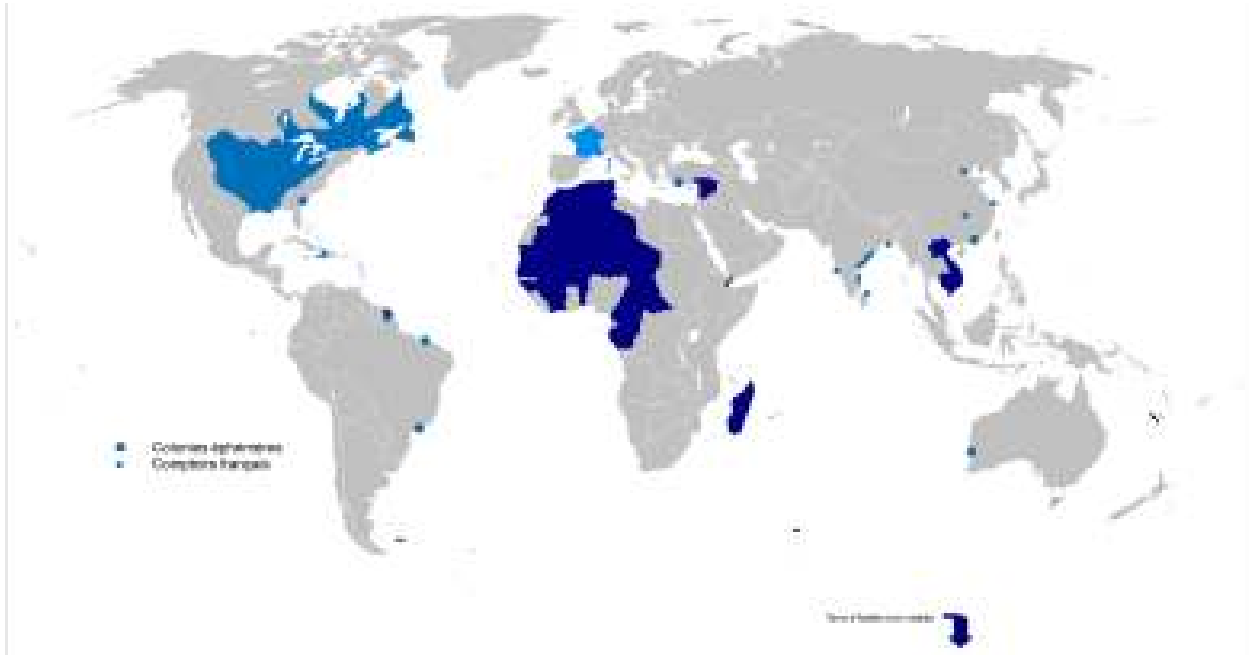
מגמה זו של הביסוס הקולוניאלי של צרפת באפריקה המשיכה בכיבושים שונים שכללו עימותים עם מדינות אירופאיות אחרות לגבי החלוקה של אפריקה, וספציפית הטריטוריות של טוניסיה, מדגסקר ומצרים (שבה לבסוף השתלטו הבריטים). לטריטוריות הצרפתיות התווספו האזורים שהתקבלו בחלוקה של הקולוניות הגרמניות והאימפריה העות'מאנית בין צרפת לבריטניה לאחר הניצחון במלחמת העולם הראשונה.¹⁸

¹⁶ A short history of colonialism. Pp. 86-92.

¹⁷ A.J. Grant & Harold Temperley, **Europe in the nineteenth century (1789-1914)**, Longmans Green and CO, 1929. Pp. 388-405.

¹⁸ A short story of colonialism. pp. 197-213.

אך לאחר מלחמת העולם השנייה, החלה להתפורר האימפריה הקולוניאלית הצרפתית. הצרפתים נאבקו לשמר את האימפריה שלהם, אך לאחר ההפסד במלחמת הודו-סין ב-1954, העזיבה העקובה מדם מאלג'יריה ב-1962 והעזיבות המאולצות ברחבי אפריקה בשנים שלאחר מכן, נותרה האימפריה הצרפתית סימן היכר של העבר.¹⁹

שטחי האימפריה הקולוניאלית הצרפתית במלואה

¹⁹ שם, עמודים 243-261.

פרק 1 - תהליך ההשתלטות - ווייטנאם

ווייטנאם מתחלקת לשלושה אזורים גאוגרפיים: ²⁰

- (1) טונקין - החלק הצפוני של ווייטנאם, האזור הצפוני לנהר האדום, בירתו האנוי.
- (2) אנאם - החלק האמצעי של ווייטנאם, המפרס לכל אורך החוף בין הדלתה ²¹ של הנהר האדום לדלתה של נהר המקונג.
- (3) קוצ'ין-סין - החלק הדרומי של ווייטנאם, האזור הדרומי לנהר המקונג, בירתו סייגון (כיום הו צ'י-מין סיטי).

ההיסטוריה של ווייטנאם הידועה לנו התחילה במאה השלישית לפנה"ס, כאשר הסינים פלשו לעמק הנהר האדום והקימו את ממלכת נאם-ויאט. במאה השנייה לספירה התגבשו הצ'אם, קבוצה אתנית באזור, והקימו את ממלכת צ'מפה, שהייתה נתונה להשפעה תרבותית-דתית מהודו. בתקופה זו החלק הדרום-מערבי של ווייטנאם היה בשליטת קמבודיה. ב-939 השתחררה נאם-ויאט, שלאחר מכן נקראה אנאם, משלטון סין והחלה להתפשט דרומה בעזרת כיבושים מממלכת הצ'מפה. ב-1470-1471 כבשה אנאם את רוב צ'מפה, והמיעוט הצ'אמי החל להתבולל באנאם.

במאה השבע-עשרה כבשה אנאם את כל קוצ'ין סין מקמבודיה ואיחדה את ווייטנאם, אך החלה להיחלש בעקבות פלישות של שבטים מכיוונים שונים ומלחמות פנימיות רבות. במאה השמונה-עשרה השליטה הממשית בווייטנאם התחלקה בין משפחת טרין (Trinh) ששלטה בטונקין שבצפון, לבין משפחה נגוויין (Nguyen) ששלטה באנאם שבמרכז (ובקוצ'ין-סין שבדרום שנכבשה על ידי אנאם). שתי משפחות אלו נלחמו זו בזו עד תחילת המאה התשע-עשרה, ואף אחת מהן לא הצליחה לאחד את ווייטנאם בעצמה.

המעורבות הצרפתית באזור התחילה בראשית המאה השבע-עשרה, כאשר הקימו את חברת הודו המזרחית הצרפתית ²². אולם בצרפת עדיין לא היו מעוניינים במחקר ויישוב האזור, בשל המלחמות הפנימיות והמחסור בהון במדינה. במקביל, בראשית המאה השבע-עשרה החלה לפעול הכנסייה הקתולית באזור הודו-סין (שכלל את ווייטנאם, קמבודיה ולאוס), כאשר ישועי האב הצרפתי, אלכסנדר מרודוס, הגיע להודו-סין וגייס ישועיים צרפתים נוספים לעבוד איתו באזור. שני גורמים אלו הכניסו את אזור הודו-סין לספרת ההשפעה הצרפתית הדתית והמסחרית. ²³

בתקופה זו ווייטנאם התחלקה מבחינה דתית בין הבודהיסטים, הקונפוציאנים והנוצרים. הקונפוציאניזם היא דת שמקורה בסין, והימצאותה בווייטנאם היא תוצאה של ההשפעה הסינית על וייטנאם. הנצרות היא דת שמרכזה באירופה, והימצאותה בווייטנאם היא תוצאה של פעילות המיסיונרים הצרפתים שפעלו בארץ.

תחילת חדירתה הפיזית והממשית של צרפת לווייטנאם הייתה תוצאה של פעולותיו של הנזיר הצרפתי פיניו דה-בוהיין (Pigneau de Bohaine). ²⁴ נזיר זה התיידד בשנת 1777 עם נסיך אנאמי ששמו נגוויין אן (Nguyen Anh). נסיך זה באותה השנה נקלע לבעיות כאשר במהלך מרד הורד

²⁰ משה יגר, **תולדות דרום-מזרח אסיה בזמן החדש, קווי יסוד**, האוניברסיטה העברית, 2008. עמודים 121-125.

²¹ דלתה של נהר - מישור סחף בשפך הנהר, צורתו משולשת.

²² חברת הודו מזרחית - חברה האחראית לאינטרסים הכלכליים של מדינה באזור הודו ודרום-מזרח אסיה. החברות הללו שהתקיימו היו: הבריטית, ההולנדית, הדנית, הפורטוגזית, הצרפתית והשוודית.

²³ Milton W. Meyer, **SOUTHEAST ASIA: A Brief History**, Littlefield, Adams & CO., 1966. Pp. 51-53.

²⁴ תולדות דרום-מזרח אסיה בזמן החדש, שם.

מכסאו בממלכת אנאם. הנסיך ביקש סיוע מפיניו-דה-בוהיין, במטרה לשוב לשלטון. הנזיר הסכים לנסוע לצרפת לבקש עזרה ממלך צרפת, לואי הששה עשר, וכמחווה של אמונה הפקיד בידו הנסיך האנאמי את בנו לצורך המסע. המלך הצרפתי קיבל את פניהם והבטיח לספק אניות חיילים ונשק תמורת רצועת אדמה בדאנאנג שבמחוז אנאם ותמורת האיים טורון ופולו קונדור, משא ומתן זה נודע בשם 'הסכם ורסאי'. פיניו עצמו מונה לנציג צרפת בארצות הודו-סין.^{25 26}

מה שקרה לאחר הסכם זה חלוק בין מספר מקורות. לפי מה שנכתב בספרו של משה יגר, הצרפתים אכן סיפקו ארבע אוניות צרפתיות לנסיך ובנוסף סייעו לו להקים צבא וצי ולבנות ביצורים בערים אחדות בווייטנאם בשנת 8-1787. לעומת זאת, לפי מה שכתוב בספרו של מייר (Milton W. Meyer), פריצתה של המהפכה הצרפתית מנעה מן הצרפתים לסייע לנסיך האנאמי במסעו לכיבוש הכס מחדש. בגלל אילוף זה, פנה פיניו דה-בוהיין לצרפתים המתגוררים בהודו וגייס מתנדבים כך.

אומנם איני יודע איזו גרסה מדויקת ואיזו מוטעית, אך ביכולתי לשער שהמציאות כללה שילוב של השתיים, כאשר המקרה נוטה יותר לכיוון של תיאוריו של משה יגר. השערתי היא זו מכיוון שהמהפכה הצרפתית התחילה ב-1789, אך ב-8-1787 כבר תקף הנסיך הווייטנאמי עם צבא שהשיג בדרך אחת או אחרת. עובדה זו גורמת לי להאמין שאכן המהפכה הצרפתית לא מנעה מתן צבא מצד מלך צרפת.

בדרך אחת או אחרת, ב-8-1787 כבש נגוין אן את כסאו מחדש. בעזרת הצבא שגייס פתח במתקפה כנגד טונקין ב-1801, וכאשר כבש את בירתם האנוי ביולי 1802, הכריז על עצמו כקיסר ווייטנאם. סין הכירה בקיסרות זו. לאחר איחוד ווייטנאם ניתן לו השם איתו הוא נודע, גיאה לונג (Gia Long). הצרפתים אכן קיבלו את האדמה והאיים שהובטחו להם, והמלך הוקיר להם תודה בכל שארית חייו (נפטר ב-1820). בשלטונו חוקק גיאה לונג חוקים כנגד רדיפת שלוש הדתות קונפוציזם, בודהיזם ונצרות ופעל למען יצירת חברה רב גונית ומאוחדת.²⁷

עם הרווח הפיזי של צרפת באזור ותחילת המעורבות שלה במסחר שבהודו-סין עלתה הרגשה אנטי-צרפתית בעם הווייטנאמי. לאחר מותו של גיאה לונג, עלה לשלטון אחד מבניו ושמו מינ-מאנג (Minh-Mang), זאת בעקבות שבנו הבכור הנסיך קאן (Canh) שליווה את פיניו דה-בוהיין לצרפת נפטר ב-1801. מינ-מאנג היה קונפוציאני הדוק ומעריץ של התרבות הסינית. בנוסף, הוא שנה את הצרפתים, להם קרא "הברברים מהמזרח".

שנאה זו הובילה את מינ-מאנג להיפוך מוחלט של המדיניות הווייטנאמית. בנושא הרב-תרבותיות ביטל הוא את הרפורמה שהוביל אביו, ואישר מחדש רדיפת מיסיונרים בפרט, ונוצרים בכלל. צעד זה גרר ביקורת רבה מצד העם הווייטנאמי, ולא דווקא הנוצרים עצמם. רבים מהשלטונות במדינה התקוממו כנגד החוק החדש, ופנו אף לפיניו במטרה לעזרה לביטול הגזרה. לבסוף לה ואן-דויט (Le Van-Duyet), המושל של קוצ'ין-סין שאף שימש כסריס הגדול בארמונו של גיאה לונג, ניסח באומץ רב מכתב מחאה לקיסר ובו כתב "עדיין יש לנו בין השיניים את האורז שנתנו לנו המיסיונרים כשגוענו ברעב". מכתב זה נחל הצלחה רבה, וכתוצאה מכך הקיסר סב על עקביו ממדיניותו החדשה. אך מצב

²⁵ Southeast Asia: A Brief History, there.

²⁶ תולדות דרום מזרח אסיה בזמן החדש, שם.

²⁷ D. G. E. Hall, **A History of South-East Asia**, London: Macmillan & CO LTD, New York: St Martin's Press, 1960. pp. 556-561.

זה לא החזיק לכל תקופת שלטונו ובשנת 1833, כשנפטר לה ואן-דויט, הוצא צו רדיפה כללית לנוצרים. הקיסר אף הורה לחלל את קברו של לה ואן-דויט, מה שהוביל למרד בסייגון (שנקראה אז גיאה-דין) שדוכא באכזריות ובמהלך דיכוי זה נהרגו מספר מיסיונרים.

בנושא הכלכלי גם התהפכה המדיניות הווייטנאמית. בעקבות המהפכה הצרפתית הייתה צרפת שרוייה במלחמות פנימיות ובמהפכות, מה שמנע ממנה לשמר על מסחר בהודו-סין. לאחר סיום שלטון נפוליאון התייצב לעת עתה השלטון שבצרפת, וניסו הם לחדש את המסחר בהודו-סין. אך ניסיונות אלו נכשלו לחלוטין בעקבות עלייתו של מינ-מאנג לשלטון. בראשית שלטונו סרב הקיסר להביא לידי הסכם יחסים כלכליים עם צרפת, אשר היו על השולחן מאז ירידתו מהשלטון של נפוליאון ב-1814, ואף סרב הקיסר לקבל מכתב שנשלח עבורו מהמלך לואי השמונה עשר בנושא. במהלך שלטונו נעשו שלושה ניסיונות צרפתיים מרכזיים לחדש יחסים כלכליים עם ווייטנאם: על ידי משפחת בוגיינוויל (Bougainville) ב-1825, על ידי משפחת דה קרגריו (de Kergariou) ב-1827 ועל ידי האדמירל לפלאס (Admiral Laplace) ב-1831. שלושת ניסיונות אלו נענו בדחייה מתחת לשולחן. משבר היחסים היה כה גדול עד כך שב-1826 סרב הקיסר לקבל קונסול מצרפת ושבר את היחסים הרשמיים עם צרפת.

לקראת סוף חיו שינה מינ-מאנג את גישתו לגבי המערב, וניסה ליצור קשרים עם מדינות אירופאיות. זאת בעקבות שב-1839 פרצה מלחמה בין בריטניה לסין, ונעשתה פלישה בריטית לאדמות סין. הנוכחות הבריטית בסין השכנה גרמה לו להבין שלגישתו המתבדלת הנוקשה יכולות להיות השלכות מסוכנות. אך שינוי זה בגישתו לא הניב פירות רבים, בגלל מותו בראשית 1841.

לאחר מותו עלה לשלטון ת'יאו טרי (Thieu Tri), בן הזקונים של גיאה לונג ואחיו של מינ-מאנג. ת'יאו טרי השיב את מדיניות רדיפת הנוצרים ואף בחומרה גדולה יותר. הקיסר היה פחות נבון מאביו, וכשל להבין כי ההחזקה הבריטית בהונג קונג, והפתיחה של מספר נמלים סינים למסחר אירופי, פתחו עידן חדש במזרח הרחוק.

בשלב זה הצרפתים סרבו להמשיך לקבל את היחס של ווייטנאם כלפי המיסיונרים והסוחרים הצרפתיים הנמצאים בה. בעקבות כך, בפברואר 1843 כשחיכו למותם בכלא ווייטנאמי בעיר הואה (Hué) חמישה מיסיונרים צרפתיים, הופיעה בחופי העיר קורבטה צרפתית שעליה המפקד של הצי הצרפתי בים סין הדרומי שדרש את שחרור המיסיונרים. המיסיונרים אכן שוחררו, ומקרים דומים חזרו על עצמם מספר פעמים בשנים שלאחר מכן, כאשר מגיעה ספינת קרב צרפתית ומשחררת מיסיונרים או סוחרים. פעולות אלו היו חלק ממגמה כוללת של מדינות אירופאיות וארצות הברית לדרישה של זכויות לאזרחי המדינות שנמצאים בריבונות אחרות.

ב-1847 ניסו הצרפתים באותה מכניקה של איום ימי לגרום לת'יאו טרי לרדת מכסאו. הם שלחו שתי ספינות לחופי העיר דאנאנג, שהייתה בשלטון צרפתי, ודרשו בשם צרפת את ירידתו מהכס בטענה לשמירה על ביטחון האזרחים הצרפתים. הקיסר השאיר את הצרפתים בהמתנה לתשובתו כחודש ימים, ובזמן הזה אסף גוף צבאי גדול בעיר עם התואנה שזו הדרך שלו להביע כבוד לשליחים הצרפתים. לאחר מכן הזמין את הקצינים של הספינות לבידור בעיר, שם תכנן להתנקש בהם. אך תוכניתו לא הלכה כפי שציפה כשסרבו הצרפתים להזמנתו. כשסורב, הורה הקיסר לכלי שייט ווייטנאמים לתקוף את הספינות הצרפתיות ולנסות להציתן, אך התגובה הצרפתית הייתה תקיפה חזרה שהסתיימה בהטבעת ספינות ווייטנאמיות.

המצב המשיך להידרדר כאשר נפטר ת'או טרי ועלה לשלטון בנו טו-דוק (Tu-Duc). טו-דוק היה קונפוציאני אדוק ביותר והיה אף מסור יותר מכל קודמיו לרעיון של ניקוי המדינה מהשפעות אירופיות. בראשית שלטונו הכריז על צו לפיזור כל הקהילות הנוצריות בווייטנאם, שכלל הפרדה בין הגברים לנשים וסימונם כחוטאים בלחיינם. צו זה הוביל למותם של אלפי אזרחים ווייטנאמים נוצרים בשל הכאוס והמחסור בטיפול ראוי. באותה תקופה הורה גם לתקוף ולמגר את תופעת המיסיונרים האירופים.

בשנת 1857 טו-דוק הורה להוציא להורג את הבישופ של טונקין, ואכן התרחשה ההוצאה להורג. מעשה זה גרר ביקורת רבה וסערה בכל העולם הקתולי, זאת מכיוון שמלבד הסכסוך עם צרפת, הבישופ הזה היה ספרדי ולכן מעשה זה פתח חזית דיפלומטית עם ספרד. באותה התקופה בצרפת שלט אחיינו של נפוליאון, שחיפש הזדמנויות לכיבוש ולהתרחבות, בין היתר בווייטנאם. הצרפתים ניצלו מקרה זה ושלחו לקיסר שלוש דרישות:

1. הבטחה לחופש דת עבור הנוצרים שבוייטנאם.
2. התר לייסד סוכנות מסחר צרפתית בבירה הואה.
3. מינוי קונסול צרפתי בווייטנאם.

הקיסר סרב לדרישות, כצפוי, וצרפת הכריזה מלחמה בתמיכה של הספרדים. בשל מחסור באספקה וקרבות מקבילים בסין, הצי הצרפתי-ספרדי היה חלש מדי בשביל לתקוף את הבירה הואה. במקום זאת, החליטו לצור את סאיגון שבקוצ'ין-סין בדרום. לאחר שכבשו את העיר, נאלצו חיל המצב שכלל כאלף חיילים ששמר על סאיגון להחזיק כנגד מצור של שניים עשר אלף ווייטנאמים כמעט שנה שלמה. המלחמה בסין הסתיימה בראשית 1861 ונשלחו שלושת אלפים חיילים נוספים לווייטנאם. בעזרת כוחות אלו הצליחו הצרפתים לשחרר את סאיגון ואף לכבוש את כל דרום קוצ'ין-סין.

במאי 1862 כאשר הצרפתים שלטו בכל דרום קוצ'ין-סין שלח הקיסר שליחים בבקשה לסיים את המאבק בדרום, זאת בעקבות קשיים שהתמודד עמם בטונקין שבצפון. בחודש הבא נוסחה טיוטה להסכם בסאיגון שלפיה טו-דוק ימסור את כל שאר קוצ'ין-סין לצרפת, ישלם פיצויים למשך יותר מעשר שנים, יתיר פולחן חופשי לקתולים ויפתח מספר נמלים למסחר צרפתי. כך נוצרה המושבה הצרפתית קוצ'ין-סין. כיבוש זה הוביל למחאות רבות של הווייטנאמים באזור.²⁸

באותה תקופה פרצו סכסוכים על שליטה בקמבודיה, כאשר היא עצמה ניסתה לשמור על דרגת עצמאות, אך סיאם ווייטנאם רצו אותה כנתינה. סכסוכים אלו הובילו לסכנה על חיי התושבים במדינה, ובפרט על חיי המיסיונרים הקתולים. משום כך החלה להתערב צרפת, שניסתה להגן על המיסיונרים מטעמה. באוגוסט 1863 נחתם הסכם חסות²⁹ בין מלך קמבודיה נורודום ובין צרפת, שחתם זאת בשביל להגן על רמה מסויימת של אוטונומיה. בהסכם הותר למיסיונרים נוצרים להטיף ללא כל הגבלה, ולצרפת להשתמש ביערות קמבודיה בחופשיות. מלך סיאם התנגד להסכם זה, בטענה שקמבודיה ממלכה וסאלית³⁰ של סיאם. התקיים משא ומתן בין סיאם לצרפת ולבסוף ב-1867 נחתם

²⁸ תולדות דרום מזרח אסיה בזמן החדש, שם.

²⁹ מדינת חסות (פרוטקטורט) היא מדינה אזורית ופוליטית בעלת זהות עצמית, המקבלת על עצמה יחסים לא שוויוניים עם מעצמה הגדולה וחזקה ממנה, שבמהלכם היא מקבלת את חסותה הצבאית של המעצמה, ולעתים גם את חסותה התרבותית ובכך המעצמה מגינה עליה.

³⁰ מדינה וסאלית היא מדינה הכפופה למדינה אחרת.

שסיאם מוותרת על כל ריבונות על קמבודיה בתמורה לשני מחוזות קמבודים. משא ומתן זה התקיים ללא מעורבותו של מלך קמבודיה, שמחה על כך, אך ללא הועיל.

לאחר ההתייצבות בקוצ'ין-סין החלו הצרפתים לחקור אפשרויות למסחר עם סין דרך נהר המקונג הסמוך לקוצ'ין-סין, בשביל להתחרות במסחר הבריטי עם סין. המשלחת גילתה לאחר מסע מפרך שנהר המקונג אינו יכול לשמש נתיב תחבורה בין סאיגון שבקוצ'ין-סין ליונאן שבמערב סין. בגלל כישלון זה צרפת החלה להתעניין בטונקין, בתקווה שמשם תוכל לבצע קשרי מסחר עם סין בקלות רבה. צרפת נאלצה לחכות מספר שנים בגלל ההפסד במלחמת פרוסיה-צרפת ב-1870.

לבסוף לקראת סיום 1873 כבשה צרפת את האנוי ואת הדלתה של הנהר האדום. לאחר כיבוש זה התקיים משא ומתן בין מושל קוצ'ין-סין, האדמירל דיפרה, לקיסר, שבו נאלץ הקיסר לקבל עליו חסות צרפתית, למסור לטיפולה של צרפת את נושאי החוץ בווייטנאם, להכיר בריבונות צרפת על קוצ'ין-סין, לפתוח את כל נמלי טונקין לסחר צרפתי ולאפשר לצרפתים למנות קונסולים, עם נוכחות צבאית, בכל נמל. הקיסר הבטיח חופש לנוצרים והעניק לצרפת מעמד של אומה מועדפת בענייני מסחר, ועקב כך יצאו הכוחות הצרפתיים מטונקין.

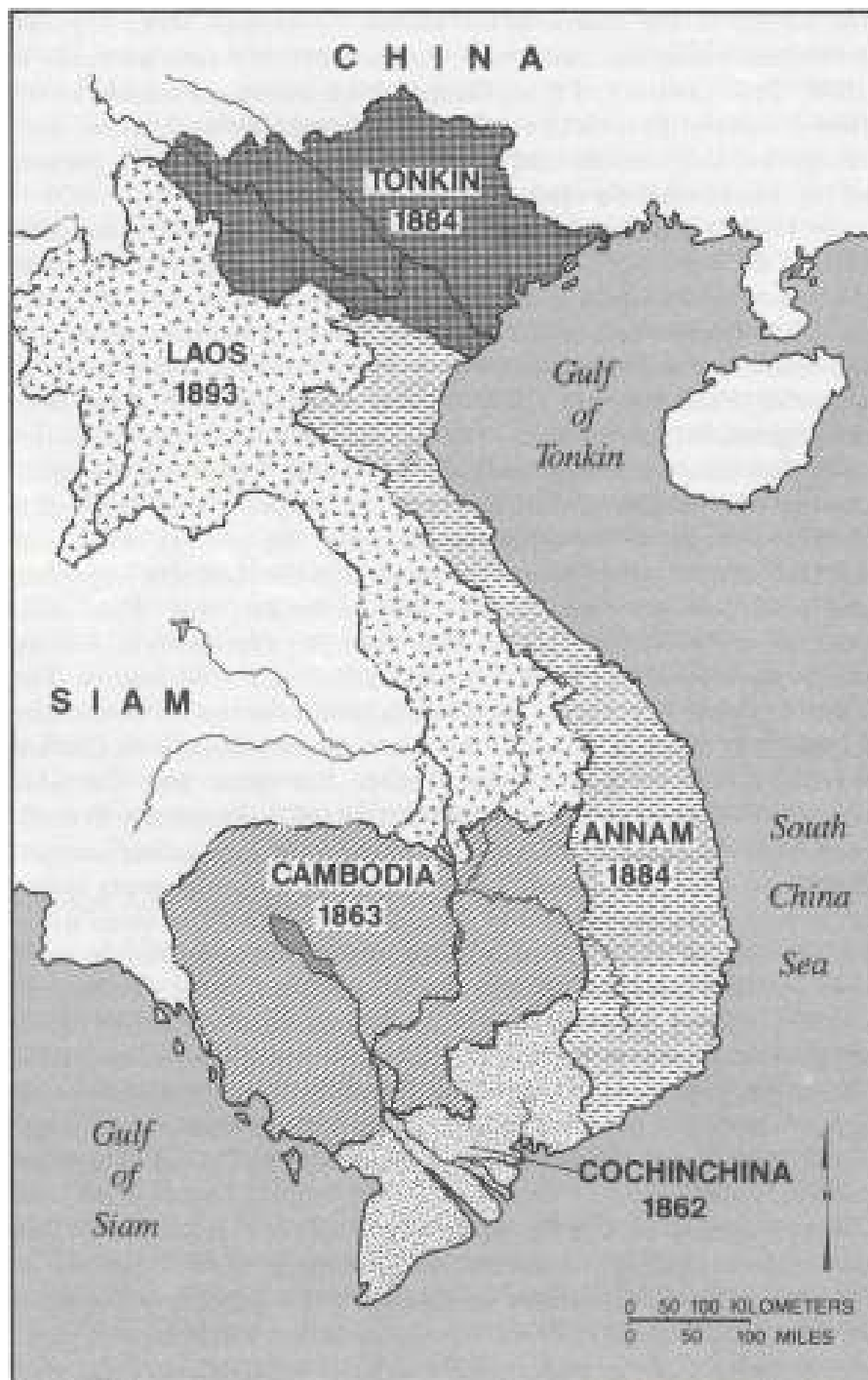
עם יציאתם של הכוחות הצרפתיים, חידש הקיסר את רדיפת הנוצרים ואף השפיל את הקונסולים הצרפתיים בנמלים. בנוסף, נמנע חופש השיט בנהר האדום בגלל פעילות של כנופיות שודדים ושל מורדים. בניסיון להתמודד עם בעיה זאת, פנה טו-דוק לסיין וביקש את עזרתה במלחמה במורדים, משום שהכיר בווייטנאם כווסאלית של סין כפי שסין החשיבה אותה, דבר שהגביר עוד יותר את המתחיות בין צרפת לווייטנאם.

באמצע שנת 1881 החליטו הצרפתים לחדש את פעילותם הצבאית בטונקין, כאשר האמתלה הייתה להילחם בכנופיות המורדים שאיימו על ביטחון האזרחים הצרפתים בהאנוי. באפריל 1882 כבשו הצרפתים את האנוי. ביולי 1883 נפטר טו-דוק ולאחר סכסוכים בשושלת עלה לשלטון הייפ-הואה (Hiep-Hoa). הקיסר החדש חתם באוגוסט של אותה השנה הסכם בו הוא מכיר בחסות צרפת על כל ווייטנאם ומוסר את ניהול ענייני החוץ לצרפת, כפי שטו-דוק הבטיח בעבר אך לא קיים. נציבים צרפתיים מונו בכל הערים המרכזיות לתפקידים רבים בשלטון ובכל הרשויות הווייטנאמיות ובנוסף כל המבצרים הצבאיים נמסרו לצרפת ובכך השלטון בפועל עבר לצרפת.^{31 32}

סין ניסתה למחות על השתלטות צרפת על ווייטנאם ושלחה צבא לכבוש את ווייטנאם מחדש, אך הובסה על ידי צרפת במספר קרבות שנמשכו עד 1885. באפריל 1886 נחתם הסכם בין סין לצרפת, בו סין הסכימה לוותר על טונקין ועל אנאם. כך הפכו טונקין ואנאם באופן מוכר למדינות חסות של צרפת הכפופות למשרד החוץ הצרפתי, וקוצ'ין-סין נותרה מושבה צרפתית שנוהלה על ידי משרד המושבות שבפריז. באוקטובר 1887 איחדו הצרפתים את שלוש מדינות החסות באזור, קמבודיה, אנאם וטונקין ואת המושבה קוצ'ין-סין לקולוניה "איחוד הודו-סין" (Union indochinoise). בהקמת האיחוד כל אחת מן הנתינות באיחוד המשיכה לקיים מנהל אוטונומי וזכתה לתקציב נפרד, אך הצבא, הצי, השירות המשפטי ומנהל המכס והכספים היו כפופים למושל הכללי שישב בהאנוי. בשנת 1897 לאוס גם צרפה לאיחוד כמדינת חסות.

³¹ A History of South-East Asia, there

³² תולדות דרום מזרח אסיה בזמן החדש, שם.

שטחי הודו-סין הצרפתית

פרק 1 - תהליך ההשתלטות - אלג'יריה

אלג'יריה מתחלקת לשלושה אזורים גאוגרפיים עיקריים:³³

- (1) אזור התל והחוף - אזור הכולל את רכס ההרים אטלס התל ואת החוף של אלג'יריה, זהו אזור פורה במיוחד.
- (2) אזור הרמה הגבוהה - אזור זה כולל את הרמה הגבוהה שנמצאת מדרום לאטלס התל ואותו חוצה רכס הרי אטלס הסהרה.
- (3) אזור הסהרה - אזור זה הוא חלק ממדבר הסהרה והוא מורכב משכבה דקה של חול הנמצאת מעל סלעים. האזור יבש מאוד ומגיע לעתים תכופות לטמפרטורות קיצוניות.

הסהרה היא גוף מדברי ענק, אך מפורקת בעזרת נאות מדבר. נאות המדבר האלה סימנו את הדרכים באלג'יריה עבור הסוחרים והמטיילים. המבנה ההררי של המדינה הקשה לאורך השנים על פולשים, ורק דרך קו החוף של המדינה ניתן לעלות בקלות את העמקים, מה שנותן יתרון בולט לצדדים השולטים על הים.

במאה החמישית לספירה הגיעה דת הנצרות לאלג'יריה ושגשגה מאוד באזור, עד אשר התפרקה האימפריה הרומית. בזמן זה השתלטו על אלג'יריה מוסלמים שהפיצו את דתם באזור. במאה השש-עשרה פלשה ספרד למדינה, וכבשה את הערים אלג'יר ואוראן ואת האזורים שמסביבם. במטרה להשתחרר מהשלטון הספרדי קראו האלג'יראים לאחים ברברוסה, שודדי ים טורקים, בבקשה להגנה. האחים הצליחו לבלום את הספרדים ולהשתלט על אלג'יריה, והקימו את ממלכת אלג'יר. הספרדים הצליחו לתפוס ולהרוג שניים מן האחים, אך האחרון הצליח להכריז על עצמו כסולטאן אלג'יר, ועל אלג'יר כממלכה תחת ההגנה הטורקית, מה שמנע מהספרדים להמשיך לתקוף בתכיפות את אלג'יריה.³⁴

בשלב זה הייתה אלג'יריה תחת שלטון טורקי ברצועת החוף ותחת שלטונות שבטיים מקומיים בשאר הארץ. השלטון הטורקי באלג'יריה היה שלטון צבאי ומרוחק. בשלטון זה כל המשרות אוישו על ידי קצינים וחילים שהובאו מטורקיה. השליט באלג'יריה, שנקרא הדאי (Dey), נבחר על ידי השער העליון.³⁵ הדאי היה ממנה תחתיו ארבעה ראשי מחוזות, אשר תארם היה הבאי (Bey), והם היו אחראיים לגבות את המיסים באלג'יריה ולהעבירם לדאי.³⁶

באלג'יריה, כחלק מִבְּרִיִּיָה³⁷, פעילות כלכלית עיקרית שהתרחשה בשנים אלו הייתה פעולות פיראטיות וסחר בעבדים. הפעולות הפיראטיות הפריעו מאוד לאירופאים, שתקפו פעמים רבות את אלג'יריה בשביל לנסות לעצור אותן, ואף לעתים שלמו לתושבים בשביל למנוע מהם להרוס להן את הצי. בנוסף, כחלק מן הסחר בעבדים, נחטפו נמכרו עבדים נוצרים רבים, מה שעורר את זעמם של האירופאים.³⁸

³³ Major G. B. Laurie, **The French Conquest of Algeria**, London Hugh Rees, 1909. pp. 1-6.

³⁴ שם, עמודים 7-9.

³⁵ השער העליון היה השלטון המרכזי באימפריה העות'מאנית, שבראשותו הסולטאן.

³⁶ ד"ר מישל אביטבול, **צמיחת המדינות החדשות באפריקה** יחידה 10, האוניברסיטה הפתוחה, 1980. עמודים 15-16.

³⁷ ברבריה הוא מונח אירופי לאזור המגרב, שנלקח משמה של הקבוצה האתנית העיקרית באזור, הִבְּרִיִּים. מונח זה

שומש בהקשר לפיראטים באזור ולסחר בעבדים שהתרחש בכל אזור זה.

³⁸ The French Conquest of Algeria, pp. 10-13.

בזמן זה הכלכלה באלג'יריה התבססה על מיסים, שלל צבאי והכסף שהועבר ממדינות אחרות בשביל לאפשר חופש שיט באלג'יריה. בניסיון למצוא מקורות הכנסה נוספים פתחה הממשלה המקומית את ארצם לסחר האירופי, שבו הסתמכו על סוחרים יהודים ועל נתינים זרים ולא על האוכלוסייה הערבית המקומית. חשוב לציין כי בשלב זה האוכלוסייה שהתמקמה באזורים העירוניים היוותה פחות מ-5% מהאוכלוסייה באלג'יריה ורוב האוכלוסייה חיו בשבטים בפנים הארץ.³⁹

פרופ' לה טורנו סיכם את תולדות אלג'יריה עד לכיבוש הצרפתי כך: " ארץ מעבר זו, שהמבנה שלה לא יעדה לאחדות, לא באה תחת שלטון אחד אלא מאוחר מאוד, כאשר הטורקים התמקמו בה ברבע הראשון של המאה ה-16. לפני כן, פרט לכארבעים השנים של הכיבוש המוסלמי הראשון (740-700 לערך) וכשמונים שנות שלטון האל- מווחידון (1153-1235 לערך), הטריטוריה לא אנו קוראים כיום אלג'יריה שועבדה תמיד למספר שלטונות בעת ובעונה אחת. האזור המזרחי היה תחת שלטונם של מושלים מקירואן או טוניס, זה המערבי תחת שלטון מושלה של פאס. כמו כן אין כמעט מקום לדבר על מדינה אלג'ירית עם בוא הטורקים, שכן אלה כוננו באלג'יריה ממשלה מטיפוס קולוניאלי שלא חפצה ליצור רגש אחדות בקרב באוכלוסייה המקומית. הם פעלו כאדונים, נהנו מהיריבויות השבטיות ואף החריפו אותן כדי להיטיב לבסס את שלטונם.

מבחינה אתנית, הייתה אלג'יריה מפוצלת ומגוונת ביותר. הקבוצות האתניות שנכחו באלג'יריה באותה התקופה היו:⁴⁰

- (1) הקבילים - הקבוצה העיקרית של הברברים באלג'יריה, שהם הקבוצה שמייצגת את התושבים המקוריים של אזור המגרב. קבוצה זו בעיקר יישבה את ההרים, ואת העמקים עם האדמות הפוריות.
- (2) הערבים - ההגירה העיקרית של ערבים לאלג'יריה אירעה בסביבות 1060 לספירה, כאשר השתלטה השושלת השיעית⁴¹ הפאטימית על ערב, וגירשה את תושבי סוריה למצרים, משם הגיעו למגרב. בהגעתם למגרב גירשו הערבים את הברברים מן המישור, עליו השתלטו.
- (3) המורים - זוהי הקבוצה האתנית שמכילה את המהגרים ממרוקו, ואת הצאצאים של המוסלמים מגורשי ספרד.
- (4) היהודים - היהודים באלג'יריה הגיעו בעיקר בגירושי איטליה וספרד.
- (5) הטורקים - בעיקר חיילים ומלחים שהתיישבו באזור כאשר אלג'יריה הייתה תחת שלטון טורקי.
- (6) הקולוגליס (Kouloughlis) - זוהי קבוצת בני התערובת של גברים טורקים עם נשים ערביות או ברבריות באלג'יריה. רובם היו לוחמים.
- (7) שחורי העור - צאצאי העבדים שנסחרו באלג'יריה.
- (8) בני מזאב - קבוצה זו גם משתייכת לברברים, ומובדלת בעיקר בגלל השתייכותה לזרם האיבאדיה⁴² באסלאם. מיקומם העיקרי היה עמק המזאב בדרום אלג'יריה, אזור שלא היה כפוף לשלטון הטורקי.

³⁹ צמיחת המדינות החדשות באפריקה, שם.

⁴⁰ The French Conquest of Algeria, pp. 5-6.

⁴¹ האסלאם השיעי הוא הזרם השני בגודלו באסלאם, לאחר האסלאם הסוני.

⁴² זרם האיבאדיה הוא זרם קטן בגודלו באסלאם שפרש משני הזרמים הגדולים. לעתים מוחשב הוא גם ככת אסלאמית.

בעבר, עוד לפני כניסת הטורקים לאלג'יריה, קיימה צרפת יחסי מסחר עם אלג'יריה. כאשר השתלטו הטורקים על אלג'יריה, הם גילו כי לצרפת יש בסיסים מסחריים בעיר בון (Bône, כיום אנאבה), דרכם קנו תבואה, עור ומוצרים נצרכים נוספים. עד שנת 1792 בערך שילמו הצרפתים דמי שכירות לטורקים בשביל הבסיסים המסחריים. לאחר 1792 הדאי שהיה מסוכסך עם הצרפתים, העביר את שטחי הדיג מצרפת לאנגליה, אך ב-1816 החזיר אותם לצרפתים.⁴³

גם הדאי החדש, שעלה לשלטון ב-1818, היה מסוכסך עם הצרפתים. ב-1827 בעת קבלת פנים לנציגים הזרים באלג'יר, ניסה הדאי להסתכסך עם צרפת, בשביל למצוא סיבה להעיפם מאלג'יריה. בהתחלה, העלה הדאי את הסוגיה שהחלק מהבסיסים הצרפתיים שבאלג'יריה לוו בביצורים, והצהיר שאינו מוכן שנוצרים יחזיקו ביצורים על אדמת אלג'יריה. המשיך הדאי לחפש סכסוך כאשר שאל על החוב לאחים בכרי. האחים בכרי היו זוג אחים יהודים, שמכרו תבואה לממשלת צרפת בעת כיבוש נפוליאון, על פי זיכיון שניתן להם מטעם הדאי. מכיוון שלא יכלה הממשלה לשלם על תבואה זו, נוצר חוב גדול של ממשלת צרפת לאחים בכרי, אך תשלום חוב זה נדחה פעמים רבות בשל חילופי השלטון והמלחמות הפנימיות שבצרפת. לאחר ששאל הדאי על החוב, נענה על ידי הקונסול הצרפתי, שעוד לא התרחש דבר בנידון. כששמע זאת התמלא זעם, והכה את ידו של הקונסול הצרפתי במניפה. לאחר שבקשת ממשלת צרפת להתנצלות מצד הדאי סורבה, הטילה ממשלת צרפת הסגר ימי על אלג'יר. חשוב לציין כי גם צרפת באותה תקופה חיפשה עילה לתקיפת מדינות חלשות, בשביל לבסס את עצמה כאימפריה מחדש.^{44 45}

האלג'יראים הצליחו להתמודד עם המצב בעת ההסגר, ועדיין קיימו מסחר כשורה, ולכן החליטו הצרפתים ליישב את המצב בעזרת תקיפה. ביוני 1830 הגיע חיל הפלישה הצרפתי לעיירה סידי פרוק (Sidi Ferruch) שם ביסס את עצמו לפני הפלישה לאלג'יר. בסוף החודש הגיע חיל הפלישה לאלג'יר והטיל עליה מצור יבשתי וימי שנגמר בניצחון צרפתי כשבוע לאחר מכן. תנאי הכניעה של הדאי היו:

- (1) שהמבצרים יועברו לצרפתים יממה לאחר הפריצה לחומות, בשישה ליולי ולא בארבעה ליולי.
 - (2) שהדאי יוכל לשמור את כל רכושו ויוכל לפרוש לכל מקום בו יחפוץ ללא גלות.
 - (3) שיהיה חופש דת למוסלמים, ושהנשים שלהם ישמרו מהשפלה.
- הצרפתים הסכימו לתנאים, רק עם השינוי של הכניסה לאלג'יר בצהריים של ה-5 ליולי ולא בעשר בבוקר ב-6 ליולי. בלילה זה עזבו את העיר בשלב זה עוד לא מרדו המקומיים, במחשבה המוטעית שאולי יסתפקו הצרפתים באלג'יר.⁴⁶

לאחר הכיבוש ניסו הצרפתים להשתית את הממשלה שלהם באזור, בעזרת המשך ההסכם שהיה בין הדאי לשליטים המקומיים, רק שהעברת המיסים תהיה לצרפת. באופן כולל המצב התקבל על ידי השליטים, אך מדי פעם התמרד אחד מהם ודוכא על ידי צרפת לאחר ימים מספר. הצרפתים לא הצליחו להמשיך לשלוט על הערים שעליהן השתלטו בזמן דיכוי מרידות, בשל המחסור בכוח אדם והתקיפות המקבילות בערים אחרות. בכל אורך הזמן הזה התמרדו קבוצה אתנית משמעותית אחרת

⁴³ The French Conquest of Algeria, pp. 16-18.

⁴⁴ צמיחת המדינות החדשות באפריקה, עמוד 19.

⁴⁵ The French Conquest of Algeria, pp. 16-18.

⁴⁶ The French Conquest of Algeria, pp. 46-57.

באלג'יריה, חוץ מהיהודים, שקיבלו את השלטון הצרפתי והיחידים נשארו בערים הכבושות לאחר כניסת הצרפתים.⁴⁷

מצב זה החל להשתנות כאשר ממשלת צרפת החליטה להחליף את הגנרל שנמצא באלג'יריה. הגנרל החדש, הגנרל סבארי (Savary), היה יותר אגרסיבי ופחות רחום מטבעו, וכל פעולה לא ראויה קטנה מצד האלג'יראים נענתה בתגובה לא פרופורציונלית מצדו. המצב הגיע לשיא המתיחות לאחר שבראשית 1832 טבחו הצרפתים בהוראתו של הגנרל כפר ערבי בתגובה להיותו של הציף "לא מספיק נחמד כלפי הצרפתים". היחס של הצרפתים למקומיים עורר כעס גדול בקרב כל המקומיים, בין אם מדובר בערבים, בקבילים או בטורקים.⁴⁸

בשלב זה דרשה צרפת מיסים מכל רחבי אלג'יריה, אך בפועל שלטה רק בשלוש ערים: אלג'יר, בון ואוראן. בעיר מסקרה שבמחוז של אוראן גר צאצא של הנביא, שהכריז על מלחמת קודש נגד הכופרים. השבט הערבי של אותו אדם כרת בעבר ברית עם שבט השם (Hachem) שהיה השבט החזק ביותר במחוז של אוראן. בגלל שאדם זה היה זקן מדי בשביל להילחם, שלח הוא את שלושת בניו לשדה הקרב, ואת הצעיר מביניהם, עבד אל-קאדר, מינה לציף. עבד אל-קאדר היה אדם בן 24, עם יכולות יוצאות דופן ועם אומץ רב.⁴⁹

המלחמה החלה כאשר תקף עבד אל-קאדר את העיר אוראן, שהייתה מוגנת בעזרת חיל מצב של 2,500 חיילים, בעזרת 12,000 חיילים, אך ההתקפה נבלמה ואחינו של עבד נהרג בהתקפה. לאחר מכן תקף שוב את העיר, רק בעזרת 4,000 חיילים, אך ניצח בשל ההחלטה של הצרפתים לצאת מהביצורים ולהילחם צבא מול צבא. לאחר זאת חזר עם צבאו למסקרה.

עבד אל-קאדר ביסס את עצמו כאמיר בעיר מסקרה. לאט ובזהירות הרחיב הוא את תחום שלטונו, בהתחלה במחוז של אוראן ולאחר מכן באלג'יריה כולה. ביסוס זה נעשה תוך כדי ניהול מלחמת התשה מול הצרפתים, שלעתים הפסידו ולעתים ניצחו במערכות, אך לא הצליחו לשמור על הערים שאותן כבשו. בעקבות המערכה הזאת הבינו הצרפתים שבשביל שליטה מלאה באלג'יריה יצטרכו הם להציב חיל מצב בערים: מסקרה, תלמסאן, אוראן, מוסטנגם וסיג במחוז אוראן; בלידה, קולאה, מדיאה ומיליאנה במחוז אלג'יר; בג'איה, בון, לה קאלה (כיום אל קאלה) וקונסטנטין במחוז קונסטנטין. במהלך כל מערכה זו תמכו הקבילים המקומיים בעבד אל-קאדר, אך הטורקים והקולוגלים בצרפתים בתמורה לתשלום.

לאחר דרדור במצב של שני הצדדים במלחמה, הגיע לשיא המדיני שלו עבד אל-קאדר כאשר הגיע להסכם עם הצרפתים שנקרא "חוזה טאפנה" (Treaty of Tafna) בסוף מאי 1937. במהלך חוזה זה הסכימו הצרפתים להעביר לעבד אל-קאדר חלק גדול מהמחוזות של אוראן ואלג'יר בתמורה להכרתו ברשות הצרפתית.⁵⁰

המלחמה התחדשה כאשר צרפת החליטה להפר את תנאי ההסכם ולעבור דרך "שערי הברזל" שהם מעבר בין הרים בצפון-מזרח אלג'יריה, בתגובה תקף עבד אל-קאדר קבוצה של מתיישבים צרפתיים

⁴⁷ The French Conquest of Algeria, pp. 58-81.

⁴⁸ The French Conquest of Algeria, pp. 82-86.

⁴⁹ The French Conquest of Algeria, pp. 87-124

⁵⁰ The French Conquest of Algeria, pp. 125-193

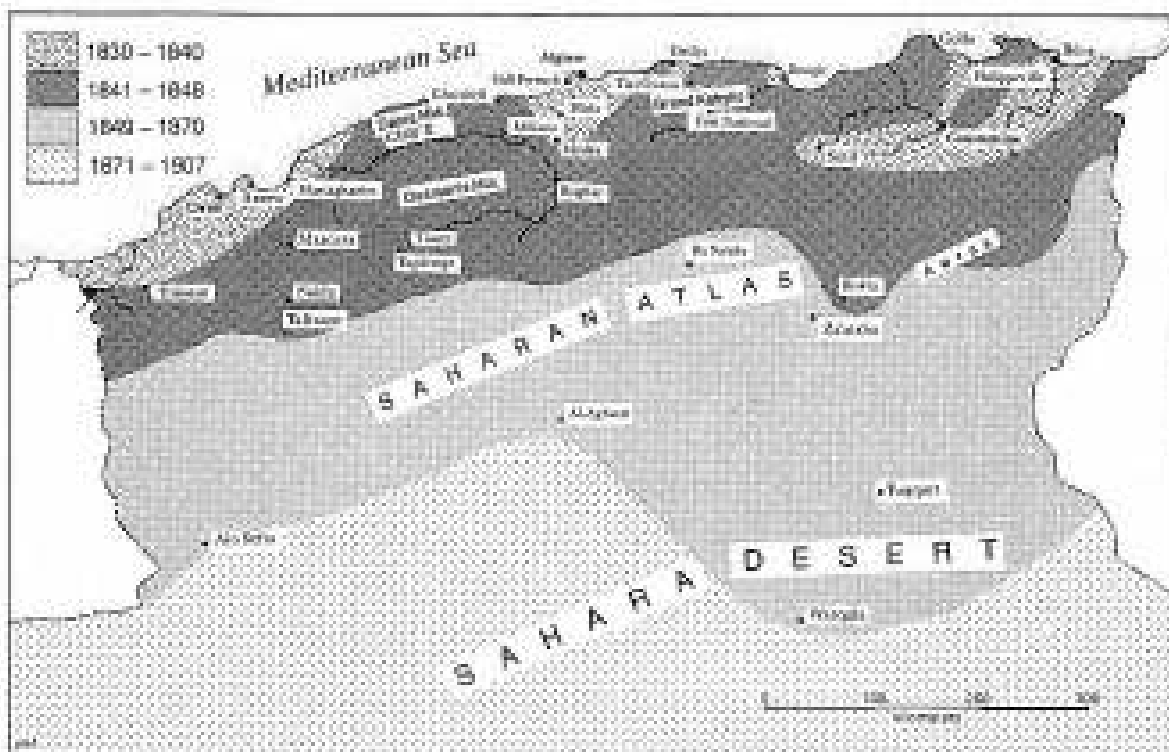
ובתגובה לכך הכריזה צרפת מלחמה לקראת סוף 1839. בהתחלה ניצח עבד אל-קאדר מספר קרבות והמאזניים נטו לטובתו, אך בגלל התחזוקה המתמדת של צרפת, היא החלה לנצח את המערכה.

בשנת 1842 המאזניים החלו לנטות לכיוון השני כאשר עבד אל-קאדר החל לאבד את בסיס הכוח שלו. בתחילת השנה כבשו הצרפתים את העיר תלמסאן, שהיוותה עיר חשובה מאוד למאזן הכוחות, ומשום כך ברח עבד אל-קאדר למרוקו.

בשנים הבאות המלחמות נעשו על גבול מרוקו, כאשר מדי פעם צץ עבד אל-קאדר מנקודה אחרת בגבול וניסה לכבוש ערים אלג'יריות. כשחזרו הצבאות של עבד אל-קאדר למרוקו נטו לפשוט על שבטים מרוקאים. עובדה זו הפריעה מאוד לסולטאן מרוקו, שבספטמבר 1844 עשה הסכם עם צרפת, שכלל איסור על עבד אל-קאדר לבסס את עצמו במרוקו. לבסוף לאחר בריחות ומרדפים של הצרפתים אל עבד אל-קאדר בכל המדינה, נכנע הוא בסוף במחוז אוראן בסוף שנת 1847 לכוחות הצרפתים. כניעה זו היוותה את הביסוס הסופי של שלטון צרפת על אלג'יריה. על אף שלאחר מכן התרחשו מרידות חוזרות בשטחי אלג'יריה, ולא שכן שלום, הכניעה היוותה נקודת מפנה חשובה במצב הפוליטי באלג'יריה.

51

⁵¹ ארצה להתייחס לכך שהספר ששימש כמקור המרכזי שלי לתת-פרק זה פורסם ב-1909 על ידי לוחם קולוניאליסט אנגלי, ולא הצלחתי למצוא מידע זה במקורות נוספים. אפילו במקורות רבים שקראתי, נכתב שב-1830 עם כיבוש אלג'יר השתלטה צרפת על כל אלג'יריה, עובדה שבהחלט אינה נכונה. כשניסיתי לשער מדוע זהו המצב, הגעתי למסקנה שזוהי כנראה תוצאת ההיסטוריוגרפיה של המנצחים, שרצו להסתיר את אבדותיהם ואת הזמן הארוך שלקח להם לנצח במערכה מול אויב פחות מתקדם טכנולוגית, ושארף לא משתייך "לגזע הנעלה" של האדם הלבן. כשניסיתי להבין מדוע סופר זה מחליט לפרט את הכישלון הארוך של הצרפתים בהשתלטות על אלג'יריה הנחתי שזוהי תוצאה של היריבות הפוליטית שהייתה בתקופה האימפריאליסטית בין אנגליה לצרפת, כאשר הסופר הוא פטריוט אנגלי המנסה להציג את צרפת באור שלילי. הנחה זו שלי השתנתה כאשר הגעתי לסוף הספר, שהסתיים בפסקה:
"לא משנה מה היו המניעים המקוריים של צרפת שגרמו לה לקחת על עצמה את העבודה הזאת, התוצאות היו טובות לכולם, ולכל מי שאכפת לגבי ההתקדמות של הציביליזציה חייב להכיר במאמצים האצילים שלה לטובת האנשים הרבים של אלג'יריה."
משפט זה גרם לי לחקור את הסופר, ולהבין שהוא היה אוהד ברור של תופעת הקולוניאליזם, ורצה להביע את המאמצים שצרפת הייתה צריכה לבצע בשביל "טובת אלג'יריה".

שטחי אלג'יריה הצרפתית

פרק 2 - השלטון הצרפתי בקולוניות - ווייטנאם

שלטון ישיר או עקיף - הגישות לשליטה בווייטנאם

השלטון הצרפתי הממושך בווייטנאם עבר שינויים רבים במרוצת השנים ולווה בקשיים לכל אורך הדרך. ראשית השלטון הצרפתי הסתמנה בקושי הצרפתי לבסס את שלטונם בכל הקולוניה של הודו-סין. בין הצרפתים היו חילוקי דעות רבים בנוגע לדרך האופטימלית לשליטה בקולוניות בכלל ובווייטנאם בפרט. התפיסות השונות התחלקו בעיקר בין שתי גישות, גישת האסימילציה (הטמעה) וגישת האסוציאציה (שיתוף פעולה).^{52 53}

גישת האסימילציה הייתה גישה שדגלה בשלטון צרפתי ישיר ופעיל בקולוניות למטרת הפיכת הקולוניה לחלק אינטגרלי בצרפת. גישה זו התאפיינה במתן החשיבות לרווחיות בטווח הארוך על פני הרווחיות בטווח הקצר. דרך הפעולה שהתקשרה לגישה זו היא ריסוק המבנה החברתי הנוכחי בקולוניות, ויצירת מבנה חדש המאפשר שליטה צרפתית תוך יצירת תלות של האזרחים הנשלטים בשלטון הצרפתי. גישה זו התאפיינה בהעדפת שלטון הקולוניה.

גישת האסוציאציה הייתה גישה שדגלה בשלטון צרפתי עקיף בקולוניות למטרת מניעת התקוממויות ולהשארת השלטון הצרפתי בתקופה הנוכחית, לעתים מתוך ההבנה ששלטון זה לא ימשך לנצח. גישה זו התאפיינה במתן החשיבות לרווחיות בטווח הקצר על פני הרווחיות בטווח הארוך. דרך הפעולה שהתקשרה לגישה זו היא יצירת קשרים דו-צדדיים ורווחיים עם התושבים המקומיים, תוך שכנוע התושבים ששלטון זה יכול לסייע להם. גישה זו התאפיינה בהעדפת שלטון החסות (הפרוטקטורט).

בתקופה המוקדמת של ביסוס הקולוניה הצרפתית בהודו-סין ניתן לקוצ'ין-סין המעמד של קולוניה ולשאר המחלקות של אנאם, טונקין, קמבודיה ולאוס; את המעמד של מדינת חסות, אך קביעה זו הייתה בעיקר טכנית ולפחות בתחילת השלטון לא היוותה הבדל משמעותי בין המחלקות השונות באיחוד הודו-סין. ההבדל העיקרי בשלב זה היה הפקדת קוצ'ין-סין תחת משרד המושבות הצרפתי ואילו את שאר המחלקות תחת משרד החוץ, ואופן הפעולות כפי שנראו מחוץ היו ישירות מהממשל הצרפתי בקוצ'ין-סין, ועקיפות דרך גורמים רבים בשאר המחלקות. הגישה הכוללת בתקופה זו הייתה גישת האסימילציה, שנראתה בתחילה כאופטימלית.

הרצון להשתתת שלטון קולוניאלי טיפוסי בווייטנאם נבע מהצלחת השלטון בקוצ'ין-סין. השלטון בקוצ'ין-סין החל כשני עשורים לפני השלטון בשאר ווייטנאם ומראשיתו אופיין כקולוניאלי טיפוסי. השלטון במחלקה זו החל בכיבושה מקיסרות ווייטנאם, תוך השארת השטחים של אנאם וטונקין לשלטון עצמאי של הקיסרות. התוצאה של כיבוש זה הייתה שבקוצ'ין-סין לא היה גוף מנהלי מלבד הצרפתים, דבר שלו התווסף עזיבה המונית של מנדרינים⁵⁴, מה שאפשר ואף כפה שלטון ישיר וקולוניאלי.

⁵² Pierre Brocheux and Daniel Hémerly, **Indochina: An Ambiguous Colonization, 1858-1954**, University of California, 2011. Pp. 70-76.

⁵³ A History of South-East Asia. Pp 642-648.

⁵⁴ המנדרינים היו בירוקרטים מהמעמד העליון בחברה בווייטנאם והיוו חשיבות שלטונית גבוהה. שיטת המנדרינים נלקחה מקיסרות סין, ומשם השם והיותם ייצוגים של האחיזה הקונפוציאנית התרבותית בסין ובווייטנאם.

על הצורך בשלטון ישיר בקוצ'ין-סין הקל המצב התרבותי בדרום ווייטנאם. אזור זה הרחוק ביותר מסין משאר ווייטנאם, היה נתון בעיקר להשפעות הדרום-מזרח אסייתיות הבודהיסטיות ופחות להשפעות התרבות הקונפוציאנית הסינית.

השלטון הישיר החל דרך שלטון צבאי של הצי הצרפתי בראשותו אדמירל, ולאחר מכן בשנת 1880 הוחלף במועצה קולוניאלית אזרחית שבראשותה המושל האזרחי. שלטון זה נחל הצלחה בכך שהצליח לרכז את השליטה לאזור ולייצר את התלות לה ייחלה צרפת, זאת בשל חוסר ההתנגדות לשלטון הצרפתי ובעזרת שיתוף פעולה של המיסיון הקתולי.

הנחלת השלטון באנאם ובטונקין לעומת זאת, לא הייתה כה קלה. לאחר ההשתלטות של צרפת בביסוס של מדינת חסות בשטחים אלו, נותרו הגופים השלטוניים במקום, שכללו את הקיסרות שהפכה לייצוגית אך גם את המבנה הפוליטי של המנדרינים ששימר על השליטה בפועל על הפרובינציות שבשטחים הללו.

בביסוס השלטון הצרפתי בשטחי מרכז וצפון ווייטנאם ניסתה צרפת לשחזר את ההצלחה שבקוצ'ין-סין בדרכים רבות. ראשית, ביצעה החלפה של השלטון הצבאי ששרר כחלק משלטון החסות שהתקיים בתיאוריה באנאם ובטונקין בשלטון אזרחי שבראשותו אזרח נעלה. לאחר מכן, ניסו להעביר את מבנה השלטון הישיר שהתקיים בקוצ'ין-סין גם לצפון ומרכז ווייטנאם, תוך הסוואתו תחת המראה של שלטון חסות טיפוסי. העברה זו נכשלה בגלל הצורך בטיפול בבעיית המנדרינים החזקים בחברה, שהיוו את מוקד ההשפעה הסינית הגדולה במדינה. סוגיה זו לא היוותה בעיה רצינית בקוצ'ין-סין בגלל השפעתם המועטה ובגלל עזיבתם הגורפת לאחר הכיבוש הצרפתי. סיבה נוספת לכישלון העברת מבנה השלטון מהדרום לשאר ווייטנאם הייתה ההתנגדות המקומית של הווייטנאמים בצפון ובמרכז לשלטון הצרפתי ולהתערבות הצרפתית בווייטנאם.

ניסיון המעבר לשלטון הישיר בשטחי החסות אף גרר קשיים נוספים מצד התושבים המקומיים. בטונקין התושבים פעלו למנוע שיתוף פעולה עם המבנה החברתי והכלכלי אותו ניסו להשריש הצרפתים, בעזרת נסיגה מהתאגידים ומהחברות הצרפתיות של השכבה המשכילה בחברה. בנוסף בכל צפון ומרכז ווייטנאם היה גל לאומי של מרמור בעקבות הזלזול הצרפתי בתרבות המקומית, אותה סימל עבורם הקיסר, שנדחק לשוליים. לבסוף הוחלט לשמר את מבנה שלטון החסות העקיף בהבנה שמאבקים אלו נגד המקומיים מבטלים את רווחיות הקולוניה ודורשים עלויות גבוהות משביכולתם של הצרפתים לספק.

ניסיון כושל זה העביר טלטלה בגישה הקולוניאלית של צרפת באזור, מכיוון שציפו שהשלטון יחלחל כפי שחלחל בקוצ'ין-סין, ואף היה קריטי להיסטוריה הכוללת של השלטון הצרפתי באזור. התוצאה הייתה מעבר בתחומים רבים לגישת האסוציאציה שהתבססה על ההכרה בקיום של אומה ווייטנאמית ועל ההבנה שדה-קולוניאליזציה עתידית בלתי נמנעת במקרה של אנאם וטונקין. גישת האסימילציה נותרה הגישה שננקטה בתחומים רבים בשליטה בשל המחויבות המוסרית שהאמינו הצרפתים שיש להם להעביר לכל העולם את הערכים והתרבות הצרפתיים.

השליטה הצרפתית הכלכלית בחברה החקלאית

מבחינה כלכלית, הייתה השליטה הצרפתית בווייטנאם קולוניאלית טיפוסית. צרפת דאגה לקבל מהקולוניות שלה חומרי גלם ומוצרים שלא התחרו בתוצרתה שלה, מהתפיסה כי לספקם הוא תפקיד ומחויבות הקולוניות. בכך נהייתה כלכלת הודו-סין לתלויה בלבד באינטרסים של צרפת.^{55 56}

הודו-סין הצרפתית הכילה שני מרכזים עתיקים לעיבוד חקלאי של אורז, ששניהם נכללים בווייטנאם, הדלתה של הנהר האדום בטונקין והדלתה של נהר המקונג בקוצ'ין-סין. רוב אוכלוסיית ווייטנאם נותרה חקלאית עם כניסת הצרפתים, והתרכזו בשני מרכזים אלו המאוכלסים יתר על המידה. בעיית צפיפות האוכלוסין הייתה רצינית ביותר בשני מרכזי החקלאות ואף בטונקין רק לכ-40% מהחקלאים הייתה בעלות כלשהי על שטח באזור החקלאי. האוכלוסייה ששימרה על מקצועות נוספים מלבד חקלאות, עשתה זאת מפני הצורך של הווייטנאמים לתוצרים אלו. צורך זה התקיים בשל העוני של מרבית האוכלוסייה וחוסר היכולת להרשות לעצמם לקנות מוצרים אלו מהצרפתים, מה שביטל את היתרונות הווייטנאמים העיקריים לשליטה הצרפתית.

ההשתלטות הצרפתית בתחום הכלכלה נעשתה בעזרת קנייה מפוקפקת של שטחים בווייטנאם על ידי חברות צרפתיות ובעלי אחוזות, ודרך הפקעה צרפתית של אדמות. השתלטות זו הייתה הדרגתית ועם התקדמות השלטון הצרפתי נרכשו עוד ועוד שטחים. בקוצ'ין-סין המצב הקצין לכך שהצרפתים שלטו על יותר מ-80% משדות האורז.

מערכת היחסים בין העובד הווייטנאמי למעביד הצרפתי הייתה בסגנון פיאודלי, החקלאים לא היו בעלי אדמותיהם וחויבו לשלם לבעלי האדמות 40% מהיבול ולתת שירותים נוספים. לתשלום זה היה ריבית, ומכיוון בעיית האוכלוסין הגדולה מרבית החקלאים לא יכלו לשלם את ה-40% שנדרשו וכך הצטברו ריביות על גבי ריביות למרבית האוכלוסייה החקלאית. הצרפתים נהנו מריביות אלו והחלו להסתמך עליהן מה שהשפיע על שיקוליהן בפיתוח ווייטנאם. בעקבות כך, כשעלתה האופציה להביא לווייטנאם דרכי חקלאות חדשות שיכולות היו להגדיל את כמות היבול ולטפל בבעיית פיצוץ האוכלוסין, נמנעה צרפת מהשיקול שהגדלת היבול תגרום לצמצום ואף ביטול הריביות. מעמד זה היה כמעמד אריסות, בעל האחוזת הלווה לחקלאי כלי עבודה, מזון, זרעים, דשנים וחיות עבודה בתמורה לעבודה ולמסים שעל החקלאי לשלם. האוכלוסייה שלא החזיקה באדמה משל עצמה מלפני כניסת הצרפתים עבדה את האדמה הציבורית-קהילתית, אך גם את אלו קנו הצרפתים בהדרגתיות והחמירו עוד את פיצוץ האוכלוסין באזורי האורז.

התלות של הווייטנאמים בצרפת גדלה עם פעולות אלו, מה ששרת את האינטרס הצרפתי. עם השנים הביאה צרפת שירותי בריאות חדשים לווייטנאם, שאלו גרמו לריבוי אוכלוסייה והפקת האורז לא יכלה להדביק את הצורך במזון של ההמון. בנוסף בצירוף הבוטה של ווייטנאם לשוק העולמי נוצרו סכנות גדולות לכלכלת האזרחים, בשל היותו של האורז מזונה העיקרי של המדינה וגם חצי מהייצוא שלה, כמו שנות יובש ושינויים במחירים העולמיים של האורז. התלות הכלכלית גם החריפה מכך שמרבית היצוא נועד לצרפת ומרבית היבוא גם הגיעה מצרפת.

עם השנים ניסו הצרפתים למשוך חקלאים ווייטנאמים מחוץ לאזורי הדלתה של הנהרות כדי לעבוד במטעים פנימיים לצרכים צרפתיים, בעיקר מטעי גומי. ניסיון זה לא צלח מפאת ההתנגדות של

⁵⁵ A History of South-East Asia. Pp 654-658.

⁵⁶ תולדות דרום מזרח אסיה בזמן החדש, עמודים 125-127.

הווייטנאמים. תושבי ווייטנאם ראו בעבודה בשדות האורז המשך של המסורת המשפחתית, ואף לא רצו לעבור לאזורים מוכי מלריה המנותקים מנתיבי התחבורה.

החינוך הצרפתי והשפעותיו

החינוך היה אמצעי מרכזי במדיניות הפצת התרבות של צרפת, שהיוותה הבסיס האידיאולוגי לכניסתה למדינות המרוחקות. כאשר נכנסה צרפת לווייטנאם החלה לבסס רשת חינוכית ברחבי ווייטנאם שמטרתה היא להפיץ את השפה הצרפתית, התרבות הצרפתית והידע המערבי. סיבה נוספת לביסוס החינוך הצרפתי היא ביסוס הקשר לצרפת, ויצירת תלות קולוניאלית שתמנע מרידות והתפרקות הקולוניה, אך סיבה זו במקרה של ווייטנאם הכילה סתירה בלתי צפויה, בשל הסתירה בין ערכי השוויון והחירות של המערב לבין המשילות והאי-שוויון שתפקדו בקולוניות.^{57 58}

התחלת השתלת החינוך הצרפתי בקוצ'ין-סין נבעה מהצורך של הצרפתים להכשיר מתרגמים מצרפתית לווייטנאמית לצורך האסימילציה שהתבצעה במחלקה זו. בתי ספר צרפתיים חילוניים נפתחו בכל מחוז ובכל כפר. החינוך הווייטנאמי בקוצ'ין-סין התפרק ככל שהתווספו בתי ספר צרפתיים, אך אלו לא יכלו לספק את הצורך החינוכי בשל רמתם הנמוכה והמיקוד בנושא ידיעת השפה בלבד.

באנאם ובטונקין נותר החינוך הווייטנאמי המקומי והכניסה של החינוך הצרפתי הייתה איטית ביותר עם התקדמות מזערית. החינוך הצרפתי גם במחלקות אלו היה ברמה נמוכה ולא נחל הצלחה במטרותיו. במקביל למערכת החינוך הצרפתית החילונית ולמערכת חינוך המקומית המשיכה להתקיים מערכת החינוך הדתית של המיסיונרים, אשר בעצמה הכניסה את התרבות הצרפתית והנוצרית.

לאחר דשדוש ארוך של מערכת החינוך הצרפתית בווייטנאם והתנגדות כוללת למערכת זו החליט פול בו (Paul Beau), השליט בווייטנאם, ב-1906 להעביר רפורמה שתבנה מחדש את המערכת הזאת כמערכת חינוך מודרנית. רפורמה זו החלה באנאם ובטונקין ומאוחר יותר ב-1909-1910 נוספה גם לקוצ'ין-סין. במערכת החדשה התלמידים בבתי הספר היסודיים ילמדו אוריינות בשימוש באותיות הסיניות או בשיטת הקווק-נגו (quoc-ngu)⁵⁹. לאחר היסודי ניתנה לתלמידים האופציה להמשיך במערכת החינוך לבית הספר שרמתו מעל יסודי.

עם מלחמת העולם הראשונה התעצמה גישת האסימילציה התרבותית והייחול להפיכת הצרפתית לשפה עולמית. המדיניות הצרפתית הציבה מטרה שהשפה הצרפתית תהיה ידועה על ידי כל, אך מטרה זו הייתה יקרה מכדי שתוכל לממן במצב הנוכחי. כדי לקדם מטרה זו צרפת הזניחה מחדש את החינוך המקומי והתמקדה בהחדרת תרבות צרפתית בכמויות. בפעילות החדרת התרבות הייתה מעין סתירה בפעולות הצרפתים, מכיוון שהמלומדים הצרפתים חקרו ויידעו את העולם על התרבות והשפה הווייטנאמית ובכך רק האדירו את גאוות הווייטנאמים בתרבותם והורידו את השפעת האסימילציה הצרפתית.

⁵⁷ A History of South-East Asia.there.

⁵⁸ תולדות דרום מזרח אסיה בזמן החדש, שם.

⁵⁹ שיטת הקווק-נגו הייתה שיטת כתיבה של השפה הווייטנאמית שיזמו המיסיונרים בווייטנאם וכללה כתיבתה באותיות לטיניות. זוהי השיטה שמשמשים בה כווייטנאמית המודרנית כיום.

לניסיונות האסימילציה בעזרת חינוך היו תוצאה אחרת ממה שציפו וייחלו לה הצרפתים. נודע כי דווקא מי שידעו את השפה הצרפתית ברמה הטובה ביותר, היו המתנגדים הכי גדולים למשטר הצרפתי ומנהיגי העם הווייטנאמי. נוצר מצב שהלאומנות הווייטנאמית החלה בבתי הספר הצרפתיים, בשל הסתירה לערכים הדמוקרטיים שהעבירו הצרפתים, לבין המדיניות האנטי-דמוקרטית שלהם בווייטנאם. מקרה קיצוני שמבטא אבסורד זה היה שבשנת 1907 פתחו הצרפתים את אוניברסיטת האנוי, אך זו נסגרה לאחר שנה בגלל ביטויים קיצוניים ללאומנות, ואוניברסיטה זו נפתחה מחדש רק לאחר כעשור.

הלאומנות הווייטנאמית

בתחילת השלטון הצרפתי בווייטנאם היו מרידות רבות, אך מרידות אלו היו מקומיות ולא מאוחדות בעם הווייטנאמי בתור תנועות לאומניות, אך מצב זה השתנה בראשית המאה העשרים. בשנים הראשונות של המאה העשרים היו שינויים במערכת החינוך הצרפתי בווייטנאם שחשפו את הווייטנאמים לערכים מערביים של שוויון וחירות ולרעיון הלאומיות בכללותו, מה שהתחיל עידן חדש בהיסטוריה הווייטנאמית. בנוסף, בשנת 1905 ניצחה יפן, מדינה אסייתית, את רוסיה, מדינה אירופית, במלחמה. ניצחון זה נתן השראה לווייטנאמים בפרט ולדרום-מזרח אסייתים בכלל, שקיימת האפשרות שהאסייתים ינצחו את האירופים ויכלו יום אחד להשתחרר מהשלטון הקולוניאליסטי. לווייטנאמים מאבק לעצמאות לא היה דבר חדש, ולאחר שנים של מאבק בסינים לעצמאות ווייטנאמית, היו מוכנים הווייטנאמים למאבק נוסף. הגורמים הללו הובילו למה שנחשב כגל הראשון של תנועות לאומיות בווייטנאם.^{60 61 62}

שנת 1908 נזכרת בהיסטוריה של ווייטנאם בתור שנה של תסיסה, שבה התחרשו אירועים רבים של מאבק לא מאורגן בשלטון הצרפתי. אלפי איכרים תקפו את אוספי המיסים והתקבצו בסביבות של מרכזים שלטוניים עד שפוזרו בכוח על ידי החיילים הצרפתים, שלא חששו לפזר את ההפגנות באלימות ובהרג. אירוע נוסף שנזכר בשנה זו היה הרעלה מכוונת המונית של חיל המצב הצרפתי בהאנוי, אירוע זה עורר סערה גדולה מקרב הצרפתים. כל האירועים של 1908 הסתיימו בדיכוי אימתני של הצרפתים ובכך הסתיים הגל הראשון של התנועות הלאומיות בווייטנאם.

תקופה נוספת שהשפיעה מאוד על המשך המאבק לעצמאות של הווייטנאמים הייתה מלחמת העולם הראשונה. במלחמה זו זימנה צרפת אזרחים ווייטנאמים רבים להלחם בכפייה באירופה. תוצאה אחת של הכפייה הזאת הייתה גל המתיחות בעקבות העובדה שנפצעו כמאה אלף חיילים ווייטנאמים במלחמה, אשר ברובם אף לא רצו להתגייס למען הצרפתים. תוצאה נוספת הייתה ההימצאות של אנשי ווייטנאם הפשוטים באירופה, מה שחשף ווייטנאמים רבים לרעיונות ולערכים אירופיים והביא את שינויי האידאולוגיות שחלו בכל העולם גם לווייטנאם. התקופה שלאחר המלחמה הייתה תקופה של עליית תנועות פוליטיות רבות בכל ווייטנאם.

כתגובה לעליית הפוליטיזציה של אזרחי ווייטנאם וללאומיות המתרחבת החל אלברט סרו (Albert Sarraut) ששלט בתקופה זו בהודו-סין הצרפתית במדיניות חדשה של שיווק התרבות הווייטנאמית כחלק מהחברה הצרפתית במטרה להרגיע את הרוחות ולחזק את האחיזה בווייטנאם בעזרת אסוציאציה על פני אסימילציה.

⁶⁰ A History of South-East Asia. pp. 646-648.

⁶¹ תולדות דרום מזרח אסיה בזמן החדש, שם.

⁶² K. W. Taylor, **A History of the Vietnamese**, Cambridge University, 2013. Pp. 484-517.

בשנות העשרים החלו להתאחד ארגונים פוליטיים ווייטנאמים על בסיס אידאולוגי והפכו את המאבקים המקומיים למאבקים רחבים בכל ווייטנאם. עיקר התנועות החשובות הוקמו מתוך הפרובינציות של נגה אן (Nghe An) והא טינה (Ha Tinh) שנמצאות באנאם ויחד הרכיבו את הפרובינציה שידועה בשם נגה טינה (Nghe Tinh). התנועות התחלקו בעיקר לתנועות דמוקרטיות שבעיקרן המפלגה הווייטנאמית הלאומנית ותנועות קומוניסטיות שבעיקרן ליגת הצעירים של ווייטנאם. תנועות אלו קיבלו את עיקר השראתן מהתנועות הדמוקרטיות בהודו ומהתנועות הקומוניסטיות בסין. מנהיג ומייסד ליגת הצעירים הוא מי שנודע כיום כהו-צ'י-מין, המייסד של האומה הווייטנאמית. הו-צ'י-מין במקור היה מנגה אן ובצעירותו למד בצרפת שם העביר מספר שנים. כאשר היה בצרפת השתתף הוא בהקמה של המפלגה הקומוניסטית הצרפתית. לאחר מכן העביר שנה וחצי במוסקבה שם התחבר לקומינטרן ומשם העביר כשנתיים בסין, שהתחבר למפלגה הקומוניסטית שבסין. לאחר מכן הקים את המפלגה שלו וניהל אותה מהונג קונג (שעוד לא הייתה תחת שלטון בריטי בתקופה זו).

הצרפתים מיקדו את כוחותיהם בדיכוי המפלגה הלאומנית הווייטנאמית ובמציאות זו הצליח הו-צ'י-מין להתחזק ולבסס את מפלגתו בכל ווייטנאם. ב-1929 התפרקה מפלגתו לשתי מפלגות שונות. האחת מפלגה שנוטה לקומינטרן, בסיסה בהאנוי וחזקה בטונקין ובאנאם, ובראשה עמד הו-צ'י-מין. השנייה מפלגה שדוגלת בקומוניזם לפי הראייה של טרוצקי וחזקה בקוצ'ין-סין. לאחר מכן ב-1934 חזר הו-צ'י-מין למוסקבה שם העביר ארבע שנים נוספות ומשם חזר לסין שם המשיך לתמוך במפלגה הקומוניסטית.

האחיזה הצרפתית בווייטנאם נחלשה מאוד בתקופה זו. התנועות הפוליטיות תפסו עוד ועוד כוח במדינה והצרפתים הפעילו כוח רב וקריטי בניסיון לדכא אותן. כמו כן, על העולם עבר משבר כלכלי גלובלי ועצום של שפל עולמי, מה שפגע רבות בשוק הייצוא של האורז ופגע בווייטנאם קשות בשל העובדה שזהו הייצוא הכי גדול שלה. האצבע המאשימה במשבר הכלכלי הופנתה לצרפתים, שהכניסו בכוח את הווייטנאמים לשוק הייצוא והתלו את כלכלת ווייטנאם בצרפת. בסופו של דבר, התקופה שקדמה למלחמת העולם השנייה סימנה תקופה של איבוד כוח טוטלי מצד הצרפתים ומאבק קשה מצד הווייטנאמים.

מלחמת העולם השנייה ולאחריה - המזרח הרחוק בכאוס פוליטי

בראייה היסטורית, אירועי מלחמת העולם השנייה קבעו מחדש את המציאות הקולוניאלית במזרח הרחוק. ווייטנאם בפרט הייתה דוגמה אחת למגמה הכללית של שינויים שגרמה יפן בכל דרום-מזרח אסיה. ערב המלחמה, שלטו בדרום-מזרח אסיה מעצמות קולוניאליות אירופיות, שהחלו לאבד מכוחן בשל השינויים בכלכלה הגלובלית. במלחמה נלחמו שלושה צדדים שנחלקו על ידי אידאולוגיות: בעלות הברית הדמוקרטיות, מדינות הציר הפשיסטיות והקומינטרן הקומוניסטי. אומנם הנתונים הקולוניאליות לא השתייכו באופן ישיר לאף צד במלחמה, אך נהפכו למוקד של סכסוכים בין שלושת הצדדים. במלחמה השתייכו המעצמות הקולוניאליות לבעלות הברית, יפן למדינות הציר וברית המועצות לקומינטרן. הגורם העיקרי ששינה את ההיסטוריה באזור זה בגלובוס היה הכיבושים של יפן האימפריאליסטית בזמן המלחמה.⁶³

⁶³ A History of South-East Asia. pp. 683-697.

בנובמבר 1936 חתמה יפן ברית אנטי-קומוניטרן עם גרמניה ומשם התחילה המערכה שלה לעשור הקרוב. ביולי 1937 פתחה יפן בהתקפה כנגד סין, ובשלב זה ציפתה יפן למלחמה נוספת כנגד רוסיה. המצב השתנה כאשר נחתם הסכם מינכן, שבו נקבע שגרמניה תספח מצ'כוסלובקיה את חבל הסודטים, ויפן קלטה את סדר הגודל של חולשת בריטניה וצרפת. בעקבות ההסכם החליטה יפן לשנות את מוקד ההתרחבות שלה לשטחי דרום-מזרח אסיה של המעצמות הקולוניאליות. בשלב זה בהיותה במלחמה רק נגד סין, התקדמה יפן בשטחי סין והשיגה שטחים אסטרטגיים ליד הונג-קונג הבריטית וליד ווייטנאם הצרפתית בהכנה למלחמה כנגד בריטניה וצרפת. בעקבות הסכם ריבנטרופ-מולוטוב, הסכם אי ההתקפה בין גרמניה לברית המועצות, שנחתם באוגוסט 1939, החליטה יפן להתמקד במניעת פתיחת חזית כנגד רוסיה כדי להימנע ממלחמה בחזיתות רבות.

הכניסה למדינות דרום-מזרח אסיה עצמן בכלל ולווייטנאם בפרט נעשתה בתיאום עם הפלישה של היטלר למדינות השכנות ב-1940. לאחר נפילת צרפת והקמת משטר וישי, ששיתף פעולה עם הנאצים, מונה שליט חדש בהודו-סין מטעם משטר זה. תחת לחץ מצד הגרמנים, חתם השליט החדש בספטמבר הסכם עם היפנים, בו נקבע שצרפת תאפשר ליפן להכניס את כוחותיה להודו-סין, ותמסור ליפן נמלים, ערים ובסיסי-אוויר. במרץ 1941 נקבע הסכם נוסף תחת לחץ יפני, שבו העבירה צרפת שטחים מקמבודיה לתאילנד, שהייתה בשלב זה בעלת ברית של יפן. ארבעה חודשים לאחר מכן יפן הרחיבה את ההחזקה שלה לכל הודו-סין. השלטון הצרפתי בהודו-סין נותר נוכח למשך כמעט כל המלחמה, אך למעשה לא החזיק בשליטה מעשית ורק שיתף פעולה עם היפנים במהלכים כנגד הווייטנאמים.⁶⁴

ההצלחה של יפן האסייתית כנגד המעצמות המערביות פגעה קשות ביוקרה של מעצמות אלו. בנוסף, היא חיזקה את התפיסה שהאסייתים יכולים לנצח את הכובש האירופי, שהופיעה לראשונה לאחר הניצחון של יפן במלחמתה כנגד רוסיה בראשית המאה. היפנים השתמשו בסיסמאות כמו "אסיה לאסייתים" ופעלו לביטול ההשפעה של התרבות המערבית באסיה. בנוסף השתמשה בתעמולה שלה בעובדה שכמו מדינות דרום-מזרח אסיה רבות, יפן היא גם מדינה בודהיסטית.⁶⁵

על אף שניסו יחד הצרפתים והיפנים לדכא את הפעילות הקומוניסטית בווייטנאם, ועל אף הכישלון של התנועה הקומוניסטית בסין להקים רפובליקה עממית בצפון ווייטנאם, הפעילות הקומוניסטית בראשות הו-צ'י-מין רק התחזקה בשל רצונו של העם הווייטנאמי להתנגד לכובשים. במאי 1941 הקים הו-צ'י-מין את מפלגתו השלישית שנקראה בשמה הרשמי "הליגה למען עצמאות ווייטנאם", או בקיצור "ווייט-מין", ששימשה גם כגוף צבאי. הווייט-מין איחד ומיקד פעילויות של קבוצות גרילה בכל ווייטנאם. האחיזה הממשית של הווייט-מין הייתה באנאם ובטונקין שבצפון ובמרכז, אך גם תמך הווייט-מין בארגוני התנגדות בקוצ'ין-סין שבדרום, ששיתפו פעולה עם בעלות הברית.⁶⁶

ב-1945 התקרבה המלחמה לסופה, כאשר ספגו יפן וגרמניה הפסדים רבים מצד בעלות הברית ומצד הגוש הקומוניסטי. בצעדים אחרונים בהודו-סין, נפטרה מהשליט הצרפתי בשל אי-היענות לאולטימטום שהציבה, והקימה ממשלת בובות ימנית בראשות הקיסר באו דאי (Bao Dai) בחודש מרץ. הממשלה החדשה הכריזה עצמאות מהצרפתים באותו החודש. הווייט-מין לא הכיר בממשלה זו

⁶⁴ Southeast Asia: A Brief History. pp. 81-82.

⁶⁵ A History of South-East Asia. there.

⁶⁶ Southeast Asia: A Brief History. there.

והמשיך להתרחב בעצמו, ובספטמבר הכריז על הקמת "הרפובליקה הדמוקרטית של ווייטנאם" ועל עצמאותה מהצרפתים ומהיפנים.

כאשר עזבו היפנים בסוף המלחמה נכנסו הסינים והבריטים לווייטנאם במטרה לשמר את השטח עד חזרת הצרפתים. הסינים נכנסו לצפון המדינה ושימרו את השלטון של הווייט-מין בשטחים הללו, ואילו הבריטים נכנסו לדרום המדינה ודיכאו את השליטה של הווייט-מין בשטחים אלו.⁶⁷

עם הכניסה מחדש של הצרפתים לווייטנאם פעלו ליצירת קשרים עם השלטונות המקומיים שנוצרו, בניסיון למנוע מרידות. במרץ 1946 הסכימו הצרפתים להכיר בשלטון שבצפון כמדינה חופשית, שתהווה חלק מהאיחוד הצרפתי, שתכננו הצרפתים להקים. בנוסף הם הסכימו לקיים הצבעה בקוצ'ין-סין שתקבע אם היא תצטרף לממשל זה. בתקופה שלאחר מכן התקיימו מספר ועידות בנוגע לשאלת קוצ'ין-סין בווייטנאם ובצרפת, אך הממשל בצפון לא שותף בדיונים הללו, מה שפגע ביציבות ההסכמים שקבעו. לבסוף הגיעו המנהיגים הווייטנאמים להחלטה לא להתפשר בהסכמים עם צרפת, ולשקול רק ריבונות מלאה. ב-19 בדצמבר של אותה השנה פתח הווייט-מין במתקפת הפתעה כנגד המוצבים הצרפתיים בטונקין ובאנאם, מה שהתחיל את מלחמת הודו-סין.

⁶⁷ Southeast Asia: A Brief History. pp. 713-714.

פרק 2 - השלטון הצרפתי בקולוניות - אלג'יריה

בעקבות הכיבוש הצרפתי של אלג'יריה, והדחף של אזרחי צרפת ליישבה, נוצר באלג'יריה מצב בו קיימות שתי חברות מקבילות החיות על אותה האדמה, המתיישבים הצרפתים והאלג'יראים הילידים. ההתקדמות כחברה של שני הגורמים הללו הייתה מקבילה, ולכן בחרתי לנתח כל אחד בנפרד, ולאחר מכן לנתח את נקודות המפגש של שניהם.

חברת המתיישבים

בזמן הכיבוש הצרפתי באלג'יריה ואחריו הגיעו מתיישבים צרפתיים רבים למדינה, תקופה זו שנעה בין 1830-1848 הייתה תקופה של יישוב חופשי בה מתיישבים הגיעו לאלג'יריה עצמאית ועוד לא הייתה התיישבות מאורגנת. המתיישבים הנ"ל נודעו בשם פיה-נואר (pied-noir). בתקופה זו היה שלטון צבאי באלג'יריה שדאג לכיבוש כל אלג'יריה ולמלחמה בעבד אל-קאדר. תקופה זו נגמרה כאשר הסתיים כיבוש אלג'יריה לאחר כניעת עבד אל-קאדר והסדרת השלטון באלג'יריה.⁶⁸

כאשר הוחלט להחליף את השלטון הצבאי באלג'יריה לאחר תום הכיבוש, בלחץ המתיישבים נבחר להכריז על אלג'יריה כ"חלק אינטגרלי בצרפת". בראשיתה לא התייחסו הצרפתים לאלג'יריה כקולוניה אלא כפרובינציה צרפתית. כשהוחלף השלטון הצבאי לא הוקם גוף ישיר לשליטה על אלג'יריה אלא ניתנו לכל הרשויות שלטוניות מרכזיות בפריז סמכויות מתאימות כמו לכל פרובינציה; כגון החינוך, הכלכלה והמשפט הותאמו למשרדים המתאימים של הממשל הצרפתי.

המבנה השלטוני הזה לא החזיק זמן רב, וכבר בחוקה של נפוליאון השלישי ב-1852 איבדה אלג'יריה ייצוג משפטי. ב-1858 נפוליאון השלישי סיים באופן זמני את המאבק המתמשך בין המתיישבים הצרפתים לבין הצבא באלג'יריה, זאת בעזרת הקמת משרד לאלג'יריה ולקולוניות, ובכך הקמה מחדש של שלטון אזרחי, אך המושל-גנרל נותר איש צבא.

תפיסתם של המתיישבים הצרפתים באלג'יריה לגבי מקומם בארץ הייתה שנויה במחלוקת. המתיישבים האמינו שאלג'יריה נועדה עבורם, והתושבים הילידים בארץ הם תושבים זמניים שזקוקים לגירוש ויעלמו אט אט. לעומת זאת, גורמים עיקריים בצרפת האמינו שניתן ושצריך להשתמש בילידים בתור כוח עבודה זול, וגירושם לא ישתלם לצרפתים.

היחסים בין המתיישבים לנפוליאון השלישי היו מתוחים בתקופת שלטונו. המתיישבים התנגדו לכך שנפוליאון השלישי התייחס לאלג'יריה כ"ממלכה הערבית" שלו, כי בכך החשיב הוא גם את הילידים האלג'יראים כאזרחים. בנוסף התנגדו הם גם למיסיונרים, אשר חינו והעלו את מעמדם של הילידים. במפלה של שלטון האימפריה השנייה של נפוליאון השלישי בהפסד הצרפתי במלחמת צרפת-פרוסיה שהתרחשה ב-1870, תקפו המתיישבים את צבא צרפת והשפילו אותו. לאחר מכן הקימו המתיישבים ועדות להגנה ולביטחון הציבור ואף הכריחו את המושל-גנרל לפרוש מתפקידו. אך כשהוקם ממשל הרפובליקה השלישית החדש בצרפת הוחזרה מהר השליטה המלאה על אלג'יריה.

בעקבות השינוי בממשל והמלחמה שאירעה, אלג'יריה השתנתה בהרכב האוכלוסייה. גורם אחד היה מתן האזרחות הצרפתית ליהודי אלג'יריה ב-1870, אשר שיתפו פעולה עם השליטה הצרפתית באלג'יריה. בנוסף, בעקבות המלחמה, חבלי הארץ של אלזס-לורן עברו לשליטה גרמנית, ואזרחים

⁶⁸ Joan Gillespie, **Algeria, Rebellion and Revolution**, London Ernest Benn Limited, 1960. Pp. 3-16.

רבים שרצו להישאר תחת שלטון צרפתי היגרו משם לאלג'יריה. אך למרות הגדילה באוכלוסייה הצרפתית באלג'יריה, עדיין הצרפתים לא עלו בגדול על מספרם של אירופאים אחרים שנמצאו באלג'יריה, וב-1871 היו כמאה שלושים אלף צרפתים וכמאה וחמישה עשר אלף אירופאים אחרים; כגון ספרדים, איטלקים, גרמנים; באלג'יריה.

ההתנגשויות בין המתיישבים באלג'יריה ולבין הממשלה בצרפת לא נפסקו, ואף התעצמו, בעקבות הקמת הממשלה החדשה. ממשלת הרפובליקה הציגה את גישת האסימילציה (הטמעה), שדגלה בהכנסת הילידים האלג'יראים לחברה הצרפתית, תוך תהליך "תְּרָבוּת" והפיכתם לצרפתים מן המניין. אזרחות צרפתית ניתנה רק לאלג'יראים יהודים או לאלג'יראים מוסלמים שהמירו את דתם לנצרות והביעו בקיאות בשפה ובתרבות הצרפתית. גישה זו הייתה הגישה הנפוצה של ממשלת צרפת באותה התקופה ביחס לדרך הביצוע הנכונה של הקולוניאליזם. המתיישבים מאוד התנגדו לגישה זו ודרשו אוטונומיה. בעזרת לחץ כלכלי של המתיישבים העשירים על ממשלת צרפת הצליחו להשיג שליטה עצמית על העניינים הפיננסיים של אלג'יריה, ולהשיג הכרזה מצד הממשלה בפריז שהאסימילציה נכשלה.

ארבעת העשורים הראשונים של המאה העשרים היוו גם את השיא, וגם את תחילת השפל עבור המתיישבים הצרפתיים. מצד אחד, המצב הכלכלי של המתיישבים רק השתפר עם השנים, ויכלו הם להפעיל לחץ גדול על הממשלה בפריז בשביל לקבל את מבוקשם. מצד שני, שנים אלו הביאו את הקולות הראשונים מצד האלג'יראים לעצמאות, ואלו החלו גם להשתלב בגופי שלטון באלג'יריה, כגון המשרד הפיננסי של אלג'יריה.

מלחמת העולם הראשונה גרמה לשינוי בסטטוס הקוּוּ באלג'יריה, בעקבות כך שאלג'יראים רבים נלחמו לצד הצרפתים במלחמה. לאחר המלחמה הובאו הצעות לרפורמות עבור האלג'יראים המוסלמים שנלחמו למען צרפת מצד הממשלה בפריז, אליהן התנגדו בתקיפות המתיישבים, שאף איימו בבדלנות, אך למורת רוחם העבירה הממשלה את הרפורמות. רפורמות אלו נקראו רפורמות קלמנסו.

המצב המשיך להיות טוב ורע במקביל עבור המתיישבים לאחר המלחמה. לאחר המלחמה גדל השגשוג הכלכלי של אלג'יריה, והחלה הגירה גדולה של אנשי מקצוע, ודעיכה של הגירת איכרים פשוטים מצרפת לאלג'יריה. אך מצד שני האלג'יראים החלו להיות נוכחים יותר ויותר בחברה הצרפתית והקול המוסלמי החל להישמע. מצב זה המשיך להשתנות בהדרגתיות, עד להגעת מלחמת העולם השנייה.

חברת האלג'יראים

מכניסת הצרפתים לאלג'יריה, קיבלו האלג'יראים את פניהם בהתנגדות לשלטונם. עובדה זו עלולה להישמע מוזר מפני שגם הטורקים, ששלטו באלג'יריה לפני הצרפתים, היו כובש זר. אך ההתנגדות לשלטון הצרפתי הייתה מעבר לעובדה שהיו הם כובש זר, ומעבר למנהיגות הספציפית של עבד אל-קאדר, והתרכזת בהתנגדות מוסלמית לכובש הנוצרי ובהתנגדות חברתית לשינויים שעתידים לבוא על אלג'יריה.⁶⁹

⁶⁹ Algeria, Rebellion and Revolution, pp.17-28.

בראשיתה ההתנגדות באלג'יריה באה מן האוכלוסייה הכפרית. המרד של עבד אל-קאדר התבסס על כוחות ועל תמיכה מצד הכפרים באלג'יריה, שהיוו את האוכלוסייה הדתית העיקרית ומכך את המתנגדים הגדולים ביותר לשלטון הנוצרי. המרידות של האוכלוסייה הכפרית מוטטו אותה בהדרגתיות. לאחר המרד של עבד אל-קאדר הוצאו פסקי דין חדשים המצדיקים עיקול אדמות מן הכפרים האלג'יראים והגבילו את התרחבות האוכלוסייה האלג'יראית. פסקי דין אלו הביאו להתנגדות אלימה מצד האלג'יראים ולבלבול בנוגע למחזיקי האדמות.

ב1863 נפוליאון השלישי ניסה להסדיר מצב זה, והעביר חוק שעם צורך יוכלו המתיישבים הצרפתים לקנות אדמות מהשבטים האלג'יראים אך לא את האדמות הקהילתיות. ההתערבות הזאת בחלוקות האדמה של השבטים האלג'יראים גרמה להחדרה מאולצת של חוקי הקניין הצרפתיים בחברה האלג'יראית, תוך שימור חלקי של החוקים המקומיים.

ב1870 עם חולשת הצרפתים במלחמת צרפת-פרוסיה, החל מרד לא מצליח מצד הקבילים. לאחר כישלון המרד עוקלו אדמות רבות נוספות מהקבילים, שכבר אז היו הקבוצה שהכי התנגדה לשלטון הצרפתי.

ב1873 בעקבות האירועים שקדמו לשנה זו, הוצא חוק הקובע שגם אדמות קהילתיות של שבטים יוכלו להירכש על ידי המתיישבים הצרפתים, ושאדמות מוסלמיות שנמכרו לצרפתים יובאו תחת חוקי קניין צרפתיים ולא יוכלו לחזור לחוקי הקניין המקומיים, גם אם יירכשו על ידי מוסלמים.

חוקי האדמות הללו היו נקודת מחלוקת חשובה בין האלג'יראים המקומיים לבין השלטון הצרפתי, והיוו גורם גדול בהתנגדות המתמשכת. התוצאה של המדיניות הצרפתית הזאת היא דחיפה של האלג'יראים המקומיים מהאדמות הפוריות הקרובות לחופים, אל האדמות הפחות פוריות ומוכרות בסביבות ההרים. תוצאה נוספת הייתה קריסה מוחלטת של מעמד הביניים האלג'יראי, עקב השינויים הכלכליים שנגררו עם מעברים אלו, ועקב השינויים החברתיים שנגרמו מחלחול הצרפתים לחברה האלג'יראית. יוצאת דופן לקריסה זו הייתה העיר קונסטנטין שהצליחה לשמר על המצב הטוב שהיה בה לפני כניסת הצרפתים, ואף להתקדם בעזרת איחוד העיר כאליטה תרבותית ודתית המתנגדת לצרפתים.

דיכוי המרד הקבילי הוביל לשינוי במבנה ההתנגדות האלג'יראית. מהתנגדות כפרית צבאית הפכה שיטת המחאה בעיקר להתנגדות אורבנית פוליטית בדרכי שלום. התנגדות זו גרמה לניצנים ראשונים של ייצוג אלג'יראי בשלטון הצרפתי שבאלג'יריה, למורת רוחם של המתיישבים. עיקר ההתנגדות האורבנית היה בעיר קונסטנטין, העיר היחידה שהתחזקה וקיבלה מעמד בזמן השלטון הצרפתי.

כפי שנכתב בתת הפרק הקודם, מלחמת העולם הראשונה הביאה לשינוי במעמדם של האלג'יראים המוסלמים. איחוד העם תחת פלוגות פוליטיות, והשירות הצבאי במלחמה, הובילו לשינוי ביחס של הצרפתים אל האלג'יראים, גם למורת רוחם של המתיישבים. הרפורמות שהובאו לאחר המלחמה היו הסימנים הראשונים להכרה צרפתית בזכותם של האלג'יראים לשמור על דתם ועל אדמותיהם. עם זאת, ניסיונות נוספים להכרה בזכויות האלג'יראים בתקופה שקדמה למלחמת העולם השנייה, נדחו על ידי הצרפתים.

תהליך חשוב התרחש בתקופת השלטון הצרפתי באלג'יריה ושינה את פני היחסים בין צרפת לאלג'יריה היה ההגירה האלג'יראית לצרפת. עוד לפני מלחמת העולם הראשונה אלג'יראים עניים מעטים הגרו לצרפת בחיפוש אחר עבודה, אך מלחמת העולם הראשונה הביאה גל עצום של הגירה אלג'יראית לצרפת. המלחמה גררה צורך בכוח אדם לבנייה מחדש של המדינה ובכך כמויות עצומות של אלג'יראים היגרו לצרפת בשביל למלא את עבודות הבנייה הנדרשות. ממספר מוערך של כ-5,000 אלג'יראים לפני המלחמה, הגיע ל-80,000 בתקופת המלחמה ואף גדל עד לשנת 1924. התהפוכות הכלכליות של שנות העשרים לא אפשרו לצרפתים להעסיק מספר גדול של אלג'יראים, ונפלה ההגירה משמעותית, ואף היגרו רבים חזרה לצרפת. ההגירה החלה שוב בשנת 1936 ובשלב זה היו כ-35,000 אלג'יראים בצרפת. במהלך מלחמת העולם השנייה נקטעה מחדש ההגירה, אך לאחר המלחמה היה צורך חדש בכוח אדם וההגירה החלה מחדש, עד שבשנת 1954 היו כ-400,000 אלג'יראים בצרפת.

האלג'יראים בחברה הצרפתית - פוליטיקה ולאומנות

אמנם היו שתי חברות נפרדות באלג'יריה שלשתיהן היו קשרים ומחלוקות עם ממשלת צרפת, אך גם הקשרים ביניהן היו חשובים ומשמעותיים לעתיד הקולוניאלי. מבחינה כלכלית האלג'יראים היו העניים בחברה הכוללת, שעבדו בעיקר בחקלאות ובמכרות, ועבדו בשביל המתיישבים הצרפתים, שהיוו את החזקים בחברה. היחסים בין המתיישבים לאלג'יראים היו פאודליים, ואופיינו בבעלות המתיישבים את האדמות שבהן עבדו האלג'יראים, ודרישותיהם למיסים ולייבול.⁷⁰

ניצנים ראשונים של לאומנות ופוליטיזציה בקרב האלג'יראים באו עם הקמת מפלגת האלג'יראים הצעירים ב-1907, בהשראת מפלגת הטוניסאים הצעירים שהוקמה באותה השנה. מפלגה זו תמכה בהישארות האלג'יראים בצרפת, אך בשילובם בחברה הצרפתית ובמתן זכויות שוות לאלג'יראים. בקשה מרכזית של מפלגה זו הייתה ייצוג גדול יותר של אלג'יראים באספות ממשלתיות. הארגון הזה אף נפגש עם ראש ממשלת צרפת, ג'ורג' קלמנסו, והשפיע רבות על רפורמות קלמנסו של 1919. ממנהיגי המפלגה היה אמיר קאלד, שהיה הנכד של עבד אל-קאדר. הוא פעל רבות למען שילוב האלג'יראים בצבא הצרפתי ובחברה הצרפתית, אך בגלל דרישותיו לשוויון ולצדק גירשוהו הצרפתים ב-1924.

דמות חשובה בהיסטוריית המאבק האלג'יראי הייתה מסאלי חאג' (Messali Hadj), שנקרא גם "אבי הלאומנות האלג'יראית". חאג' נולד ב-1898 בעיר תלמסאן, אשר חוותה הגירה המונית ממנה לסוריה ב-1911, אך הוא נשאר באלג'יריה. ב-1918 התגייס לצבא הצרפתי ונלחם במלחמת העולם הראשונה, וחזר לאלג'יריה ב-1921. מפאת אי-יכולתו למצוא עבודה באלג'יריה, חזר לצרפת ב-1923, שם עבד במספר עבודות במפעלים בפריז, ואף למשך תקופה עבד שם כרוכל ברחוב. במקביל לעבודתו למד בבית הספר לשפות אוריינטליות בפריז, ולעתים הגיע להרצאות באוניברסיטת בורדו. כמו עובדים אלג'יראים רבים, תנאי המחיה שלו היו נמוכים יותר, מה שגרם לשביעות רצון מאוד נמוכה מהשלטון הצרפתי. הוא הצטרף למפלגה הקומוניסטית הצרפתית ואף התחתן עם פעילה קומוניסטית צרפתייה.

ב-1926 הקים מסאלי חאג' את מפלגת "הכוכב הצפון אפריקאי" (Étoile Nord-Africaine) שנקראה בקיצור ENA. כשנהיה נשיא המפלגה ב-1927, הפחית את קשרי המפלגה עם המפלגה

⁷⁰ Algeria, Rebellion and Revolution, pp.39-51.

הקומוניסטית. במקור המפלגה הייתה אמורה לפעול למען שחרור כל צפון אפריקה משלטון צרפתי, כולל את מרוקו ואת טוניסיה, אך במהרה המפלגה נמשלה על ידי עובדים אלג'יראים בלבד ובפועל עבדה בעיקר עבורם. המפלגה פעלה מצרפת וחבריה היו עובדים אלג'יראים בצרפת ולא כללה כלל את האלג'יראים שחיים באלג'יריה. אידאולוגיית המפלגה הייתה שילוב של מרקסיזם ואיסלאמיזם. ב-1929 פורקה המפלגה על ידי השלטון הצרפתי וחבריה ירדו למחתרת. ב-1934 הוקמה המפלגה מחדש, ועל כך נאסר מסאלי חאג' באשמת הקמה מחדש של ארגון מפוזר. לאחר ששוחרר ב-1935 הגלה את עצמו לשווייץ כדי לא להיאסר מחדש על פעולותיו. כאשר הוקמה "החזית העממית" לאחר ניצחון השמאל הקיצוני ב-1936, חזר חאג' לצרפת וחדש פעולותיו. ביום הבסטיילה כ-40,000 צפון אפריקאים צעדו בפריז ודרשו שחרור מלא של העולם הערבי. בשניים באוגוסט של אותה השנה עשתה המפלגה את כניסתה הראשונה לאלג'יריה עצמה, כשערכה מפגש של כ-10,000 אלג'יראים באצטדיון באלג'יר. אך בעקבות מעבר של המפלגה לאידאולוגיה לאומנית איסלאמיסטית ונטישת שורשיה הקומוניסטיים פירקה גם הממשלה החדשה את המפלגה בינואר 1937.

במרץ 1937 הקים מסאלי חאג' את "מפלגת האנשים האלג'יראים" (Parti du Peuple Algérien) שנקראה בקיצור PPA. המפלגה החדשה פעלה למען אותן המטרות כמו ה-ENA, אך הושתתה על החברה האלג'יראית. לאחר הקמת המפלגה חזר חאג' לאלג'יריה ופעל משם. זמן קצר לאחר מכן נאסר שוב בגין "הסטה להפרעות כנגד הריבונות של המדינה", בניסיון להפריע לבחירות המקומיות למפלגה שניסה לקיים באלג'יר. למרות המאסר שלו ושל בכירים נוספים במפלגה, הבחירות התקיימו כמתוכנן, מה שמעיד על התמיכה החזקה מצד האלג'יראים במפלגה והעל הדחף שלהם לעצמאות. חאג' שוחרר ב-1939 לאחר נפילת הממשל בצרפת ונותר חופשי למספר חודשים, אך גם משטר וישי אסר על הארגון ואף פרק אותו מחדש. בתהליך הפירוק של הארגון אסר משטר וישי את חאג' ודן אותו ב-1941 לשש-עשרה שנות עבודות והגלה אותו מאלג'יריה לעשרים שנה. על אף כל ניסיונות הפירוק והדיכוי מצד הצרפתים, המפלגה רק המשיכה להתחזק ולקבל תמיכה גם מהתקשורת ומהמתנגדים למשטר בצרפת.

קבוצה נוספת שפעלה למען האלג'יראים הייתה העולמא⁷¹. העולמא באלג'יריה פעלו במטרה לחזק מחדש את האסלאם באלג'יריה, לאחר השנים הממושכות של שלטון נוצרי באלג'יריה. טענתם הייתה שהצרפתים הבטיחו בעת הכיבוש שיימנעו מהפרעה לאסלאם באלג'יריה, אך בעת הכיבוש של האלג'יראים לשלטון הצרפתי, מנעו מהאלג'יראים את חופש הדת וריסקו את הביסוס האסלאמי של החברה האלג'יראית.

בראשית תקופת הפוליטיזציה של החברה האלג'יראית, המפלגות והתנועות הפוליטיות פעלו למען שיפור שיתוף הפעולה בין הצרפתים לאלג'יראים, ולשיפור תנאי המחיה של האלג'יראים תחת השלטון הצרפתי. עם השנים, ככל שעלו התנועות הלאומיות ברחבי העולם וככל שהממשל בצרפת נחלש והקצין שינו תנועות רבות את פניהם והחלו לדרוש שחרור ועצמאות מהכובש הצרפתי.

השינויים באלג'יריה עקב מלחמת העולם השנייה ולאחריה - מפוליטיזציה למיליטנטיות
עם נפילת ממשל צרפת במלחמת העולם השנייה, ועם ביסוס ממשל וישי באלג'יריה (בין היתר), החל שינוי רציני ביחסים בין צרפת לאלג'יריה. הנפילה הצרפתית במלחמה הובילה לירידת מעמדה של צרפת, מה שהאדיר את הרצון של המדינות הנתינות לעצמאות. בנוסף, ממשל וישי הפרו-נאצי תמך

⁷¹ העולמא היו מלומדים שעסקו במדעי האסלאם ובחקר הדת. העולמא היו מעורבים בשלטונות רבים בעולם המוסלמי והיוו חלק משמעותי בחברות המוסלמיות.

בתורת הגזע והשפיל את האלג'יראים המוסלמים והיהודים, מה שעורר מתיחות רבה. רבים מן המתיישבים הצרפתים באלג'יריה תמכו במשטר זה, שאפשר להם להמשיך את הדיכוי בו דגלו לאורך כל השנים.⁷²

רבים מהאלג'יראים התגייסו להילחם למען צרפת החלשה בצד בעלות הברית, ובעזרת זאת השיגו עמדת כוח בשביל להציג דרישות לצרפתים. בפברואר 1943 פרסמו את מסמך "המנשר (מניפסט) של האנשים האלג'יראים" בהנהגת פרחאת עבאס (Ferhat Abbas). במסמך היו דרישות רבות, ביניהן הדרישה להפסקה ולגינוי של הקולוניזציה באלג'יריה. במנשר הוצגו בעיקר רעיונות כלליים וכשהוצג בפני הצרפתים דרשו לחידוד הנקודה ולהצעת פתרונות. על כן, נוסח המנשר מחדש באופן יותר מדויק וממוקד, ובעל דרישה ברורה לשוויון זכויות ולשחרור, עצמאות או אוטונומיה, לעם האלג'יראי.

הצרפתים סירבו לכל ניסוח של המנשר, וטענו כי צרפת לעולם לא תסכים לעצמאות של אלג'יריה. הסירובים החוזרים של הצרפתים הובילו לשינוי רחב בקרב האלג'יראים. בשלב זה היו האלג'יראים מעורבים בתוך החברה הצרפתית במידה מסויימת, והיה להם ייצוג בוועדות הצרפתיות שנגעו לאלג'יריה, כמו הוועדה הפיננסית. בתור מחאה לסירובי הצרפתים, השליחים המוסלמים בוועדות הצרפתיות סרבו להשתתף בוועדות בהבעת נאמנותם למנשר. התגובה הצרפתית למחאה הייתה לבטל את המקומות המוסלמים בוועדותיהם, ולשים את מנהיגי מחאת המנשר, ביניהם פרחאת עבאס, במאסר בית. רק לאחר שנוציג השליחים המוסלמים התנצל והביע את רצון האלג'יראים להיות מעורבים בתוך המערכת הצרפתית, חזרו בהם הצרפתים מהביטול. בדצמבר של אותה השנה הגנרל שארל דה-גול נאם שצריך להיענות לחלק מהרפורמות שמציעים האלג'יראים, של שוויון אך לא של עצמאות. המענה הזה ריצה רק חלק קטן מקולות המחאה האלג'יראית.

לתמיכה ברעיונות המנשר הקים פרחאת עבאס תנועה חדשה, ששמה "חברים של המנשר וחירות" (Amis du Manifeste et de la Liberté) שנקראה בקיצור ה-AML. הכוח הפוליטי של האלג'יראים בתקופה זו התחלק בין ה-PPA ל-AML, כאשר ה-PPA תמכו בעצמאות אלג'יראית בעוד שה-AML תמכו באוטונומיה ובשוויון לאלג'יראים תחת שלטון צרפתי. כאשר קיימו ה-AML את הבחירות הראשונות שלהן, הופתעו לגלות שכוחם בקרב האלג'יראים היה מזערי ביחס לתמיכה ב-PPA, מה שגרר החלה של גישה יותר קיצונית במפלגה ופחד גדול בקרב המתיישבים הצרפתים. ההקצנה הפוליטית הזו נותרה ללא מענה מצד הצרפתים, שהיו עסוקים במלחמה, ואף היו מנותקים מאלג'יריה במהלך המלחמה.

לאחר המלחמה התרחש אירוע שהשפיע רבות על ההתפתחויות באלג'יריה. ביום הניצחון, בסוף המלחמה שהסתיימה במאי 1945, צעדו אלג'יראים בעיר סטיף כדי לחגוג את ניצחון בעלות הברית. המשטרה המקומית ניסתה לקחת מהם את הכרזות בכוח, מה שלא התרחש בהפגנות אחרות ליום הניצחון. הכרזות הוחרמו דרך שימוש משטרתי ביריות, מה שפיזר את ההפגנה לזמן קצר עד שחזרו קהל מאורגן עם אבנים, איתן תקפו האלג'יראים את המשטרה. במהלך המחאה והדיכוי האכזרי מצד המשטרה נרצחו כ-100 צרפתים מההתנגדות האלג'יראית ובין 17,000 ל-45,000 אלג'יראים. אירוע זה היווה נקודת מפנה בהיסטוריה האלג'יראית.

⁷² Algeria, Rebellion and Revolution, pp.52-87.

עבור המתיישבים הצרפתים, אירוע זה היה השיא של המדיניות הברברית שהובילו במשך כל שנות השליטה באלג'יריה. המתיישבים ניצלו את חולשת צרפת מהמלחמה כדי לפעול במדיניות דיכוי אכזרי כנגד המוסלמים. ובמבט אירוני, הפגנת הכוח הזו היוותה גם את התחלת המפולת של כוחם של המתיישבים הצרפתים. עבור האלג'יראים, לאירוע הייתה משמעות פוליטית גדולה. במהלך המחאה פורקה בכוח תנועת ה-AML על ידי הצרפתים. בנוסף, האירוע גרם להקצנה לשני הצדדים בדעות של האלג'יראים, מצד אחד הדעה שנדרשת פשרה מיידית עם הצרפתים, ומצד שני הדעה שצריך לחזק את התנועה הלאומנית האלג'יראית ולהיפטר מהשלטון הצרפתי. ההקצנה הובילה להתמוטטות האחדות האלג'יראית שתמכה במנשר, וסימנה את כך שה-AML לעולם לא יוחזר לפעילות.

לאחר התקרית ב-1945 הקים פרחאת עבאס את "האיחוד הדמוקרטי של המנשר האלג'יראי" (Union Démocratique du Manifeste Algérien) שנקרא בקצרה ה-UDMA. המפלגה החדשה המשיכה לרדוף אחר אלג'יריה שוויזית, בה גרים אלג'יראים מוסלמים וילידי המתיישבים בשלום ובשוויון ללא דפוסים קולוניאליים, אך בחזון זה אלג'יריה תחת שלטון צרפתי ולא תחת שלטון מוסלמי מקומי.

על המפה הפוליטית באלג'יריה באותה תקופה היו ארבע ישויות עיקריות: עבאס ומפלגתו ה-UDMA, חאג' ומפלגתו המפורקת ה-PPA, העולמא והמפלגה הקומוניסטית האלג'יראית. המפלגה הקומוניסטית הוקמה ב-1924 כענף של המפלגה הקומוניסטית הצרפתית, ונתרה כזו עד ראשית מלחמת העולם השנייה. ב-1939 הצרפתים הורו את פירוקה יחד עם פירוק מפלגתו של מסאלי חאג'. לאחר המלחמה המפלגה שרדה ואף התחזק מעמדה בעקבות תפקידם בהתנגדות הצרפתית למשטר וישי. המפלגה הקומוניסטית דגלה באסימילציה של אלג'יריה כחלק מצרפת, אך עקב ההתנגדות של בסיס המצביעים האלג'יראי הם תמכו גם במקביל בלאומנות האלג'יראית.

באוקטובר של 1946, חזר מסאלי חאג' מהגלות במרכז אפריקה לאלג'יריה עקב ביטול עונש הגלות שלו לאחר המלחמה. משום שמפלגתו, ה-PPA, נתרה בלתי-חוקית באלג'יריה, הקים הוא מפלגה חדשה שנקראה "התנועה לניצחון החירויות הדמוקרטיות" (Mouvement pour le triomphe des libertés démocratiques), או בקצרה ה-MTLD.

ב-1947 במהלך משותף של ה-MTLD וה-UDMA הוצע חוק חדש לצרפתים, אשר מקבל אוטונומיה מלאה באלג'יריה ומורה על הקמת רפובליקה אלג'יראית תחת הרפובליקה הצרפתית. הצרפתים לא הסכימו להצעה זו, אך היו חייבים לאשר חוק בעקבות הלחץ הפוליטי. בעקבות זאת נוצרה גרסה מאוד מעודנת של אותו החוק, אשר אכזבה גם את המתיישבים הצרפתים שהרגישו שממשלת צרפת הפנתה להם גב, וגם את האלג'יראים שהתאכזבו מהרידוד של החוק שהיה כה חשוב להם.

בעקבות החוק השתנתה המערכת השלטונית באלג'יריה, והוקמה ההתאגדות האלג'יראית הראשונה. אך לעומת זאת, המצב בשטח באלג'יריה לא השתנה במיוחד, והצרפתים עדיין דיכאו את קולות האלג'יראים באמצעים שונים, ביניהם הונאת הבחירות להתאגדות האלג'יראית. בבחירות הראשונות להתאגדות האלג'יראית, מתוך שישים מושבים רק תשעה הוקצו למפלגת ה-MTLD ורק שמונה למפלגת ה-UDMA. ארבעים ושלושה המושבים הנותרים הוקצו למתמודדים ש"תומכים בשיתוף פעולה צרפתי-אלג'יראי".

השחיתות בבחירות ותחושת האכזבה של האלג'יראים מפתרוןם של הצרפתים הובילה לאיבוד תקווה בלאומנות הפוליטית-מפלגתית. המפלגות שהובילו את הלאומנות האלג'יראית איבדו מכוחן בהדרגה, עקב ניתוק מפוטי העם. בנוסף, מצד אחד ה-UDMA נהייתה יותר מתונה עם השנים, עד שכבר לא יצגה אלטרנטיבה לשלטון הצרפתי. ומצד שני ה-MTLD החלה להתפרק בגלל הקצנה לצדדים שונים בתוך המפלגה. הפילוג ב-MTLD הראה ניצנים ראשונים של מיליטנטיות באלג'יריה. במהלך מלחמת העולם השנייה התארגנו במחתרת צעירים מה-PPA שירדה למחתרת לאחר הוצאתה מהחוק על ידי הצרפתים והקימו את הכוח הצבאי למחצה ה-OS (OS Organization Speciale). מ-1947 עד 1950 ה-OS פעל בדרכים שונות בהערכות להפיכה באלג'יריה, אך בעקבות תקרית נחשף לצרפתים ופורק בכוח. ההקצנה ב-MTLD גרמה למשבר בין מסאלי חאג' לבין הוועדה הכללית של המפלגה. לבסוף באוקטובר 1954 המפלגה התפרקה ל-MNA של מסאלי חאג', ול-CRUA שאורגנה מחדש כ-FLN (בצרפתית: Front de Libération Nationale) של מרכז המפלגה. בלילה האחרון של אוקטובר 1954 ה-FLN החלו במרד, שנהפך למלחמת העצמאות האלג'יראית.

פרק 3 - העזיבה - ווייטנאם

מלחמת הודו-סין התחילה במתקפת פתע של הווייט-מין על מוצבים צרפתיים, אך למלחמה זו הצטרפו גורמים רבים בכל הקולוניה של הודו-סין, ואף בהדרגה גם התווספה השפעה של גורמים בינלאומיים. את המלחמה נהוג לחלק לשני שלבים, אשר הובדלו על ידי מטרות הלחימה, ועל ידי האופנים בהם התרחשה. השלב הראשון היה שלב טיפוסי במלחמות דה-קולוניזציה, של הנכבש כנגד הכובש, כאשר הנכבש דורש עצמאות והכובש דורש לשמר את ישותו בקולוניה. השלב השני היה השלב שבו בוסס מיקומה של ווייטנאם כחזית של המלחמה הקרה, ובו נלחמו הגוש הקפיטליסטי והגוש הקומוניסטי, כאשר רצון כל צד הוא להקים את מדינת ווייטנאם שתקיים ממשל המושחת על האידאולוגיה שלו.^{74 73}

לאחר תקיפת המוצבים הצרפתיים שהתרחשה ב-19 בדצמבר 1946, נכנסו הצרפתים להאנוי בעזרת כוח צבאי. מספר יחידות של הווייט-מין הגנו על העיר, עד פברואר של השנה שלאחר, במטרה לעכב את הצרפתים בזמן שהכוחות של הווייט-מין נסוגים לגבעות שמצפון וממערב לרצועת החוף. לאחר מכן לקחו הצרפתים את העיר הואה, שהיוותה בירת הקיסרות ואחת הערים החשובות בווייטנאם, ואת רוב הערים שבטונקין ובצפון אנאם, לאחר מצור של שישה שבועות.

הכוח הצבאי של הצרפתים היה חזק משל הווייט-מין, אבל לווייט-מין היו משאבים פוליטיים⁷⁵ רבים. בנוסף הווייט-מין המשיכו לשלוט ברוב הדלתה של טונקין, העשירה באורז, שהיוותה את הבסיס הכלכלי של כל צפון ווייטנאם.

הגישה הצרפתית למלחמה זו, לא הייתה אחידה, וכך התבטאה גם המדיניות המשתנה שלה בזמן המלחמה. מצד אחד, רצתה צרפת לשחזר את השלטון הקולוניאליסטי במדינות הודו-סין, ולשחזר את מעמדה כמעצמה גלובלית כפי שהיה לפני מלחמת העולם השנייה. מצד שני, הבינה צרפת שווייטנאם לא תוותר על חתירתה לעצמאות, ולכן ניסתה לפחות לבסס את מעמדה של ווייטנאם כחברה באיחוד הצרפתי, ולדכא את האחיזה הקומוניסטית בווייטנאם.

הסכסוכים הפנימיים בתוך צרפת השפיעו גם על יחסה למלחמה. בצרפת היה בסיס קומוניסטי גדול, שתמך בווייט-מין והפעיל לחץ על ממשלת צרפת לסגת ממלחמה זו. בנוסף, בהתחשב בעבר של באו דאי עם ממשלת יפן האימפריאליסטית הצרפתים המתונים התקשו לתמוך בשלטונו, אך עשו זאת כדי להתנגד לשלטון הקומוניסטי.

בדרום ווייטנאם, ובעיקר בקוצ'ין-סין, היו הצרפתים מבוססים יותר מבצפון והרעיונות הקומוניסטיים חדרו פחות לאזור. עם זאת, גם לווייטנאמים שבדרום היה רצון לעצמאות. לקראת סוף מלחמת העולם השנייה, השתיתה יפן ממשלת בובות בדרום, בראשות הקיסר באו דאי, אך לאחר הבסתה נותר באו דאי השליט באזור. במלחמת הודו-סין שיתף באו דאי פעולה עם הצרפתים בשביל להילחם בווייט-מין, אך בו בעת המשיך לקדם את רצון עמו לעצמאות.

⁷³ Indochina: An Ambiguous Colonization, 1858-1954. Pp. 361-372.

⁷⁴ Ben Kiernan, **Viet Nam: A History from Earliest Times to the Present**, Oxford University, 2017. Pp. 385-391.

⁷⁵ משאב פוליטי הוא כל דבר שניתן להשתמש בו בשביל להשפיע על המצב הפוליטי. ניתן גם להגיד שמשאבים הפוליטיים הם האמצעים שבהם משתמשים בהפעלת כוח.

עבור הצרפתים, באו דאי היה הפתרון לבעיית ווייטנאם. מצד אחד, הוא היה לאומן ולכן יכול היה לקבל את התמיכה מהווייטנאמים שדרשו עצמאות. מצד שני, הוא התנגד לקומוניזם, ויכול היה לצמצם את התמיכה בקומוניזם. אך ביסוס מעמדו של באו דאי כשליט הלגיטימי לא הספיק, וקוצ'ין-סין עדיין שררה במצב של מלחמת אזרחים, בין התומכים במשטרו לבין התומכים בווייט-מין.

גורמים רבים בהודו-סין נקלעו בין הרצון לעצמאות מהצרפתים לבין הרצון להימנע משתלטות קומוניסטית. עובדה זו הפכה את מלחמת הודו-סין למין מלחמת אזרחים גדולה, שבה כל הגורמים נאבקו ונלחמו בכל השאר. דוגמה לכך הייתה הקבוצה האתנית של הקמבודים שנמצאה בווייטנאם. כאשר הרחיבו הצרפתים את שליטתם בדלתה של נהר המקונג, כמות גדולה מהציבור הקמבודי באזור החל לתקוף את הציבור הווייטנאמי משום ש"ייצג בעיניהם את הווייט-מין". עובדה זו גרמה לקמבודים להיקלע למרכז הסכסוך במלחמה. הצרפתים, שלטון באו דאי וההואה האו תקפו את הקמבודים בשל תקיפתם את הווייטנאמים שאינם קומוניסטים, ואילו הווייט-מין תקפו אותם כי ראו מהלך זה של הקמבודים בתור אגרסיה כנגד הווייט-מין.

גורם חשוב במלחמה היה קבוצת ההואה האו (Hoa Hao). קבוצה זו הייתה פלג דתי של הבודהיזם שהוקם ב-1939, והיה נפוץ בעיקר בדלתה של נהר המקונג. עם תחילת הלחמה קשרו קשר ההואה האו עם הווייט-מין, בברית אנטי-צרפתית. בשל ההתנגדות של הווייט-מין לדת, בגלל האידאולוגיה הקומוניסטית, התפרק קשר זה והחלו להירדף על ידי הווייט-מין.

עקב ההצלחה הגדולה של צרפת בראשית המלחמה, והביסוס שלה גם בדרום ווייטנאם, הצרפתים המעיטו בערכם של הווייט-מין והניחו שהברחתם מהבסיסים ברצועת החוף ניצחה את המלחמה עבור הצרפתים. אך הכוח הצרפתי לא היה חזק כפי שהם תיארו, וכוח זה לא הספיק בשביל לחסל את הווייט-מין לחלוטין. ככל שהתקדמה המלחמה, החלו להתאושש הווייט-מין מנסיגתם לגבעות ואף גייסו עוד כמות גדולה של אוכלוסייה כפרית שהיו תחת שליטתם.

אחד הקרבות המשמעותיים ביותר בכל המלחמה היה הקרב על העיר קאו באנג (Cao Bang), שנמשך כשנתיים והסתיים בניצחון מוחלט לווייט-מין, והיווה הניצחון הראשון לווייט-מין במלחמה. ניצחון זה הוביל לעלייה באמונה של הווייטנאמים שהווייט-מין יוכלו להביס את הצרפתים ולהקים מדינה ווייטנאמית עצמאית.

היחסים בין הצרפתים לבין שלטון באו דאי הידרדרו במהלך המלחמה. באו דאי ציפה שהצרפתים יענו לדרישותיו, ויחלו להעביר לשלטונו כוח בהדרגה כדי לבסס את העצמאות שהובטחה לו תחת האיחוד הצרפתי. ציפיות אלו לא נענו בשל חוסר הביטחון של הצרפתים בלאומנים, אך הקשר ביניהם נותר בשביל המלחמה בקומוניסטים.

עם התקדמות המלחמה התפצלו כמעט לחלוטין כל הגורמים שהשתתפו בה לשני מחנות: המחנה הקפיטליסטי והמחנה הקומוניסטי. לאחר שלוש שנים של מלחמה, בדצמבר 1949, עלתה לשלטון ממשלתו של מאו דזה-דונג בסין לאחר ניצחון הקומוניסטים במדינה. עם עליית ממשלה זו, הכירה בממשלתו של הו-צ'י-מין בתור הממשלה החוקית בווייטנאם, ובעקבותיה הכירה גם ממשלת ברית המועצות של סטאלין בממשלה זו בתור הממשלה החוקית בווייטנאם. כתגובה להפסד של סין לקומוניסטים, החלה ארצות הברית לתמוך לחלוטין בכוחות הצרפתיים בהודו-סין. גורמים אלו הובילו

להתחלת השלב השני של המלחמה, בו ווייטנאם הפכה לחזית של המלחמה הקרה ולמוקד מאבק בין ארצות הברית לברית המועצות ולסין הקומוניסטית.

על הנייר בעקבות השינויים הללו צרפת שינתה את מטרותה העיקרית ל"מניעת ההתרחבות הגלובלית של הקומוניזם" מאשר לשמר את העליונות הצרפתית. בפועל נותרה העקשנות הצרפתית להכיר באוטונומיה ווייטנאמית בלבד ולא באפשרות למדינה ווייטנאמית עצמאית לחלוטין.

בשנת 1952 החל הווייט-מין להשתמש במשאב פוליטי חשוב, המשיכה של איכרים רבים לרעיון של רפורמות בשלטון על קרקעות. באזורים בהם שלטו, החלו הווייט-מין להוריד את השכירות שנדרשה על האיכרים לשלם כתשלום על האדמה. בנוסף, הווייט-מין הורידו את מעמדיהם של בעלי-אדמות ואף לקחו רבות מכוחם. הצידוד של הווייט-מין לצד האיכרים וכנגד בעלי האדמה גרם לאהדה בקרב הווייטנאמים ואפילו לתמיכה בווייט-מין.

ככל שהתקדמה המלחמה, כך, הגביר העם הווייטנאמי את תמיכתו בווייט-מין, והצבא של הווייט-מין רק הלך וגדל עם השנים. לבסוף ב-1953 מספר החיילים של הווייט-מין עמד על כ-350,000, בניגוד לכ-150,000 בתחילת המלחמה. מספר החיילים הצרפתיים הקבועים בווייטנאם היה קטן, ורוב הגופים הלוחמים בצד הצרפתי היה חיל המשלוח⁷⁶ הצרפתי שהכיל כ-500,000 חיילים.

המגננה של הווייט-מין עבדה, והם הצליחו להגיע למגננה יציבה של 350,000 החיילים שלהם כנגד חיל המצב הצרפתי של 500,000 החיילים. אחת הסיבות העיקריות להצלחה זו הייתה הבקיאיות של החיילים הווייטנאמים בתנאי השטח של הג'ונגלים המקומיים, אשר לא היו להם דומים בצרפת, והיכולת שלהם להתמודד איתם. בעוד המגננה נותרה סטטית ללא התקדמות מצד הצרפתים, כמות החיילים של הווייט-מין המשיכה לגדול בקצב גדול, עד שיכלו הווייט-מין לפצוח בצעדים אגרסיביים.

בשלבם החלו הווייט-מין להשתלט מחדש על טונקין ועל אנאם, ובשלב זה כבר היה ברור שהווייט-מין יהיה הצד המנצח במלחמה. הצבא של הווייט-מין המשיך לגדול עד שהגיע לכ-450,000 חיילים בשנת 1954, מספר אשר כמעט משתווה למספר החיילים הצרפתיים.

במרץ 1954 כמעט 100,000 פועלים ווייטנאמיים סחבו אספקה מהגבול הסיני, שניתנה להם מסין ומברית המועצות, ליחידה צבאית של הווייט-מין ובה כ-105,000 חיילים תחת פיקודו של וו נגוין גיאפ (Vo Nguyen Giap), שהקיפה את המחנה הצרפתי הגדול והמבוצר בעיר דין בן פו (Dien Bien Phu) הסמוכה לגבול עם לאוס. לאחר מצור של חודשיים הצליחו הווייט-מין לנצח את המוצב הצרפתי, והם תפסו כ-8,000 שבויי מלחמה צרפתיים, אותם הובילו למחנות ליד הנהר האדום.

ניצחון זה היה הניצחון המשמעותי במלחמה, והוביל לסיום המלחמה מיד לאחר מכן ב-7 במאי 1954. לאחר הקרב הזה החל המשא ומתן בוועידת ז'נבה ולבסוף נקבע שבאופן זמני תחולק ווייטנאם לשני אזורים, צפון ודרום ווייטנאם, המופרדים על ידי קו הרוחב ה-17⁷⁷. נקבע שכוחות הווייט-מין ייסוגו

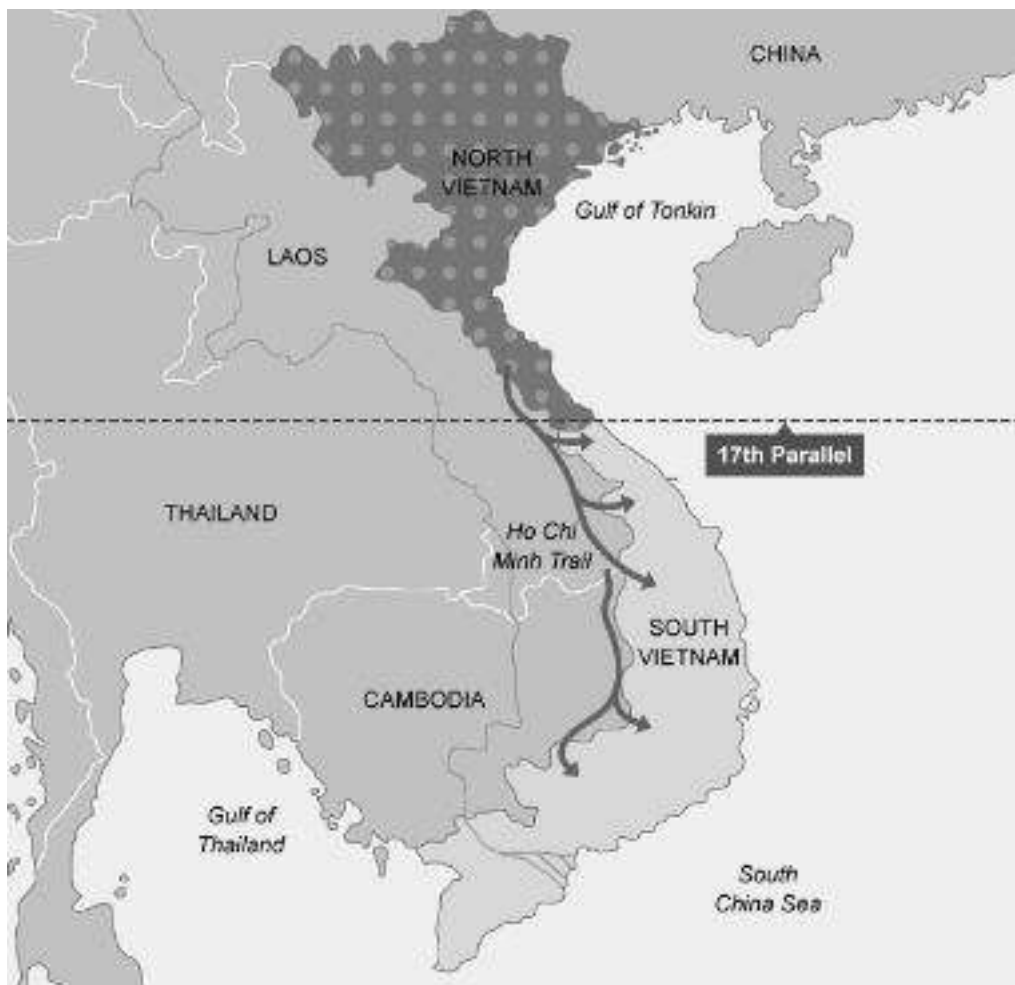
⁷⁶ חיל משלוח הוא כינוי ליחידות צבא הנשלחות על ידי ממשלתן לתקופה מוגבלת לשם התערבות בעימות צבאי המתרחש הרחק מגבולות אותה מדינה, לרוב לשם תמיכה במדינות בעלות ברית. יחידות אלו, היכולות להיות בסדרי גודל שונים, נדרשות לרוב להיות בעלות מערכות לוגיסטיות המאפשרות להן להתקיים ככוח לוחם עצמאי לתקופה ארוכה הרחק מבסיסי האם.

⁷⁷ קו רוחב הוא קו המציין עד כמה נקודה על פני כדור הארץ נמצאת מדרום או מצפון לקו המשווה.

לצפון ווייטנאם, וכוחות השלטון של באו דאי ייסוגו לדרום ווייטנאם. בנוסף נקבע כי ב-1956 ייערכו בחירות פתוחות וחופשיות שייקבעו את עתידה של המדינה הווייטנאמית השלמה, אך אלו מעולם לא התרחשו. אחד הגורמים החשובים של הסכם זה, היה הקביעה לעזיבה מוחלטת של הצרפתים ממדינות הודו-סין, ללא שמירה של דרגה כלשהי של שלטון צרפתי בווייטנאם.

לאחר המלחמה חזר לדרום ווייטנאם נו דין דיים (Ngo Dinh Diem), פוליטיקאי ווייטנאמי שנהיה ראש ממשלת דרום ווייטנאם ב-1955. נו דין דיים ביסס דיקטטורה בדרום ווייטנאם, שלא קיימה בחירות מקומיות בשל החשש של נו דין דיים לא להיבחר, ולא קיימה את הבחירות הכלליות שהובטחו בהסכמים בשל החשש מאיחוד תחת שלטון קומוניסטי. לבסוף, בשל הסירוב לקיום הבחירות ואי הציות להסכמים, החלה בסוף 1955 מלחמת ווייטנאם.

עבור הצרפתים הפסד זה פגע רבות ביוקרה של האימפריה, והיה שלב משמעותי בהתפרקותה. ההפסד הזה הראה שצרפת איננה בלתי מנוצחת, ואף חיזקה את האמונה של עמים מדוכאים תחת שלטון קולוניאליסטי, שניתן להשתחרר ממנו.

החלוקה לצפון ולדרום ווייטנאם לפי קו הרוחב ה-17

פרק 3 - העזיבה - אלג'יריה

בתקופה שקדמה למלחמת העצמאות, אלג'יריה הייתה שרויה בכאוס פוליטי. המפלגות הראשיות איבדו מכוחן במפה הפוליטית של אלג'יריה הצרפתית, והגיעו לסכסוכים רבים בתוכן. המפלגה המשמעותית ביותר הייתה מפלגתו של מסאלי חאג', ה-MTLD, אך מפלגה זו עמדה במשבר גדול בין ההנהגה של חאג' לבין מרכז המפלגה, ולבסוף משבר זה הוביל לפיצול המפלגה. קבוצה של צעירים מיליטנטיים מה-MTLD, שהשתתפו גם בפעילותיו של הארגון המיליטנטי הראשון באלג'יריה, ה-OS, הקימו יחד ב-1954 את הארגון הסודי שנקרא ה-CRUA (בצרפתית: Comité Révolutionnaire d'Unité et d'Action, הועדה המהפכנית לאיחוד ולפעולה). הקמת הארגון נבעה מהייאוש מהניסיונות הכושלים לשיפור המצב של האלג'יראים המוסלמים ומהאמונה שממשלת צרפת לעולם לא תבסס שוויון זכויות באלג'יריה.^{78 79}

לאחר אי-ההצלחה של המפלגות הפוליטיות באלג'יריה להביא את רצונותיהם של האלג'יראים, החליטו חברי הארגון החדש שהדרך היחידה להגיע לתוצאות תהיה דרך הפעלת לחץ צבאי. בשני העשורים שקדמו להקמת הארגון, הוכחה העובדה שצרפת איננה בלתי מנוצחת במספר פעמים. תבוסתה המהירה במלחמת העולם השנייה פגעה מאוד ביוקרתה, אך אירוע שהשפיע רבות על התארגנות המרד באלג'יריה, היה הפסד צרפת במלחמת הודו-סין. העובדה שהצליחו הווייטנאמים להשתחרר מהשלטון הצרפתי בעזרת מלחמת גרילה עוררה תקוות בקרב האלג'יראים. משפט מפורסם שאמר הו-צ'י-מין והשפיע רבות על אופי המרד האלג'יראי הוא "עבור כל תשעה מאיתנו שייהרגו, אנחנו נהרוג אחד - לבסוף אתם תעזבו".

לקראת הפתיחה במרד, שינו חברי ה-CRUA את שם הארגון ל-FLN (בצרפתית: Front de Libération Nationale, החזית הלאומית לשחרור אלג'יריה). בשלב זה ה-FLN היה ארגון סודי וקטן, שלא היווה איום אמיתי כנגד צרפת. האסטרטגיה העיקרית של הארגון הייתה להביא עצמאות אלג'יראית בדרך דיפלומטית, בעזרת בידוד של צרפת בזירה הבינלאומית. ה-FLN לא סמכו על הכוח הצבאי שלהם, אלא על התגובות הצפויות מצד צרפת.

ביסודו, היה מבוסס ה-FLN על שילוב בין זרוע צבאית לזרוע פוליטית, ומנהיגיו היו מצד אחד מיליטנטיים יוצאי הצבא הצרפתי, ומצד שני אקטיביסטים פוליטיים ב-MTLD. השם FLN ייצג את הזרוע הפוליטית של הארגון, בעוד שהשם ALN (בצרפתית: Armée de Libération Nationale, הצבא הלאומי לשחרור אלג'יריה) ייצג את הזרוע הצבאית.

השפעות חשובות למרד המתוכנן היו המרד של עבד אל-קאדר בראשית הכיבוש הצרפתי, המרד הקבילי ב-1870 ואירועי 1945, שאף נחשבים כנקודת האל-חזור ביחסים הצרפתיים-אלג'יראים. בהסתכלות לעבר הבינו מנהיגי המרד שמהפכה מוצלחת חייבת להכיל את תמיכת העם האלג'יראי, ולא רק את מנהיגי המפלגות הפוליטיות. בנוסף, בתקופה שקדמה למרד העולמא דאגו להצית מחדש את העוינות המוסלמית כלפי הנוצרים, ועודדו שינוי חברתי באלג'יריה שיכלול הזדהות עם העולם הערבי ולא עם העולם המערבי.

⁷⁸ Martin Evans and John Phillips, **Algeria: Anger of the Dispossessed**, Yale University, 2007. Pp. 55-66.

⁷⁹ David C. Gordon, **The Passing of French Algeria**, Oxford University, 1966. Pp. 49-66.

מאז הקמתו, לא בזבז ה-FLN זמן, ותכנן את פתיחת המרד ללילה האחרון של אוקטובר 1954, הנודע גם בחג ליל כל הקדושים. הסיבה לילה הספציפי הזה הייתה שמכיוון שזהו חג דתי נוצרי, הם ציפו שהרשויות הקולוניאליות לא יהיו על המשמר. כשהגיעה השעה, נפתחו מרידות מזעריות ומקומיות ברחבי אלג'יריה, שאכן תפסו את הצרפתים לא מוכנים. המרידות הללו ייצגו את פתיחת מלחמת העצמאות האלג'יראית בכלל, ובפרט את השלב הראשון שלה, שלב ההישרדות. ה-FLN עודנה הייתה מפלגה חדשה חסרת אמצעים, שמספר חבריה קטן ולא הייתה לה תמיכה כוללת בעם. המרד תוכנן בזהירות כך שהצרפתים לא יגלו על ההתארגנות הכוללת של ה-FLN, ויוכלו להמשיך במרד ולהתחזק בהדרגה.

ההתגוננות המתוכננת לא עבדה לחלוטין, ובתגובה מהירה אסרו הצרפתים כרבע מהאקטיביסטים שבאלג'יר. להפתעתם, גילו הצרפתים שרוב האקטיביסטים הללו, בדומה לרשויות הצרפתיות, הופתעו מן האירועים האחרונים.

למעשה לא נעשה כמעט נזק ממשי במרידות של ליל כל הקדושים, וה-FLN היו מודעים לכך לחלוטין. כפי שצינתי לפני כן, ה-FLN הבינו שהצלחת המרד לא תבוא מניצחון צבאי, אלא מניצחון פוליטי. כשהחלו את המרידה ידעו הפעילים שהם מתמודדים כנגד הצבא הרביעי בגודלו בעולם באותה התקופה, ושהיתרון הצבאי העיקרי שלהם הוא הכרת ההרים, אך ידעו שנתון זה לא משתווה לידיעת הג'ונגלים בהודו-סין ולא יביא עבורם ניצחון צבאי.

משום כך, מיד לאחר התקיפות, ב-1 בנובמבר פורסמה דרך רדיו קהיר הצהרת הכוונות של המרד. הצהרת הכוונות היא מסמך בעל חשיבות היסטורית גבוהה, וייצגה את פתיחת החזית הפוליטית של המרידה האלג'יראית.

בהצהרת הכוונות תיארה הנהגת ה-FLN את הרקע למרד, את מטרתיו ואת היעדים בדרך למטרות אלו. ברקע תואר המרד הנוכחי בתור השלב הסופי להגשמה של התנועה הלאומית, בשביל להדגיש את הקשר של מרד זה לעם האלג'יראי.

במטרות המרד תוארו שתי מטרות עיקריות לשמן פועלת החזית הלאומית לשחרור אלג'יריה. האחת היא, לפי המילים שלהם, שחזור של המדינה האלג'יראית, שלה ריבונות, דמוקרטיה וחברה, והכל במסגרת עקרונות האסלאם. השנייה היא השימור של כל החירויות הבסיסיות, ללא הבדלה של גזע או דת. מטרות אלה מציגות את הרצון של האלג'יראים להקים מדינה המושתתת על עקרונות מערביים של שיוויון וחירות, אך בשילוב עם התרבות המוסלמית שבאלג'יריה.

היעדים בדרך להשגת המטרות הללו שתוארו כללו יעד פנימי ויעדים חיצוניים. היעד הפנימי היה לנקות את המפה הפוליטית באלג'יריה מכל שריד של שחיתות. היעדים החיצוניים כללו שתי נקודות חשובות. הנקודה העיקרית הייתה הפיכת המאבק האלג'יראי לבינלאומי ודרך כך יצירת קשרים עם כל האומות שיתמכו במאבק זה. הנקודה הנוספת הייתה החשיבות באיחוד צפון אפריקאי, בהקשר הלאומי הערבי-מוסלמי. יעדים אלו ממשיכים במגמה של הבעת החשיבות של שילוב אלג'יריה בקהילה העולמית תוך הבעת הרצון לדמוקרטיה במקביל לרצון ליצירת ביסוס לאומי ערבי-מוסלמי עם המדינות השכנות.

במהלך הצהרת הכוונות נימקו מנהיגי ה-FLN את זכות העם האלג'יראי להגדרה עצמית תוך הזכרה של ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם⁸⁰. אזכור זה נעשה בניסיון לקבל את תמיכת הקהילה הבינלאומית ולהצדיק את המאבק הקשה שיבוא.

ה-FLN קיוו שהאחד בנובמבר יצית התקוממות כללית בקרב האלג'יראים המוסלמים, אך בפועל האוכלוסייה המקומית עוד חששה בעקבות זיכרונות קשים מהתקריות בעיר סטיף ב-1945. בעקבות החשש, התושבים העדיפו לחכות לאירועים נוספים ולראות כיצד מתפתח המרד לפני התערבות נוספת.

בגלל המחסור בהתערבות מיידית מצד האוכלוסייה האלג'יראית, החליטו ה-FLN לשנות את גישתם ביחס אליהם, מקריאה לשיתוף פעולה עברו לשיטת אלימות והפחדה. האילוץ הזה נעשה מההנחה שההצלחה חייבת לבוא מתוך שליטה מלאה על האוכלוסייה המקומית. ההפחדה הזאת נעשתה דרך ההצהרה שכל "בגידה בעם האלג'יראי" תתקבל בגמול מייד, וכדי להדגיש זאת הם ביצעו רציחות רבות כנגד אלג'יראים שהחשיבו כמשתפי פעולה עם הצרפתים, ונקראו בכינוי הגנאי הנודע בני-ווי-ווי⁸¹.

כחלק מהרצון להפוך את המאבק הנוכחי למאבק של כל האומה האלג'יראית, הכריזו ה-FLN שכל מפלגה פוליטית אלג'יראית אחרת חייבת להתפרק ולהצטרף ל-FLN בכדי להירתם למאבק. פרחאת עבאס ומפלגתו ה-UDMA הצטרפו ל-FLN בינואר 1956. האגודה של העולמא המוסלמים האלג'יראים הצטרפו ל-FLN באפריל 1956. לאחר דיונים ממושכים הצטרפו חברי המפלגה הקומוניסטית האלג'יראית ל-FLN אך המשיכו במקביל לתפקד כגוף נפרד ועצמאי. יוצא הדופן היחיד היה מסאלי חאג' שהתנגד לשלטון של ה-FLN והמשיך לקדם את מפלגתו המתחרה, ה-MNA.

בשלב זה ה-FLN ביססו את עליונותם באלג'יריה, ואף החלו לזכות בהכרה בינלאומית. הכרה זו באה לידי ביטוי במתן המעמד של צופים בוועידת באנדונג⁸². בשלב זה הבינו הצרפתים שעם המרד האלג'יראי לא יהיה פשוט להתמודד, והביאו כוחות רזרביים נוספים במאי 1955. התקוממות מקומית של קבוצת מורדים אלג'יראים הובילה לרציחת כמאה צרפתים וכשבעים אלג'יראים. כנקמה לאירוע זה רצחו הצנחנים הצרפתים יותר מאלף אלג'יראים בטענה לחשדות להשתתפות בהתקוממות. הביסוס של ה-FLN וההבנה הצרפתית של חומרת המצב הובילה לפתיחת השלב השני במלחמת העצמאות האלג'יראית.

השלב השני של המלחמה אופיין באלימות קיצונית משני הצדדים של המלחמה. האירוע שאפיין את פתיחת השלב השני של המלחמה היה הבחירות בצרפת. ב-26 בינואר 1956 נבחר לראשות הממשלה הצרפתית המנהיג מטעם הסוציאליסטים, גי מולה (Guy Mollet). בהתחלה טען מולה שהמלחמה מיותרת ושצריך לסיימה במהירות, בדרכי שלום, ועל כך ספג ביקורת חריפה מהימין הפוליטי בצרפת, ובעיקר מהמתיישבים הצרפתיים באלג'יריה. מקרה מטלטל ששינה את דרכו היה ביקורו באלג'יריה ב-6 בפברואר 1956. כאשר הגיע לאלג'יריה התקבל גי מולה עם השלכות עגבניות

⁸⁰ ההכרזה לכל באי עולם בדבר זכויות האדם (The Universal Declaration of Human Rights) היא מסמך היסוד של הקהילה הבינלאומית על זכויות האדם והאזרח. ההכרזה אומצה על ידי העצרת הכללית של האו"ם ביום 10 בדצמבר 1948, ומתארת את זכויות האדם היסודיות שצריכות לחול בכל מדינות האו"ם.

⁸¹ בני-ווי-ווי (bêni-oui-oui) היה כינוי גנאי למוסלמים ששיתפו פעולה עם מוסדות השלטון הצרפתיים הקולוניאליים.

⁸² ועידת באנדונג הייתה ועידת מדינות אסיה ואפריקה שהתרחשה ב-1955 בעיר באנדונג שבאינדונזיה, ומטרתה היו יצירת שיתוף פעולה בין מדינות אסיה ואפריקה והתנגדות כוללת לקולוניאליזם.

וביציים סרוחות מצד המתיישבים האלג'יראים. מולה הופתע כאשר הוא ראה שרבים מן המתיישבים האלג'יראים אינם קולוניאליסטים עשירים אלא עובדים פשוטים ממעמד הביניים.

לאחר התקרית שינה גי מולה את עמדתו לגבי משא ומתן לסיום המלחמה והכריז כי לא יעשה משא ומתן עם טרוריסטים שפוגעים בקדושת הרפובליקה הצרפתית. בנוסף, הוביל שינויים מידיים בנוגע להתנהלות הצרפתית במלחמה. השינוי הראשון היה להגדיל את כמות החיילים הצרפתיים שישרתו באלג'יריה מ-120,000 ל-400,000. שינוי נוסף היה פיזור מוחלט של הגוף הפוליטי של האסיפה האלג'יראית, שהיווה את מוקד האוטונומיה האלג'יראית. לאחר מכן העביר הוא את השינוי המשמעותי ביותר ושקבע את כל מערך המלחמה, מתן יד חופשית לצבא הצרפתי בנוגע להתמודדות עם המרד.

מתן השליטה במלחמה לצבא הצרפתי בתאוריה נועד כדי למגר את האלימות ואת הטרור, אך התוצאה של המהלך הזה הייתה שונה לחלוטין. בעקבות המהלך נוצר מעגל חוזר של אלימות וטרור בלתי פוסקים משני הצדדים, כאשר כל צד לא חושש להשתמש בכל האמצעים, הלגיטימיים והבלתי-לגיטימיים, בשביל להביא ניצחון. הצבא הצרפתי היה נחוש להביא ניצחון, מהפחד מהפסד נוסף כפי שהיה בהודו-סין, ואף פחד שהמשלה הצרפתית מקיימת שיחות משא ומתן עם ה-FLN ולכן ניסה לסגור כל אופציה לשיחות שכאלו.

בסוף אוקטובר 1956 פרצה מלחמת סיני⁸³, כאשר צרפת, בריטניה וישראל תקפו יחד את מצרים של נאצר. אחת הסיבות שצרפת נימקה בכניסה למלחמה הייתה הטענה שמצרים ממנת ותומכת ב-FLN. המלחמה הסתיימה לאחר התנגדות כלל עולמית שהונהגה על ידי ארצות הברית וברית המועצות, בהפסד אסטרטגי ובהשפלה מצד צרפת ובריטניה. מעמדה של צרפת כמעצמה המשיך להתרסק בעקבות מלחמה זו, אך זוהי עובדה שרק עוררה עוד יותר את הנחישות של צבא צרפת לנצח במלחמת אלג'יריה.

ב-1957 בתוך אלג'יריה הופעל לחץ גדול כנגד ה-FLN, אך בזירה הבינלאומית ה-FLN המשיך לשפר את מעמדו הדיפלומטי. תקרית אחת שבה התגלה טבח של ה-FLN בכ-300 תושבים מכפר מוסלמי המחישה שה-FLN לא מנסה לתמוך בלב שלם באזרחים המוסלמים של אלג'יריה, ופגעה בתדמית הארגון. עם זאת, הגישה הבינלאומית נשארה מושפעת מהתדמית שנוצרה למלחמה כמאבק בין דוד וגוליית.

החזית הדיפלומטית העולמית כנגד צרפת החריפה כאשר העצרת הכללית של האו"ם הצביעה ב-15 בפברואר למען שלום שלו, צודק ודמוקרטי באלג'יריה. בהמשך ב-2 ביוני נאם הסנטור האמריקאי ג'ון פיצג'רלד קנדי, שנבחר לנשיאות ארצות הברית לאחר כשלוש שנים, בנאום בו הוא ביקר קשות את הדיכוי הצרפתי, ותמך במשא ומתן מידי.

במקביל לניצחונות הדיפלומטיים של ה-FLN, צרפת נחלה ניצחונות צבאיים חשובים, והצליחה לנצח בספטמבר 1957 את הקרב על אלג'יר. הקרב זה, התמשך שנה שלמה, והיווה קונפליקט גרילה מתמשך. במסגרת הקרב על אלג'יר נעשה טרור רציני על ידי שני הצדדים הנלחמים. אך גם הקרב

⁸³ מלחמת סיני, הנקראת בישראל גם מבצע קדש ובעולם גם בתור משבר סיני הייתה מלחמה שהתמשכה 8 ימים בין הברית של צרפת, בריטניה וישראל כנגד מצרים. במהלך המלחמה כבשה ישראל את חצי האי סיני ובריטניה וצרפת קיימו מבצע כושל להשתלטות על תעלת סואץ.

הזה היווה ניצחון צבאי עבור צרפת, אך הפסד פוליטי, מגמה שנמשכה עבור צרפת במשך כל שאר המלחמה.

נקודת ציון חשובה שהשפיעה על מהלך המלחמה הייתה נפילת הממשלה של גי מולה ב-21 במאי 1957. נקודת ציון זו היוותה את תחילת השלב השלישי של המלחמה שכלל כאוס פוליטי בצרפת ואף את נפילת הרפובליקה הצרפתית הרביעית. ממשלתו של מולה אומנם שלטה במשך כשנה וחצי, אך זוהי הייתה תקופת זמן השלטון הממושכת ביותר שהתקיימה תחת הרפובליקה הצרפתית הרביעית. מנפילה של ממשלה זו צרפת נכנסה לחילופי ממשלות מהירים שכללו חילופים תכופים של המשרדים הממשלתיים בין קבוצות שונות במפה הפוליטית הצרפתית.

לאחר פרק זמן ארוך של כאוס פוליטי חזר שארל דה-גול לראשות הממשלה בצרפת ב-1 ביוני 1958, ולו ניתנו סמכויות חירום בשביל להחזיר את הסדר על כנו ובשביל לנסח חוקה חדשה. לאחר ארבעה חודשים החוקה שהציע אושרה וכך הוקמה הרפובליקה הצרפתית החמישית.

בתחילת שלטונו טען דה-גול בחריפות שאלג'יריה היא חלק בלתי נפרד מצרפת, ורצה לשקם בדחיפות את מעמדה של צרפת. המתיישבים הצרפתים באלג'יריה ציפו לכך ששלטונו של דה-גול יבסס סופי את אלג'יריה כחלק מצרפת, ושביסוס השלטון בחוקה של הרפובליקה החמישית נועד לשם כך.

כשעלה לשלטון הציג דה-גול את התוכנית שלו לפיתוח אלג'יריה, בעיקר בתחום הכלכלי. המימוש היה דרך תוכנית של חמש שנים לתיעוש אלג'יריה. מטרת התוכנית הייתה אינטגרציה של אלג'יריה בצרפת דרך אמצעים כלכליים, אך כבר אלג'יריה חוותה מספר נקודות אל-חזור וזה היה מאוחר מדי לאינטגרציה ממשית.

ב-23 באוקטובר 1958 דה-גול הציע ל-FLN "שלום של אמיצים", אך זה נדחה בשל כך שייצג עבור ה-FLN כניעה ללא השגת המטרה המיוחלת. השנה שלאחר הצעת הפסקת האש הזאת הכילה הצלחות נוספות של הצבא הצרפתי, אך דה-גול הבין בהדרגתיות שפתרון צבאי באלג'יריה יהיה פתרון זמני בלבד.

לבסוף ב-16 בספטמבר 1959 החל השלב הרביעי של מלחמת אלג'יריה, השלב הסופי. האירוע שפתח את השלב החדש של המלחמה היה הנאום של שארל דה-גול לרדיו ולטלוויזיה ברחבי האומה. בנאום הציע דה-גול לאלג'יראים שלוש אפשרויות: אינטגרציה מלאה, עצמאות מלאה או עצמאות תוך כדי שיתוף פעולה עם צרפת וקרבה גדולה אליה. דה-גול הדגיש שהאופציה האחרונה היא המועדפת על פניו. מנאום זה היה ברור שעצמאות אלג'יראית היא רק עניין של זמן. נקודה חשובה בקשר לנאום זה הייתה שדה-גול הכיר בזכות של האלג'יראים להגדרה עצמית, ואפילו לא פסל את העובדה שהמורדים יהיו מעורבים בבניית האומה האלג'יראית.

משנת 1960 התחילו ניסיונות למשא ומתן בין ממשלת צרפת ל-FLN. המשא ומתן לא התקבל בהסכמה מלאה בקרב העם הצרפתי, בעיקר בקרב המתיישבים הצרפתים באלג'יריה. אף הוקם ארגון ימין קיצוני שנקרא OAS שניסה לעצור את המשא ומתן בכל מחיר, תוך ביצוע פיגועי טרור ואף ניסיון התנקשות כושל בשארל דה-גול. לאחר כניעה של צרפת לרוב התנאים של האלג'יראים הגיעו הצדדים להסכמה ולהפסקת אש שנחתמה בעיר אביאן שבצרפת ב-18 במרץ 1962. לאחר

ההסכמה נערכו משאלי עם בצרפת ובאלג'יריה, שבהם הרוב המוחלט של האזרחים הצביע בעד ההסכמים, ולבסוף ב3 ביולי 1962 אלג'יריה קיבלה את עצמאותה.

בראייה לאחור על המלחמה ניתן לראות שבעוד שמטרות צרפת למלחמה השתנו פעמים רבות בתקופות שונות של המלחמה, המטרה של הFLN נשארה אותה המטרה למשך כל המאבק. לאחר כל המלחמה הצבאית והפוליטית, השיגו הFLN את מטרתם ואלג'יריה נעשתה מדינה עצמאית בעלת שלטון מוסלמי.

בשנים שלאחר מתן העצמאות לאלג'יריה, נותרה תלות גדולה של אלג'יריה בצרפת. בשנותיה הראשונות, אלג'יריה קיבלה סיוע כספי ואף צבאי מצרפת בשביל לבסס את המדינה החדשה. שיתוף הפעולה הצרפתי-אלג'יראי בנושאים הכלכליים נותר עד היום. סוגיה חשובה ביחסי המדינות, והיא נוצרה כתוצאה מהסכמי אביאן, היא ההגירה האלג'יראית לצרפת, אשר מספקת מקור לסכסוך תמידי בין שני העמים. מאז עצמאותה חוותה אלג'יריה מלחמת אזרחים שנגעה לסוגיית מקום הדת במדינה.

המבט המשווה - דיון, מסקנות וסיכום

כשניגשתי לעבודה זו, מטרתי הייתה לחקור את תהליך הדה-קולוניזציה, לשם כך רציתי לבדוק מדוע מקרים "דומים" של קולוניאליזם על ידי מעצמה אירופאית הסתיימו בצורות שונות לחלוטין. בחרתי לערוך השוואה בין ההיסטוריות הקולוניאליות של ווייטנאם האסייתית ושל אלג'יריה הצפון-אפריקאית, אשר שתיהן היו נתינות קולוניאליות של האימפריה הצרפתית. בשביל למצוא את ההבדלים רציתי לחקור את ההבדלים מהשורש, מתחילת הסיפור. לשם כך בשלושה פרקים חקרתי את ההיסטוריה הקולוניאלית של שתי המדינות, מהכיבוש הראשוני ועד לעזיבת היישות הצרפתית. כעת הגיע השלב לערוך את ההשוואה, ולמצוא את נקודות הדמיון והשוני בין שני המקרים. האופן שבו אערוך את ההשוואה יהיה חלוקה לנושאים והצגה של שני המצבים ביחס לנושא.

המעורבות הראשונית

השלב הראשוני של ההיסטוריה הקולוניאלית של ווייטנאם ואלג'יריה עם צרפת היה, כמובן, תהליך ההשתלטות. מהמצב בתחילת התהליך שבו לצרפת לא הייתה נוכחות בשתי המדינות, הסתיים התהליך במצב שבו צרפת היא בעלת הריבונות במדינות אלה.

בווייטנאם המעורבות הצרפתית התחילה עם הקמת חברת הודו המזרחית הצרפתית בראשית המאה ה-17, שדאגה לאינטרסים הכלכליים הצרפתיים באזור. בנוסף, כאשר החלה לפעול הכנסייה הקתולית בהודו-סין באותה התקופה, היא חיזקה את ההשפעה הצרפתית באזור.

באלג'יריה לצרפת הייתה מעורבות מסחרית מאות שנים לפני כניסתה הממשית למדינה, אך מעבר לבסיסי המסחר לא הייתה נתונה אלג'יריה להשפעה דתית-תרבותית צרפתית.

הכניסה הממשית

הכניסה הצרפתית לווייטנאם נעשתה בהדרגתיות והכיבוש עצמו נראה כמוצא האחרון עבור הצרפתים. לפני שהחליטו להיכנס צבאית לווייטנאם, הרצון הצרפתי היה שייפתחו נמלי ווייטנאם למסחר צרפתי. בנוסף, רצו הצרפתים להפסיק את רדיפות הנוצרים שהתרחשו בווייטנאם ולאפשר שם חופש דת. לאחר שניסיונות אלו של צרפת נדחו בתכיפות על ידי הקיסרים הווייטנאמים, כבשה צרפת את קוצ'ין סין ב-1862 ונתנה לה מעמד של קולוניות, ולאחר המשך הרדיפות וסגירה חוזרת של הנמלים למסחר הצרפתי כבשה צרפת את שאר ווייטנאם תחת מעמד של מדינת חסות ב-1883.

הכניסה הצרפתית לאלג'יריה הייתה קצרה (ביחס לכניסה לווייטנאם), אך ממושכת. הכיבוש באלג'יריה היה מכוון לחלוטין מראש במטרה להחזיר לצרפת את מעמד האימפריה לו השתוקקה. העילה לכניסה הצרפתית הייתה תקרית דיפלומטית נקודתית בין קונסול צרפתי לבין שליט טורקי באלג'יריה, ללא מעורבות האלג'יראים. הצרפתים נכנסו לאלג'יר ב-1830 ולאחר מרד ממושך השתלטו על כל אלג'יריה ב-1847.

אחדות או פילוג? - המבנה המדיני וההרכב האתני

בתקופה שבה נכנסו הצרפתים לווייטנאם, במדינה שררה אחדות מדינית ואתנית, על אף הפילוג הדתי שהתרחש בה. האחדות הזאת הובילה להיותו של הכיבוש הצרפתי מערכה בין שני צבאות סדירים. בנוסף, האחדות המדינית הובילה להשתלטות ישירה ומהירה על השלטון.

באלג'יריה ההרכב האתני היה מגוון, במדינה נכחו קבוצות אתניות רבות אשר נמצאו במדינה זו מתקופות שונות. למרות הפילוג האתני, רוב המיעוטים במדינה הזדהו עם דת האסלאם למעט המיעוט היהודי. הפילוג האתני נוצל על ידי צרפת פעמים רבות בזמן כיבוש אלג'יריה, דרך שימוש בסכסוכים בין המיעוטים השונים. הפילוג נכח גם מבחינה מדינית, בכך שאלג'יריה אומנם הייתה תחת שליטה טורקית, אך הייתה מפורקת לערים אוטונומיות ולשבטים רבים ושונים. הפילוג המדיני הקשה על צרפת להשתלט על המדינה בבת אחת והוביל למלחמת השתלטות ממושכת מ-1832 ועד 1847.

הגורם המעכב - ענייני הפנים של צרפת

גורם שעכב את שתי ההשתלטויות היה המלחמות הפנימיות שהתרחשו בצרפת באותן שנים. בתקופה של הכיבושים צרפת עברה חילופי שלטון רבים ומלחמות פנימיות תקופות, מה שמיקד את ההשקעה הצרפתית לענייני הפנים של המדינה. נקודה חשובה ומסקרנת בקשר לכך הייתה שלמרות החילופים השונים בשיטות הממשל, הגישה לגבי הקולוניות וכיבושן הייתה עקבית.

שלטון ישיר או עקיף? - צורות השלטון הקולוניאלי

בפרק השני חקרתי את תקופת השלטון הצרפתי בקולוניות, נושא שבו על אף נקודות השוני הברורות, היו גם נקודות דמיון רבות. ברעיונות הקולוניאליזם בכללותו יש חלוקה עיקרית לשתי גישות עיקריות לדרך השליטה המיטבית על קולוניות, אסימילציה ואסוציאציה. האסימילציה, או בעברית הטמעה, היא גישה שדוגלת בשלטון ישיר בקולוניות, על מנת להפוך לחלק אינטגרלי במעצמה. האסוציאציה היא גישה שדוגלת בשלטון עקיף בקולוניות, תוך שיתוף פעולה רב עם המקומיים, על מנת להשיג את הרווחים המרביים מהשלטון בקולוניה. האסימילציה מתמקדת ברווחיות לטווח הארוך, בעוד שהאסוציאציה מתמקדת ברווחיות לטווח הקצר.

בווייטנאם הוקם שלטון חסות בצפון ובמרכז המדינה, ושלטון קולוניאלי טיפוסי בדרום. שלטון חסות הוא שיטת שלטון אשר, דה-יורה, מממשת את גישת האסוציאציה, בעוד ששלטון קולוניאלי טיפוסי הוא שיטת שלטון אשר מממשת את גישת האסימילציה. אך על אף הכותרת הרשמית, בתחילת שלטון צרפת בווייטנאם היא קיימה, או לפחות ניסתה לקיים, שלטון ישיר בכל המדינה. עקב ההתנגדות הווייטנאמית המתמשכת להשתלטות השלטונית ובגלל הקיום של מבנה חברתי עשיר עוד מלפני כניסת הצרפתים, השלטון הישיר בצפון ובמרכז לא היה רווחי עבור הצרפתים, שעברו בהדרגה לשלטון עקיף המתבסס על רווחיות לשני הצדדים.

באלג'יריה השלטון היה הישיר ביותר מכלל קולוניות צרפת, כך שאפילו ניתן לה מעמד של חלק מצרפת המטרופוליטנית⁸⁴. עם כיבוש אלג'יריה עברו, בעידוד הממשלה, צרפתים רבים לאלג'יריה וביססו שם חברה חדשה. השלטון הצרפתי באלג'יריה תפקד כשלטון מחוזי לחלוטין, ולא היה נתון למשרד הקולוניות. לקראת סוף השלטון הצרפתי, בעקבות מחאות ציבוריות, נתנה מידת אוטונומיה לאלג'יריה אך עד סופו המוחלט הוחשבה אלג'יריה כחלק אינטגרלי מצרפת.

השליטה הכלכלית

השליטה הכלכלית של הצרפתים בשני המקרים הייתה ישירה, אך היו נקודות שוני בין הדרכים עצמן. בווייטנאם צרפת השתלטה על החברה החקלאית על ידי קנייה מפוקפקת של שטחים על ידי חברות

⁸⁴ צרפת המטרופוליטנית הוא שם המתייחס לחלקי צרפת הנמצאים באירופה.

צרפתיות והפקעת אדמות. צרפת שלטה בנתינים האיכרים בסגנון פיאודלי, תוך ניצול מוחלט של ווייטנאם ושל אנשיה לצרכים שלה. באלג'יריה צרפת בתהליך הדרגתי שיעבדה את האיכרים המקומיים, דרך קנייה של אדמות על ידי המתיישבים בעזרת חוקי עזר צרפתיים שנועדו לאפשר את ההשתלטות הכלכלית. השליטה הכלכלית באלג'יריה הייתה למטרות רווח של המתיישבים הצרפתיים באלג'יריה ולא עבור ממשלת צרפת, כפי שנהוג בכל מחוז אחר.

החינוך הצרפתי בקולוניות

החינוך הצרפתי בווייטנאם, באלג'יריה ובכלל הקולוניות שבהם צרפת שלטה, היה אמצעי להפצת ההשפעה הדתית-תרבותית הצרפתית. בהבאת חינוך צרפתי מערבי נוצר מצב תמידי של סתירה, בין ערכי המערב אותם מחנכים הצרפתים, ביניהם שוויון וחירות, לבין הדיכוי והפערים החברתיים שיצרו הצרפתים בקולוניות.

מלחמת העולם הראשונה והשפעותיה

מלחמת העולם הראשונה התקבלה בתסיסה מצד הווייטנאמים. הצרפתים דרשו גיוס כפוי של הווייטנאמים להילחם במסגרת הצבא הצרפתי במהלך המלחמה, מה שעורר את הבדלנות של התושבים ואת הכעס הגדול כלפי הצרפתים. לאחר המלחמה חזרו הווייטנאמים כועסים על הגיוס, ובעלי ערכים חדשים שרכשו באירופה, מה שהגדיל את תחושות הקיפוח והרצון להתנתק מן הצרפתים.

אצל האלג'יראים נראתה מלחמת העולם הראשונה כהזדמנות. תושבים אלג'יראים רבים התגייסו לצבא הצרפתי במהלך מלחמת העולם הראשונה, במטרה שהצרפתים יתגמלו אותם בהתאם. הצרפתים אכן העריכו את התרומה של האלג'יראים, ולכן לאחר המלחמה מצבם השתפר, למורת רוחם של המתיישבים באלג'יריה.

פוליטיזציה של השיח בקולוניות

הפוליטיזציה הווייטנאמית בתקופת השלטון הצרפתי הייתה מראשיתה בדלנית. התנועות הפוליטיות העיקריות שקמו בווייטנאם במשך השלטון הצרפתי היו תנועות אשר דוגלות באידאולוגיות שונות ומגוונות, אך דורשות כולן דבר אחד מרכזי, עצמאות לווייטנאם.

התנועות הפוליטיות באלג'יריה במרבית תקופת השלטון הצרפתי פעלו בעיקר למען שוויון זכויות באלג'יריה, והכרה בעם האלג'יראי. חלק מן התנועות הפוליטיות דגלו בהבאת שוויון זכויות בעזרת מתן עצמאות, וחלק האמינו שהשלטון הצרפתי הוא אופטימלי עבור האלג'יראים. המשותף לכל התנועות הפוליטיות בתקופת עלייתן הייתה התפישה שמטרותיהן צריכות לבוא בדרכים דיפלומטיות, ולא צבאיות.

מלחמת העולם השנייה והשפעותיה

מלחמת העולם השנייה הייתה אירוע מאוד משמעותי בהיסטוריה, והיוותה את סיום העידן הקולוניאלי ופתיחת תהליך הדה-קולוניזציה. במהלך מלחמת העולם השנייה המעצמות הקולוניאליות נכבשו בחלקן, נחלשו כלכלית באופן משמעותי, ואיבדו את מעמדן כמעצמות גלובליות. צרפת במהלך המלחמה נכבשה על ידי הגרמנים והקולוניות שלה עברו לשליטת ממשל וישי, ממשלת בובות של הגרמנים בצרפת.

בכלל דרום-מזרח אסיה, הקולוניות של המעצמות האירופאיות נכבשו על ידי יפן האימפריאליסטית, בעלת בריתן של גרמניה הנאצית ושל איטליה הפשיסטית. הניצחונות של יפן, מדינה אסייתית, כנגד המדינות האירופאיות עורר לאומנות בקרב שאר מדינות אסיה הנתונות לשליטה קולוניאלית. ניצחון המדינה האסייתית על פני המדינות האירופאיות פגע בביסוס תורת הגזע ועורר גל של לאומנות בקרב מדינות אסיה. בווייטנאם המצב לא היה שונה ומיוחד, ומלחמת העולם השנייה הביאה עימה גל של בדלנות ושל התחזקות המחתרות. לאחר המלחמה ניסו הצרפתים לחזור לווייטנאם ולבסס מחדש את השליטה, אך התנועות הלאומיות, ובעיקר התנועה של הו-צ'י-מין, לא אפשרו זאת. לאחר כשנה מסיום מלחמת העולם השנייה, פרצה מלחמת הודו-סין.

באלג'יריה המלחמה הובילה גם לגל של בדלנות פוליטית, זאת בעקבות ההשפלות שחוו המוסלמים בגלל משטר וישי הפרו-נאצי. בנוסף, החולשה הצרפתית נראתה כהזדמנות להפעיל לחץ על צרפת לשפר את מצבם של האלג'יראים ואפילו אולי לאפשר עצמאות. עם סיום המלחמה ציפתה צרפת לחזרת המצב לכפי שהיה לפני כן, אך מצב זה לא התקבל יותר מצד האלג'יראים. התנועות הפוליטיות באלג'יריה הפעילו לחץ על ממשלת צרפת כדי לשפר את מצבם, אך הן איבדו את כוחותיהן בהדרגה והמצב לא השתפר לחלוטין עבור האלג'יראים. לבסוף התחילה תנועה קטנה של מיליטנטים צעירים ששמה ה-FLN, שדגלה בעצמאות דרך לוחמה צבאית ודיפלומטית ובעקבות מתקפת פתע שביצעו על הממשל הצרפתי באלג'יריה, פרצה מלחמת אלג'יריה.

מטרות המלחמה - מצד המעצמה

בשתי מלחמות העצמאות ניתן לראות שמטרותיה של צרפת למלחמה השתנתה מספר פעמים בהתאם להתקדמויות של המלחמה.

בווייטנאם מטרת צרפת ההתחלתית הייתה לשמר על ישות צרפתית בווייטנאם, גם אם יידרש מתן אוטונומיה. בהמשך המלחמה ניתן היה להבין שהשלטון הצרפתי בווייטנאם לא ימשיך, ולכן השתנתה המטרה העיקרית של צרפת למלחמה. המטרה החדשה של צרפת, יחד עם ארצות הברית ושאר הגוש הקפיטליסטי, הייתה למנוע מהמדינה הווייטנאמית העתידית להיות קומוניסטית.

באלג'יריה המטרה הכללית של המלחמה מצד הצרפתים הייתה להשאיר את אלג'יריה צרפתית. אך האופן בו יתקיים השלטון המחודש באלג'יריה לו ייחלו הצרפתים השתנה פעמים רבות מתחילת המלחמה. בתחילת המלחמה ייחלו הצרפתים לשלטון כפי שהיה מלפני המלחמה, אך בהדרגה הסכימו להתפשר על דרגות אוטונומיה שונות עד שלבסוף הסכימו לוותר על אלג'יריה לחלוטין כל עוד נשמרים אינטרסים צרפתיים.

מטרות המלחמה - מצד הנתין הקולוניאלי

בשתי מלחמות העצמאות ניתן לראות שמטרותיהן של המדינות המשועבדות נשארות עקביות במשך כל המלחמה.

בווייטנאם המטרות של כל הקבוצות הווייטנאמיות הלוחמות, נגד הצרפתים או איתם, הן זהות: להיפטר מהשלטון הצרפתי ולבסס את האידאולוגיה שלהן במדינה החדשה. מפלגתו של הו-צ'י-מין הכריזה את המלחמה כדי לאפשר לצרפתים להתבסס בווייטנאם מחדש, וייחלה להקמת מדינה ווייטנאמית קומוניסטית. מפלגתו של באו דאי תמכה בצרפתים כדי להימנע מהתחזקותו של

הו-צ'י-מין, אך עדיין ייחלה לעזיבת הצרפתים והחזרת המלוכה (הקיסרות) הווייטנאמית כמדינה עצמאית.

באלג'יריה המטרה העיקרית של ה-FLN הייתה להשתחרר מהשלטון הצרפתי. מתחילת המלחמה ועד סופה לא הסכימו ה-FLN להתפשר על הסכם שלא מקנה לאלג'יריה עצמאות מדינית. כחלק ממטרה זו ייחלו האלג'יראים להחזרת החופש הדתי והשוויון עבור המוסלמים של אלג'יריה, ואף לשחזר את "עליונותם" הדתית.

אופן הלחימה הצבאית

מלחמת הודו-סין הגיעה לאחר פתחה למצב מגננה מצד לוחמי מפלגתו של הו-צ'י-מין. הלוחמים הללו היו רגילים לאקלים ולתנאי השטח בווייטנאם ולכן יכולים היו לבסס עמדה הגנתית מוצלחת בהרים ובג'ונגלים של ווייטנאם. הצרפתים ניסו לתקוף אותם וקיוו לנצח בשל היתרון המספרי הברור של כמות החיילים, אך לא הצליחו להשיג רווחים רציניים. בזמן המגננה ביצעו הווייטנאמים גם לוחמת גרילה. לקראת סוף המלחמה צמצמו הווייטנאמים את הפער המספרי בין הצבאות והחלו לתקוף עם צבאם את המוצבים הצרפתיים.

מלחמת אלג'יריה כללה משני הצדדים רק לוחמה מפוזרת אשר נעה על הציר בין לוחמת גרילה לבין טרור. בשל הפגיעות הרבות באזרחים מצד ה-FLN, ומתן היד החופשית לצבא הצרפתי בהתמודדות כנגד המרד, נוצר מצב שבו כל האמצעים ללחימה היו כשרים, מלחמה ללא דיני מלחמה.

ההשפעה הבינלאומית על המאבק

בתחילת מלחמת הודו-סין, הייתה מלחמה של צרפת ושל אזור הודו-סין, ללא התערבויות חיצוניות. בשל היותה מאבק בין קבוצות קומוניסטיות לקבוצות קפיטליסטיות הפכה המלחמה לחזית של המלחמה הקרה. הגוש הקומוניסטי תמך במפלגתו של הו-צ'י-מין בעוד שהגוש הקפיטליסטי תמך בצרפת, כאשר מטרת כל גוש הייתה לבסס את האידאולוגיה שלו בהודו-סין העתידית והחלשת הגוש השני. לא הופעל לחץ בינלאומי לסיום המלחמה, אלא הגורמים החשובים בעולם סייעו לצד הפוליטי אליו השתייכו וקיוו שינצח במלחמה.

מלחמת אלג'יריה מתחילתה הייתה מלחמה בעלת שתי חזיתות, החזית הצבאית והחזית הדיפלומטית-פוליטית. בעוד שה-FLN הפסיד ברוב המוחלט של המערכות הצבאיות כנגד הצבא הצרפתי, הוא השיג רווחים משמעותיים בזירה הבינלאומית, מה שהוביל להצלחתו במלחמה. המלחמה הצטיירה בעולם כמקרה של דיכוי צרפתי, וגורמים חשובים בעולם משני הגושים הפוליטיים הפעילו לחץ רב על צרפת להפסיק את המלחמה בכל מחיר.

סיום המלחמה ועתיד המדינות החדשות וקשרן לצרפת

מלחמת הודו-סין הסתיימה לאחר ההסכמים בוועידת ז'נבה ב-7 במאי 1954. בהסכמים נקבע שתחולק, באופן זמני, ווייטנאם לשני אזורים, צפון ודרום ווייטנאם המופרדים על ידי קו הרוחב ה-17. נקבע שעתיד ווייטנאם המאוחדת ייקבע בעזרת בחירות דמוקרטיות. בנוסף נקבע שצרפת תעזוב לחלוטין את ארצות הודו-סין. לאחר המלחמה לא נותרה צרפת מעורבת כלל בהודו-סין, והתמיכה העתידית של הגוש הקפיטליסטי באזור באה בכלל מארצות הברית. כשנה וחצי לאחר העזיבה הצרפתית, החלה מלחמת ווייטנאם שהסתיימה ב-1975 עם איחוד ווייטנאם תחת שלטון קומוניסטי.

מלחמת אלג'יריה הסתיימה לאחר חתימת הסכמי אביאן ב-18 במרץ 1962. בהסכמים נקבע שתוקם מדינה אלג'יראית עצמאית, בעלת קשרים רבים לצרפת, אך ללא ריבונות צרפתית. נקבע שהצרפתים יעזבו במלואם את אלג'יריה, מהדרג השלטוני ועד המתיישבים מהדרג האזרחי. לאחר העזיבה הצרפתית מאלג'יריה החלה הגירה אלג'יראית גדולה לצרפת. סוגיית ההגירה חשובה עוד היום כאשר מסתכלים על היחסים בין שתי המדינות, ומהווה גורם משמעותי לסכסוך ביניהן. שנים רבות לאחר העזיבה הצרפתית חוותה אלג'יריה מלחמת אזרחים בנוגע לסוגיית מקום הדת במדינה.

הדמיון והשוני

כפי שניתן לראות בנושאים אלו, אשר מתארים בפשטות את כל השליטה הצרפתית מהכיבוש ועד העזיבה, יש נקודות שוני רבות, אך גם נקודות דמיון.

נקודות הדמיון העיקריות היו בנושא השליטה הכלכלית ובנושא החינוך הצרפתי. הדמיון בשני המקרים נובע מהיחס של הצרפתים לאדם ה"לא-לבן". הצרפתים תפשו את עמם כמשתייך "לגזע הנעלה" אשר משימתו היא להפיץ את תרבותו ובכך "לעזור לעמים הנחותים". הצרפתים גם תפשו שמתוקף "תפקידם" עליהם לשלוט בנתיניהם ובכך "להובילם לדרך הישר". נקודת דמיון נוספת היא ההדרגתיות של עליית הלאומנות והפוליטיזציה במדינות, החל מתחילת המאה ה-20. ההסבר לתופעה זו הוא מעבר למקרים הספציפיים הללו, ומתאר מצב משתנה ברחבי העולם. מתקופה זו נראתה היחלשות הדרגתית של המעצמות הקולוניאליות, אשר עודדה גל לאומנות ברחבי העולם.

את השוני ניתן לראות כבר מההשתלטויות הקולוניאליות, אשר הובדלו בסיבות להתרחשותן ובאופיין. בעוד שבווייטנאם ההשתלטות הייתה בעיקר מטעמי מסחר, באלג'יריה הייתה לצרפתים כמיהה בלתי מוסברת לארץ עצמה, מעבר לרווחים שהיא יכולה לספק. ניתן גם לראות שהכיבוש באלג'יריה היווה סוגיה אמוציונלית עבור האלג'יראים, שנלחמו עליה במשך כ-15 שנה עד הקריסה הסופית של המרד. זאת בניגוד לכיבוש בווייטנאם, אשר הורכב ממערכות קצרות שלא עוררו מרידות רציניות במדינה.

במהלך השלטון הצרפתי בקולוניות מוקדי השוני העיקריים הם צורת השלטון, ישיר או עקיף, והשוויון על בסיס אתני-דתי לעומת הקיפוח הדתי באלג'יריה. בווייטנאם לאחר מאבקים ניתנה אוטונומיה רחבה אשר תפקדה במהלך רוב שנות השנות הצרפתית במדינה, בעוד שבאלג'יריה השלטון היה ישיר לחלוטין, ללא אפשרות אלג'יראית לשלוט על עצמם במידה מסויימת. בעוד שבווייטנאם התקיים שוויון זכויות בין הדתות השונות והבדלנות נבעה מכמיהה לחופש, באלג'יריה היה קיפוח על בסיס דתי שנבע מהלחצים שהופעלו על ידי המתיישבים הצרפתיים, ומחסור מוחלט בשוויון.

במלחמות השחרור ההבדלים המרכזיים היו חלק מסיבות המלחמה, אופן הלחימה והמקום של הקהילה הבינלאומית בסכסוך. אומנם בשתי המדינות הסיבה העיקרית למלחמה הייתה עצמאות מצרפת, מלחמת הודו-סין הייתה מאבק בין אידאולוגיות, ומלחמת אלג'יריה הייתה מאבק בין דתות. אופן הלחימה בווייטנאם היה ברובו סדיר ולא כלל פגיעה באזרחים, בעוד שבאלג'יריה אופן הלחימה היה מפוזר וכלל פעולות גרילה רבות ואף טרור. הבדל זה הוביל לכך שמלחמת אלג'יריה השפיעה יותר על הדרג האזרחי, אשר לא היה מעורב בלחימה, מאשר שהשפיעה כך מלחמת הודו-סין. המעורבות הבינלאומית בווייטנאם הייתה סיוע לשני הצדדים במלחמה, תוך ההצדקה של המלחמה הקרה, בעוד שבאלג'יריה הקהילה הבינלאומית הציגה ביקורת בעיקר לצרפת ודרשה את נסיגתה המיידית, דבר אשר במידה מסויימת פגע בריבונות הצרפתית וכך גם בגאווה הלאומית בצרפת.

לסיכום, ובמענה לשאלת החקר שלי, ניתן להסביר את השוני בין עזיבת צרפת מאלג'יריה לבין עזיבתה מווייטנאם בעזרת נקודות שוני החל מתהליך ההשתלטות ועד העזיבה הסופית. מוקדי השוני אשר מהבנתי הובילו לשוני הכה גדול היו הסיבות להשתלטות ולשהות בקולוניות, הביטול של העם האלג'יראי בניגוד להכרה בעם הווייטנאמי, השד הדתי, והאופי של מלחמות העצמאות. מבחינת הסיבות להשתלטות ולשהות בקולוניות, בווייטנאם הסיבה הייתה בעיקר כלכלית, ולכן עם היחלשות הקולוניה עד כדי אי-רווחיות לא נותרו לצרפת סיבות ממשיות להישאר במדינה. לעומת זאת באלג'יריה הסיבה הייתה בעיקר רגשית ולא בהכרח רציונלית, שנבעה מהתפישה של אלג'יריה כחלק בלתי נפרד מצרפת ומהרצון לשמר את קיום החברה הצרפתית באלג'יריה. מבחינת היחס לעמים המקומיים, בווייטנאם הכירה צרפת בעם הווייטנאמי, ומשום כך נתנה לו גם מידה של שליטה עצמית. זאת בניגוד ליחס כלפי המקומיים באלג'יריה, אשר צרפת ביטלה את זיהויים כעם ותפשה אותם כחוליה אשר עם הימים תהפוך לחלק בחברה הצרפתית. מבחינת השד הדתי, בווייטנאם הצרפתים לא נתנו משמעות לדת בשליטתם, מעבר לכך שניסו להפיץ את הנצרות באמצעות החינוך הצרפתי. לעומת זאת באלג'יריה הדת היוותה מוקד לסכסוכים ולאפליה, בעקבות היחסים ההיסטוריים בין הנצרות לאסלאם ובעקבות השנאה שהושרשה בחברה בין שתי דתות אלה. מבחינת האופי של מלחמות העצמאות, בווייטנאם הייתה המלחמה ברובה סכסוך בין שני צבאות, בדומה למלחמות רבות אחרות, כך שעל האזרחים הפשוטים המלחמה לא הותירה חותם גדול. זאת לחלוטין בניגוד למלחמה באלג'יריה, אשר בשל השילוב של טרור ופגיעה בדרג האזרחי, הותירה צלקת הן עבור הצרפתים, והן עבור האלג'יראים. אם ארצה לבטא במשפט אחד את הגורם המשותף למוקדי השוני הללו, אגיד כי: השוני נבע בעיקר מהמטען האמוציונלי הטמון בסוגיה של אלג'יריה הצרפתית, בניגוד לרציונליות המוחלטת שאפיינה את סוגיית ווייטנאם הצרפתית.

ביבליוגרפיה

ספרים

- אביטבול, מישל. **צמיחת המדינות החדשות באפריקה - יחידה 10**. האוניברסיטה הפתוחה, 1980.
- ג'יניאו, רות. **הקולוניאליזם האירופי: אידאולוגיה, מדיניות, התנגדות**. האוניברסיטה הפתוחה, 2012.
- זכאי, אביהו. **אירופה והעולם החדש**. האוניברסיטה העברית, 1993.
- יגר, משה. **תולדות דרום-מזרח אסיה בזמן החדש, קווי יסוד**. האוניברסיטה העברית, 2008.
- Brocheux, Pierre & Hémary, Daniel. **Indochina: An Ambiguous Colonization, 1858-1954**. University of California, 2011.
- Evans, Martin & Phillips, John. **Algeria: Anger of the Dispossessed**. Yale University, 2007.
- Gillespie, Joan. **Algeria, Rebellion and Revolution**. London: Ernest Benn Limited, 1960.
- Gordon, David C. **The Passing of French Algeria**. Oxford University, 1966.
- Grant, A.J. & Temperley, Harold. **Europe in the nineteenth century (1789-1914)**. London: Longmans Green and CO, 1929.
- Hall, D. G. E. **A History of South-East Asia**. London: Macmillan & CO LTD, New York: St Martin's Press, 1960.
- Jansen, Jan C. & Osterhammel, Jürgen. **Decolonization a short history**. Princeton University Press, 2013.
- Kiernan, Ben. **Viet Nam: A History from Earliest Times to the Present**. Oxford University, 2017.
- Laurie, Major G. B. **The French Conquest of Algeria**. London: Hugh Rees, 1909.
- Meyer, Milton W. **SOUTHEAST ASIA: A Brief History**. New York: Littlefield, Adams & CO., 1966.
- Osterhammel, Jürgen. **Colonialism: A Theoretical Review**. Princeton: Markus Wiener Publishers, 1997.
- Reinhard, Wolfgang. **A short history of colonialism**. Manchester University, 2011.
- Taylor, K. W. **A History of the Vietnamese**. Cambridge University, 2013.

מאמרים

- Thomas, Martin & Thompson, Andrew. **Empire and Globalisation: from 'High Imperialism' to Decolonisation**, at : **The International History Review**. Volume 36, 2014, Issue 1, Routledge, USA, 2014.